

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૪૮૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ખરૂનોના સરકારી શાળા
મંડળ સંબંધ ગ્રંથો

વિષય શાકરૂડરૂડરૂડ -

ખેડુતોની સહકારી શરાર્કી મંડળી સંબંધી પ્રશ્નો.

અખ કમિટી ૧ લી.

(૧) પ્રાથમિક મંડળીઓને લગતા.

ક. નવી મંડળીઓની નોંધ થવા માટે શરૂઆતની થાપણો વિગેરે સંબંધે કંઈક નિયમો નક્કી થવા બાબત; હાલની સ્થિતિમાં આ વિષે નિશ્ચિત નિયમો નહીં હોવાથી મંડળીઓની નોંધ થઈ આપતાં ઘણી ટીક થાય છે.

ગરીબ સલાસદોની મંડળીના સંબંધમાં માત્ર પ્રવેશક શી આપેથી મંડળીની નોંધ થાય એ બિંધવા ચોચ છે ?

ખ. પ્રાથમિક મંડળીઓ મારફત જ્યારે સરકાર તરફથી તમામની આપવામાં આવે ત્યારે મંડળીએ કાંઈ કમીશન લેવું કે નહીં ? અને લેવું તો કેટલું ?

ગ. મંડળીઓનાં સલાસદો પાસે રહેતાં ફાજલ નાણાં મંડળીઓમાં અથવા બેંકોમાં કેવી રીતે આકર્ષી શકાય ?

ઘ. ગુજરાતની મંડળીઓનું પોતાનું બેંકોળ વધારવા માટે અનુકુળ માગો કયા કયા છે ?

કરજ આપતી વખતે કરજીઆત થાપણ કાપી લેવાની પદ્ધતિ અનુભવથી કાંઈ વાંધા બરેલી જણાઈ છે ?

ચ. સલાસદોને એક કરતાં વધારે વખત મુદત આપવાની જરૂર લાગે તો મેં એ નરરી ઓરગેનાઈઝર અથવા મધ્યસ્થ બેંકની ખાસ મંજૂરી લઈને તેવી મદદ આપવી એવો નિયમ હાજર કરવાની જરૂર છે ?

(૨) નાણાં પુરાં પાડનારી અથવા દેખરેખ રાખનારી મધ્યસ્થ સંસ્થાઓને લગતા.

ક. સહકારી હોલચાલને પુરતી સલામતીથી આગળ વધારવા માટે તાલુકાઓ વારંતે જીલ્લા બેંકની શાખાઓ અથવા પેટા કમીટીઓ સ્થાપવાની જરૂર છે; માટે તે અર્થે ઇન્સ્ટીટ્યુટની શાખા સાથે એકમત થઈને શું શું પગલાં લેવા જોઈએ ?

ખ. જીલ્લા બેંકોમાંથી પ્રાથમિક મંડળીઓને કેશ કેડીટ આપવાની ચોચ શરતો નક્કી કરવા બાબત.

ગ. જીલ્લાની બેંકને નાણાં સંબંધી સગવડ મળે તે માટે જીલ્લા બેંકના વસુલ આવેલા ચેરના બેંકોળના કે ભાગ સધી શેજી... લેવાની શરતે દેખરેખી ઓવર ડ્રાફ્ટ આપવા મુખ્ય સેન્ટલ બેંકને બલામણુ કરવાની જરૂર છે ?

(૩) સામાન્ય બાબતોને લગતા.

ખેતી વિષયક સહકાર શરાર્કી સીવાયનો.

અખ કમિટી ૨ જી.

૧. અનુકુળ સ્થળોની આસપાસ પાંચ પાંચ માઈલની હદમાં ટોરના વીમા ઉતારનારી મંડળીઓની સ્થાપના બાબત.

૨. ટોરના વીમાની મંડળીઓની આર્થિક સ્થિતિ વધારે સંગીન કરવા માટે શું શું પગલાં લેવાની જરૂર છે ?

પહેલાં પાંચ વર્ષ દરમ્યાન જેટલી વીમા ફી આવી મંડળીઓ દરેક વર્ષે એકઠી કરતી જાય તેટલી રકમ સરકાર દરેક વર્ષે તેમને બક્ષીસ તરીકે આપે એવી-અથવા પહેલાં દશ વર્ષ સુધી મંડળીઓને સલાસદોના મરેલાં ટોર માટે જે રકમ ચુકવવી પડે તેની અડધી રકમ ફેમીન ઇન્સ્યુરન્સ ફંડમાંથી સરકાર આપે તેવી વિનંતિ સરકારને કરવાની જરૂર છે ?

૩. ખેતીની સુધારણા માટે ધીરધાર સીવાય કંઈ કંઈ દિશામાં ખાસ પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે ?

(ક) નવી ઢળના ઓબરો વધારે વપરાતા થાય તે માટે મંડળીઓએ અને સરકારી ખતાઓએ શું કરવું જરૂર છે ?

(ખ) ખેતરોમાં પાણી પુરું પાડનારી મંડળીઓ કયા કયા ભાગમાં અને કેવી ઢળ ઉપર સ્થાપવામાં આવી હોય તો ફતેહમંદ મઈ શકે ?

(ગ) ખેતીના આહવા વેમાણીની મંડળીઓને કંઈ કંઈ સુરેલીઓ નટે તેવું છે ? અને તે દુર કરવાને માટે શું કરવું જોઈએ ?

ઘ. ગુજરાતના કપાસ મુધરે અને તેની પ્રતિષ્ઠા પાછી બને તે માટે ખેતી આહવાની સહકારી આહવા મદદ સીવાય સહકારી મંડળીઓ કયા કયા ભાગમાં, શું શું કરી શકે ? તે માટે સરકારની કાંઈ ખાસ મદદ માંગવાની જરૂર છે ?

ચ. સરકાર સામાન્ય ઉદ્યોગોની મંડળીઓની જરૂર.

૬. બવકાશના વખત માટે મંડળીઓના સલાસદોના કુટુંબમાં કોઈ અગમ્ય ઉદ્યોગો હાજર કરી શકાય કે કેમ ?

શહેરો માટે સહકાર, તેની વ્યવસ્થા અને વિકાસ.

અબ કમિટી ૩ છે.

- (૧) સાધન પુરાં પાડનારી મંડળીઓ માટે અર્જન બેંકો ગુજરાતના વેપારના પ્રમાણમાં ઝોજી છે તે વધારવા માટે શું કરવાની જરૂર છે ?
- (૨) માલ વાપરનારાઓની મંડળીઓ (સ્ટોર) માટે સહકારી સ્ટોર મંડળીઓનું કામ સાફ ચાલે તે માટે શું શું કરવાની જરૂર છે ?
- (૩) આવી મંડળીઓને વધારે સગવડો મળે તેવી ગોઠવણ થવાની જરૂર છે ? હોય તો કઈ કઈ ?
- (૪) ગુજરાતની ખર્ચી સ્ટોર મંડળીઓ માટે વ્યાપારના મથક હોય તેવાં સ્થળોએ આડતીઆ રાખવાની જરૂર છે ?
- (૫) વ્યવસ્થાપક કમીટીમાં બાનુઓને પણ નીમવા માટે વધારે લક્ષ આપવા બાબત.
- (૬) માલ ઉત્પન્ન કરનારાઓની મંડળીઓ માટે.
- (૭) ગુજરાતના કારીગરો માટે જરૂરની મંડળીઓ લગભગ નથી તે સ્થપાય તે માટે શું કરવાની જરૂર છે ?
- (૮) શહેરની મંડળીઓ માટે, અને
- (૯) બીજી બાબતો માટે

સહકારી હીલચાલની સામાન્ય નીતિ અને પ્રચાર સંબંધે પ્રશ્નો.

અબ કમિટી ૪થી.

- (૧) મેં રજીસ્ટર સાગ ના ખાતાને લગતા.
 - (૨) ઇન્સ્ટીટ્યુટના કામના વિકાસને લગતા.
 - (૩) મુખ્ય ઇલાકામાં જુદી જુદી કો-ફેરેસના બંધારણ.
 - (૪) સામાન્ય વહીવટને લગતા.
૧. મંડળીઓને હીસાબના ફારમો વિગેરે બંધતસર સંગ્રહ મેળ તે મોટે તે ફારમો સેટલ કોઓપરેટીવ ઇન્સ્ટીટ્યુટની ગુજરાતની શાખામાં અથવા ડીસ્ટ્રીક્ટ બેંકોમાં સરકાર તરફથી રખાવવાની અને ત્યાંથી મંડળીઓને તે પુરા પાઠવામાં આવે તેવી ગોઠવણ થવાની જરૂર છે ?
- (૪) કાયદાને લગતા.
૧. પ્રાથમિક શગફો મંડળીઓના સભાસદો બહારથી કોઇનું કન્ઝ કાટે તે પહેલાં તેમણે પોતપોતાની મંડળીઓની પરવાનગી લેવી જોઈએ તેવો પ્રતિબંધ કરવાની જરૂર છે ?
૨. એક અનિયમિત જવાબદારીવાળી મંડળીનો સભાસદ બીજી તેવી જ જવાબદારીવાળી મંડળીનો સભાસદ ન થઈ શકે તેવો પ્રતિબંધ હાલની પરિસ્થિતિમાં અનુકુળ થશે ?
૩. હાલની હુકમનામાની બજાવણીમાં થતી ટીલ દુર કરવા માટે શું શું પગલાં લેવા જોઈએ ?
- (૬) મંડળીઓને ખર્ચે એક બેલેન્સ અને એક કારકુન રાખવાની જરૂર છે ?
- (ખ) ડીસ્ટ્રીક્ટ બેંકોના ઇન્સ્પેક્ટરોને હુકમનામા બજાવી લેવાનું કામ સોંપવામાં આવે અને તે માટે થતા ખર્ચનો ફાળો જે મંડળીઓના સભાસદો ઉપર હુકમનામા બજાવવાના હોય તેમની પાસેથી લેવામાં આવે તો તે અનુકુળ થશે ?
૪. મંડળી પાસેથી લેવામાં આવતા કન્ઝ માટે તારણ તરીકે સભાસદોની નવી શરતની જમીનો મંડળીઓને ગીરા આપવાની રજા મળે તેવી ગોઠવણ થવાની જરૂર છે ?
૫. મંડળીઓના સાનગીરો દસ્તાવેજો રજીસ્ટર કરાવવા માટે જે તે દસ્તાવેજો ઉપર ખાતાના મેં ઓડીટર અથવા ઓનરરી એકાઉન્ટન્ટની ફગફ સહી શાખ કરવામાં આવે તો સહી શાખ કરનારની, હાજરી વગર તે દસ્તાવેજો રજીસ્ટર થાય તેવા કાયદામાં ફેરફાર કરવાની જરૂર છે ?
૬. ૧૯૧૨ના બીજા કાયદાની કલમ ૩૩-૩૪માં કાંઈ સુધારો કરવાની જરૂર છે ?
૭. રીગલ કંઈ મંડળીઓની સીલકત હોવાથી તેનો ઉપયોગ મંડળીઓ કોઇપણ સાર્વજનિક કામ માટે કરી શકે તેવી સત્તા મંડળીઓને આપવી તે ઇચ્છાસ્પદ છે ?

ખેડૂતની સહકારી ચારાસી મંડલી સંબંધી પ્રશ્નો.

કસમ ૧-જ-ઉપર નવી મંડલીઓની નોંધ થવા માટે સરખાતની ચાપણા અમાકથી રોકડી જોડકી કરવામાં આવે છે. આવી રકમો મંડલીમાં દાખલ થવા છત્તનાર પ્રમાણિક પક્ષ અરીજ સભાસદો દેખુ કર્યા શીવાય રેળવી સકતા નથી. મંડળી ઉધાડવા માટે કાકુકારો વિરુદ્ધ હોય છે તેથી આવી ચાપણા માટે તેઓ તેમને નાણાં આપતાં આનાકાની કરે છે અથવા ભારે બ્યાજ લે છે. છતાં પક્ષ ને નાણાં મળી શકે નહીં તો તેરા સભાસદોને તુરત મંડળીમાં દાખલ થતા અટકવુ પડે છે અંમર તો મામના ઠહેરાતા આગેવાનો જેઓ ખટપટમાં આમળ પડતા હોય તેમની પામેથી ચાપણુ માટે નાણાં મુગવવા ખાતર મંડળીમાં દાખલ કરાવવા પડે છે અને તેઓ મંડલીની નેધ થવા પછી અરીજ નબત્તોના શેડ બની મેસે છે અને આડકતરી રીતે મંડલીના સભાસદોના કીતમાં તુકકાન કરે છે ને અમાકથી ચાપણા ભેવાનો રીવાજ બંધ કરી સભાસદોને બચાવ કરતાં શીખવવા માટે તેમને કચ્છ ધીંતી વખતે સંકેદે કસ ટકા પ્રમાણે રકમ કાપી લઇ પાંચ વરસની મુદતની કાયમ ચાપણુ તરીકે ભેવાનો પેટા નીયમ મંડળીના પેટા કાયદામ ઉમેરવામાં આવે તો પેટાજી વખતમ મંડળીના સભાસદોની સારી ચાપણા જોડકી થઇ શકે અને સભાસદોને બીબના ઓશીબાળા બનવાનો વખત આવે નહીં તેમજ ખટપટીઆ માણસોને મંડળીમાં દાખલ કરવાની નમને જરૂર પડે નહીં. આવી રીતે ચાપણા માટે રકમો કચ્છ ધીંતી વખતે કાપી ભેવાનો પેટા કાયદો સભાસદો ધણી મુગાથી દાખલ કરાવે છે અને ધણી અરી મંડલીઓમાં આવી ગેને ચાપણા ભેવાય છે અને તે પેતાના ભાગ માટે છે, એમ સભાસદો સારી ગેને સમજતા હોવાથી તે વ કરવામાં બીલકુલ વાધો ભેતા નથી. વળી અમાકથી ચાપણા કીધા શીવાય મંડળીએ નાધવામાં આવતી નહીં હોવાથી મંડલીની ખાસ જરૂર હોય નેવા ધણી મામડાં મંડલી શીવાય સકુમરોના પંચમાં રીવાય છે. માટે કસ પ્રવેશ શી આપેથી અને ચાપણુ માટેનો પેટા નીયમ દાખલ કરવામાં આવે તો તેવી મંડલીની કાંઇપણ આનાકાની કીવાય નોંધ થવી જોઇએ.

૧ જ-મુજરાતની મંડળીઓનું પેતાનું બડેજ વધારવા માટેનો અનુકૂળ માર્ગ સભાસદોને કચ્છ ધીંતી વખતે શરજખાત ચાપણુ કાપી ભેવી તે છે અને આવી રીતે કાપી ભેવાતી શરજખાત ચાપણાની પદતિ અનુભવ ઉપરથી વાધા બરેલી જણાઇ નથી.

મુજરાતની મંડળીઓનું પેતાનું બડેજ વધારવા માટે

અનુકૂળ માર્ગો કયા કયા છે ?

કર્જ આપતી વખતે શરજખાત ચાપણુ કાપી ભેવાની પદતિ

અનુભવથી કાંઈ નાંધા બરેલી જણાઇ છે ?

ભેખ-ડી. એ. શાહ.

મંડળીઓનું પેતાનું બડેજ જેટલું અને તેટલું અને જેમ અને તેમ વહેલું વધે તે કમળા થોગ છે એમ તો સર્વ કમળા કરે છે.

પરંતુ તે કેવી રીતે વધારવું તેનો વિચાર થવા માટે એટલે મતભેદની સરખાત ચાપ. મંડળીઓનું પેતાનું બડેજ વધારવાના બે માર્ગ છે. એક સભાસદોનાં પેતાનાં નાણાં મંડળીઓમાં બને કરાવીને, અને બીજો, મંડળીઓનું અનામત બડેજ વધારીને.

કેટલાક મુદ્દાઓની અનામત બંડોળ ઉપર પણ ખીટી દષ્ટિ હોય છે. એટલે તેઓ તે એમના કહે છે કે સારામાં સારો રસ્તો એ કે સભાસદો પાસેથી ટકા બે ટકા વ્યાજ વધારે લેવું, અને તેથી વાર્ષિક નફો વધારવો. આ નહીં અનિયમિત જવાબદારીવાળી મંડળીઓમાં તો અનામત બંડોળમાં જ નય, અને તેથી અનામત બંડોળ જલ્દી વધે. અને અનામત બંડોળ તેથી મંડળીનીજ માલેકોનું એટલે તેના ઉપર કાંઈ બ્યકિતને દમ નહિ એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેના ઉપર કાંઈ વ્યાજ પણ આપવું પડે નહિ. એટલે એ બંડોળ પાછું પોતાની યોજના વધ્યાં કરે. તેથી અનામત બંડોળ વધારવું એ મંડળીઓનું પોતાનુંજ બંડોળ વધારવાનો ઉત્તમ માર્ગ છે. એમ કેટલાક માને છે. પરંતુ આ ચુકરો એટલું શુભી જતા હોય એમ જણાય છે. કે વધારે લેવામાં આવસર વ્યાજના એક બે ટકા કોની પાસેથી આવવાના છે. તેથી મરીય ખેડૂત સભાસદો પાસેથીજ આવવાના છે, અને સામાન્ય પરિસ્થિતિમાં પણ ખેડૂતોને વ્યાજના દરમાં થોડી રાહતની જરૂર હોય છે; તો અત્યારે કે જ્યારે સાધારણ રીતે સભાસદોને કરજ ઉપર ૧૧. ૯-૧૦-૦ થી માગ્યેજ ઝોઝો અને ધણીવાર ૧૧. ૧૦-૧૫-૦ કે ૧૧. ૧૨-૮-૦ના દરે વ્યાજ ભરવું પડે છે તેવે વખતે માત્ર મંડળીઓનું પોતાનું બંડોળ વધારવા માટે સભાસદો પાસેથી એક બે ટકા વધારે વ્યાજ લેવાનું તો બહુ થોડા સહકારીઓને રૂચે.

સાધારણ નહીં અનામત બંડોળ ખાતે જમે થતો જમ તે સિવાય અનામત બંડોળ ખાસ વધારીને મંડળીઓનું પોતાનું બંડોળ વધારવું તે ચોખ્ખું ન જણાય તો પછી મંડળીઓનું પોતાનું બંડોળ વધારવા માટે એકજ માર્ગ રહ્યો, અને તે એ કે સભાસદોનાં પોતાનાં નાણાં મંડળીઓમાં જમે કરાવવાં. આ માર્ગ અનામત બંડોળ વધારવાના માર્ગ કરતાં વધારે સારો છે. અને તે ચુકણ કરવાની જરૂર છે એજ તે ધણીખરા સહકારીઓ માને છે. પરંતુ આ માર્ગ ચુકણ કરવા વિષે જેઓ એક મત છે તેઓને પણ તે માર્ગ ચાલતાં મતભેદનો પ્રસંગ દુરત ઉભો થાય છે.

સભાસદોનાં નાણાં મંડળીઓમાં જમે બે રીતે થઈ શકે. એક તો તેઓ પોતે પોતાની મેળે અનુકૂળતાએ નાણાં મંડળીમાં ચૂકે અને બીજી, તેમને કરજ પાડીને તેમની પાસેથી મંડળીઓમાં નાણાં મૂકાવવાં. સભાસદો પોતે સમજીને નાણાં મંડળીમાં ચૂકે એ તો ધણુંજ સારું એમ બધાને સ્વીકારવુંજ પડે, કારણ કે તેમાં સ્વતંત્રતાનો સહકારી સિદ્ધાંત સચવાયા છતાં કરકસરના બીજા સહકારી સિદ્ધાંતનું સભાસદોને દેશી પાલન થાય છે. પરંતુ યુરોપના કેળવાયેલા અને સહકારી ફીલસાફામાં આગળ વધેલા દેશી મંડળીઓમાં પણ બધા સભાસદો ગંધએ તેવા સમજી અને કરકસરીયા હોતા નથી, તો પછી હિંદુસ્તાનની પ્રજાનું અજ્ઞાન અને રહેણી જોતાં તો માનડાની મંડળીઓના સભાસદો કેવા હોય તેનું અનુમાન કરવું સુરેલ નથી. સામાન્ય રીતે સભાસદો પોતાની મેળે નાણાં મંડળીઓમાં મૂકતા નથી એવો અનુભવ થયો છે. આનાં કારણો ધણાં છે અને તેમાંનું એક મોટું તો એ છે કે ખરી રીતે ધણીખરા ખેડૂતો પાસે ખચત નાણાંજ હોતાં નથી. કારણે અંબધે વિચાર ન કરીએ તોપણ એક ખાખત તો સ્વીકાર્યા વિના છૂટકોજ નથી કે સાધારણ રીતે સભાસદો મરજ્યાત લાપણી મંડળીઓમાં મૂકતા થાય તેને દળી ધણાં વર્ષો લાગશે સહકારી સિદ્ધાંતને આંધ ન આવે એટલા માટે મરજ્યાત નાણા સભાસદો પાસેથી નજ લેવાં, પછી તેમ કરવાથી મંડળીઓનું પૈતાનું બંડોળ વધતાં બલે વર્ષોનાં વર્ષો નીકળી જાય, એવું માનનારા અને કહેનારા સહકારીઓની ધીરજને અને સહકારી સિદ્ધાંતો પ્રત્યેની વરાહારી માટે તેમને ધન્યવાદ થતેજ પરંતુ ધન્યવાદ આપતાં આપતાં પણ ધણા સહકારીઓ પોતાનો મત તો જુદોજ જતાવે.

મરજ્યાત લાપણી સભાસદો ચૂકે નહિ તો તેમને કરકસર શીખવવા અને તેમની પાસે પરાધે વચન કરાવવા તેમને અચૂક નાણાં મંડળીઓમાં મૂકવા ફરજ પાડવી પડે તો ધણા સહકારીઓ તે માર્ગને વ્યવહાર અને અતે સહકારી સિદ્ધાંતોને મદદ રૂપી ગણી સ્વીકારે છે. તેથી હિંદુસ્તાનમાં ધણા ધલાકાઓમાં અનિયમિત જવાબદારી વાળી મંડળીઓમાં પણ શેર (ભાગ)ની પદ્ધતિ લામ્પલ કરવામાં આવી છે. મંડળીનો દરેક સભાસદ પોતાની સ્થિતિના પ્રમાણમાં એક કે તેથી વધારે શેર ખરીદ કરે છે, અને દરેક વર્ષે તે શેરને પેટે અચૂક અચૂક રકમ ભરતો જાય છે. શેર પેટે ભરવાં બેઠતાં નાણાંતો ભરવાંજ પડશે એટલી ખબર હોવાથી

મેત્રમ વખતે તેટલાં નાંજાંની જોગવાઈ ખેડૂત કરી રાખવા બલવાય છે. બીજી પદ્ધતિ સભા સદો પાસેથી તેમનાં પાકના અચૂક ટકા જેટલો રકમ મંડળીઓમાં ચાપણ તરીકે મૂકવાની છે. આ પદ્ધતિ પ્રમાણે કામ કરવાનો પ્રયત્ન કાંઈ કાંઈ ટેકાણે થયેલો છે, પરંતુ જે પ્રયત્ન સરળ બાબતે થયો છે. ત્રીજી પદ્ધતિ એ છે કે કરજ આપતી વખતે અચૂક ટકા ચાપણ તરીકે કાપીનેજ સભાસદોને કરજ આપવું. આ પદ્ધતિ ગુજરાતમાં બહુ પ્રચલિત છે. (પરંતુ ગુજરાતમાં બહુ પ્રચલિત છે.) પરંતુ ગુજરાતમાં મંડળીઓને અને સહકારીઓને તે પદ્ધતિ કેવી લાગી છે તેની પૂરી તપાસ કર્યા સિવાય કંટાળીકવાર તકેકુલજી ગૃહસ્થો તેને વખોડી કાઢે છે.

દરજ્યાત ચાપણે કાપી લેવાની પદ્ધતિ બહુ ખરાબ છે એમ સિદ્ધ કરવા માટે ત્રણ કારણો આપવામાં આવે છે. એક સભાસદોની ગરજ વરતીને આપણે તેની પાસે આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે કરાવીએ છીએ, બીજું, એવી ચાપણેથી સભાસદો ઉપર માનસિક અસર ખરાબ થાય છે, અને ત્રીજું, જે માણસ વધારે કામ લે તેની પાસેથી આપણે વધારે ચાપણે લઈએ છીએ સાધારણ રીતે આવી ચાપણો કાપી લેવા કરતાં શેરની પદ્ધતિ દાખલ કરવાનું સુચવવામાં આવે છે તેથી આ ત્રણ કારણોનું સત્યાસત્ય તપાસતાં શેર પદ્ધતિને પણ માદ કરવી પડશે. પહેલું કારણ સભાસદોની ગરજનો લાભ લઈ લેવાનું છે તે તો જ્યાં દરજ્યાતને પહેલે દરજ્યાતની વાત આવી ત્યાં રહેવાનું જ. શેરના પૈસા પણ સભાસદોને દરેક વર્ષે દરજ્યાત ભરવા પડે છે. જો તેમ ન હોય તો પછી શેર લેવરાવવાની જરૂર ન રહે. સભાસદો પોતાની મેજે જે નાણાં મેત્રમ વખતે લાવી આપે તેજ લેવાં પરંતુ તેમ નહિ કરતાં શેર દાખલ કરવામાં આવે છે તેનું સુખ્ય કારણ એજ છે કે સભાસદો પાસેથી દરેક વર્ષે અચૂક રકમ દરજ્યાત ભરવા તરીકે જમે કરવીજ. જે માણસને સભાસદ થવાની કે કર્જ લેવાની ગરજ નથી હોતી તેની પાસેથી શેર ભરાવીજ ન જાય. જેણે ભર્યા હશે તેને થોડી ધણી ગરજ હોવી જોઈએ. તે ગરજનો લાભ શેરની પદ્ધતિમાં પણ લેવાયજ છે. અને દરજ્યાત તરવ હરકોઈ રૂપે હોય તો તેમાં સભાસદોની ગરજનો લાભ લેવાનું હોયજ. સુખ્ય મુદ્દાઓ એ છે કે ખરી રીતે તેમની ગરજનો લાભ લેવાનું નથી હોતું પણ તેમની ગરજનો લાભ તેમને પાતાને કેળાતું હોય છે.

બીજું કારણ પણ ધણે બંધી કાર્પનિકજ છે. કંટાળીક વાર એમ કહેવામાં આવે છે કે મેત્રમ વખતે પોતાના પૈસામાંથી થોડી રકમ મંડળીમાં મૂકનારજ મન તેવી રકમ મૂકવાથી પ્રદક્ષિત થાય છે અને પોતે અચૂક ભરત કરી એમ વિચાર કરીને તે પુષ્ટી થાય છે. ત્યારે કર્જમાંથી અચૂક ટકા કાપી લેવામાં આવે છે તેથી સભાસદો ઉભટા કરમાય છે અને જેની રકમ વધારે કપાઈ હોય તેમને નીચું જોવું પડે છે. હકીકત તપાસીએ તો આમાં ધણું બદલે જોઈ છે. જે સભાસદને પરાણે શેરની રકમ ભરવી પડે છે તેને તે રકમ આપવાથી આનંદ કેવી રીતે થાય છે તે સમજી શકાતું નથી. જે માણસો પોતે પુષ્ટીથી શેરના પૈસા ભરતા હોય તેઓના મન ઉપર તેવી અસર થાય તો તે માની શકવા જેવી વાત છે. આટલું તો કીધું પણ જ્યારે દરજ્યાત ચાપણે વખોડી કાઢવાં માટે જે સભાસદો પાસેથી તેવી ચાપણે લેવામાં આવે છે તેઓને ભરમને લીધે નીચું જોવું પડે છે એમ કહેનારને એ પદ્ધતિનો અનુભવજ નથી એમ કહ્યા સિવાય ચાલતું નથી. એકાદ વર્ષ ધણી વાર સભાસદોને દરજ્યાત કપાતી ચાપણ રચતી નથી. પરંતુ તેમને સમજણ પડ્યા પછી તો તેઓ પોતાને નામે ચાપણ સહેજે જમે થતી જોઈ અને દરેક વર્ષે તે રકમ વધતી જતી જોઈ પુષ્ટી થાય છે. જ્યારે સભાસદોની મરજી વિરૂદ્ધ ચાપણે કાપી લેવામાં આવતી હોય ત્યારે તેમને તે રૂચે નહિ જો કે અરમતો નજ થાય, કારણકે જેની પાસેથી વધારે કપાત થઈ હોય તેને કરજ પણ વધારેજ મળ્યું હોય, એટલે તેની કામ બીજા સભાસદોના પ્રમાણમાં વધારેજ ગણાય. અને તેથી જેમ કપાત વધારે તેમ ઉલટું એક રીતેતો સભાસદોને મગર થવાનું કારણ મજે પરંતુ ધણી મંડળીઓમાં થાય છે તેમ એક જે વર્ષમાં સભાસદો આવી ચાપણોની કિંમત સમજે ત્યારે ભરત કરવાના સહેલામાં સહેલા માર્ગ તરીકેજ તે પદ્ધતિ ઉપર જોવાય છે. પગારદાર બહેલા સમજી નોકરો પોતાની મેજે પ્રોવિડન્ટ ફન્ડમાં દાખલ થઈ પોતાના પગારમાંથી સીધી કપાત થવા માટે સુચે અને તેમના પગારમાંથી પગારથી કપાત થઈને તેમના નામે પૈસા એકઠા થતા જાય તે માટે કોઈએ કાંઈ વાંધો ઉઠાવ્યો છે ! એક વખત ખેડૂત એટલું સમજતો થયો કે પોતાને સમજવડ પડે એવી રીતે અભણતાં પોતાના નામે પૈસા જમે થતા જાય તો તે કરકસર સમજતો નથી

એમ તો નજર કઢી શકાય માત્ર એટલું જ કઢી શકાય કે સહેલાઈથી અને તેને બારે ન પડે એવી રીતે થતી બચત તેને કહે છે.

ફરજીયાત કપાત વિરુદ્ધની તીવ્ર દલીલ આપતાં એમ કહેવામાં આવે છે કે મંડળીઓ તો વધારે કર્જ લેનારા બેંકુતો પાસેથી વધારે ચાપણો લે છે, અને ખરી રીતે વધારે કર્જ લેનાર માણસ તો ચાપણુ મૂકવાને વધારે અશક્ત હોય છે આ દલીલને ઝીણવટથી ન તપાસી હોય તો માણસ જુલાવામાં પડી બચ એવું છે પરંતુ તો એ યાદ રાખવું બેંકુએ કે જે માણસ મોટી રકમ કર્જ તરીકે લે છે તે નાની રકમ લેનાર કરતાં ગરીબ અને બચત કરવા માટે ઝોળી શકિત વાળો હોવો બેંકુએ તે કથન અસત્ય છે. કેટલાક માણસો વેપારીઓ અથવા બેંકુતો એવા હોય છે કે તેમની પોતાની પાસે પોતાના મોટા અથવા નાના ધંધાના પ્રમાણમાં પૈસા હોય છે, અને તેથી તેમને બીજા કોઈ ટેકાણેથી કર્જ નાણા લેવા પરતાં નથી પરંતુ તે પછી બીજા ધણો મોટા વર્ગ વેપારીઓ અને બેંકુતો બનતાં એવો હોય છે કે જેઓને પોતાના ધંધા માટે નાણું કંઈ લેવું પડે છે, અને પોતાના ધંધામાંથી તે કર્જ અને તે વધરતું બાબત તો તેઓ પાછું આપે દેવ, પરંતુ લીધેલા કર્જના પ્રમાણમાં તેઓ વધારે ઝોળા નહીં પણ મેળવે છે તેથી વેપાર અથવા ખેતી માટે વધારે કર્જ કાઢનાર માણસ એવું કર્જ કાઢનાર કરતાં બચત કરવા વધારે શક્તિમાન હોય છે. માત્ર જ્યારે કર્જ જૂનું કર્જ પતાવવા કે પેશખુ માટે લેવામાં આવ્યું હોય ત્યારે જ એમ કર્જ વધારે તેમ કર્જ લેનારની બચત કરવાની શક્તિ ઝોળી, પરંતુ સહકારી મંડળીઓમાં આપતા કર્જમાંના અધુર થેડો બાક આ બચતના કર્જના હોય છે.

કેટલેક બીજા ફરજીયાત ચાપણુ કપાતની પદ્ધતિ શેરની પદ્ધતિ કરતાં સારી છે. એક વખત શેર અગોદાયાં પછી ખરાદનારની સ્થિતિના ફેરફાર થાય તોપણ તેના દપ્તા તો દરેક વર્ષે બનાવજો બેંકુમાં, વળી આમુક સભાસદો શેરના દપ્તા બરવામાં આનામની કરે, અથવા અશક્ત બતાવે તો સખ્તાઈના પગલા લેવા પડે અને કેટલીકવાર શેર પેટે બનાવેલી રકમ ખર્ચ થઈ જાય પડે. આમ કર્યા વિના ચાલવું નથી, અને એમ કરવામાં આવે એટલે સભાસદો ઉપર બહુ ખરાબ માનસિક અસર પડે તથા વિના રહેતી નથી. ફરજીયાત ચાપણુ કાપી લેવામાં આવતી હોય ત્યાં આવું કોઈ થતું નથી.

છતાં એટલું ખરું છે કે જ્યારે શેરથી અથવા ફરજીયાત ચાપણુથી બડોળ એટલું કરવા ઉપર જ માત્ર લડા આપવામાં આવે છે. ત્યારે પોતાની પાસે પૈસા હોય અને તેમાંથી થોડી બચત રકમ ચક તેવું હોય ત્યારે પણ તે ચાપણુ તરીકે મંડળીઓમાં મૂકવાનું સભાસદો શીખતા નથી. અને આટલું ન જાણે ત્યારે પછી પોતાની ખાસનાં વધારાનાં બધા નાણા ચાલુ અથવા ટુંકી સુદતની ચાપણુ તરીકે મંડળીઓમાં મૂકવાનું તો તેમને મન થાયજી ક્યાંથી ? એટલે કે દાલ બેંકુત પોતાના નાણાં પોતાની પાસેજ રાખે છે અને કોઈ સરેશમાં સંરેશમાં મૂકતો નથી તે માન્યતા ફેરફાર થવાની ધણી જરૂર હોવા છતાં તે દિશામાં શેર અથવા ફરજીયાત ચાપણુથી કોઈ સાધી શકાતું નથી, તે દિશામાં જો કોઈ મસ મળે એવું હોય તો તે મરજીયાત ચાપણુદારજી છે. આવી ચાપણુને ઉત્તેજન મળવા છતાં ચાપણુ આવતી સાવ બધું ન થાય તેટલા માટે એટલું જવાની જરૂર છે કે—

(૧) કર્જ આપતી વખતે કર્જના લગભગ દસ ટકા જેટલી રકમ પાંચ, દસ કે તેથી વધારે વર્ષની સુદતની ચાપણુ તરીકે કાપી લેવી, પરંતુ અરેખડ જૂનું કર્જ પતાવવા માટેજ ને કર્જ આપવામાં આવે તો ફરજીયાત ચાપણુ કાપવી નહિ, અને

(૨) જે સભાસદ મોસમ વખતે પોતાની મેળે પાંચ, દસ કે તેથી વધારે વર્ષની સુદતની ચાપણુ મૂકે, અને તે ચાપણુની રકમ જો કરાવેલી ફરજીયાત ચાપણુની રકમથી ઝોળી ન થતી હોય તો તે વર્ષ દરમ્યાન તે સભાસદ લીધેલા કર્જમાંથી ફરજીયાત ચાપણુ કાપી લેવી નહિ, અને

(૩) આવી રીતે મોસમ વખતે મરજીયાત ચાપણુ આવે તેના ઉપર ફરજીયાત ચાપણુ કરતાં ખા અથવા અધીક ટકા વધારે બાબત આપવું.

કેપા-વિષ્ણુ અધિભાસ.

જીલ્લા બેંકોને જરૂર પડે ત્યારે જોઈતાં નાણાં તથા જેટલાં ઉપાડ્યા હોય તેટલાં ઉપરજ વ્યાજ આપવું પડે એવી સગવડવાળાં નાણાં મળે તો હાલની પરિસ્થિતી જેતાં ઉપયોગી થાય, પણ તેવી સગવડ જીલ્લા બેંકોને કરી આપવા માટે જીલ્લા બેંકના વસુલ આવેલા શેરના બંડોળના ને બાગ સુધી ટેમ્પરરી ઓવરડ્રાફ્ટ આપવા મુંબઈ બેંકને બલામણુ કરવા બાબત જે વીચાર દર્શાવવામાં આવ્યો છે તે વિચારને મળતા થવા પહેલાં અને નીચેની સુસ્કેલીઓ જાણાય છે:—

(૧) વસુલ આવેલા શેરના બંડોળને તથા ઓવરડ્રાફ્ટને કાંઈપણ રીતેના સંબંધ નથી. વસુલ આવેલું બંડોળ ઓવરડ્રાફ્ટ વીરૂદ્ધ સીક્યુરીટી તરીકે નકાસું છે કારણ કે જે બંડોળ વસુલ આવેલું હોય તેનો બેંકે કઈ આપવામાં કે બીજી રીતે ઉપયોગમાં લીધેલું જ હોય સીક્યુરીટીની નજરથી જેતાં વસુલ આવેલા શેરના બંડોળ કરતાં વસુલ નહીં આવેલા પણ કાંઈલી થાપણુ વધારે સારી જણાય.

(૨) આ પ્રશ્નને ઉદ્દેશ ફક્ત જીલ્લા બેંકોની અધ્યાનક જરૂરીયાતો પુરી પાડવા માટેજ ટેમ્પરરી ઓવરડ્રાફ્ટ આપવાવાનો છે પણ શુભરાતમાં સહકારી મંડળીઓની સ્થાપનામાં વધારે તથા ધણી ખરી મંડળીઓની પૈસા સંબંધી સ્થિતિ તે જીલ્લા બેંકોના કુલે બંડોળમાં તેટલાજ વખતમાં થયેલા વધારા સાથે સરખાવતાં મ્હારો એમ ત્રમ તત છે કે આવેા ઓવરડ્રાફ્ટ આપવામાં આવશે તો તે ટેમ્પરરીને બદલે પરમેનન્ટ થવા વધારે સંભવ છે. ને જે ઉદ્દેશથી તે આપવાની બલામણુ કરવાની જરૂર જણાય છે તે ઉદ્દેશ પાર પડશે નહીં એટલે આવેા ઓવરડ્રાફ્ટ અધ્યાનક જરૂરીયાતો ને માટે ઉપયોગી રહેશે નહીં.

(૩) જે ઉદ્દેશથી આવા ઓવરડ્રાફ્ટની જરૂર જણાય છે તે ઉદ્દેશ ચારી નજરથી તો જીલ્લા બેંકોને પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહી ચકવાની શક્તિમાં વધારો કરવાને બદલે એટલે બહારના ટેકાની જરૂર પડાડવાને બદલે વધારશે. પોતાની અધ્યાનક જરૂરીયાતો માટે પણ જીલ્લા બેંકો જે પોતાના પાછલા વર્ષોની તેવી જરૂરીયાતો નજરમાં લે તો આગળથી હાલના તેમનાં ધંધાના પ્રમાણમાં જોઈવણુ કરી શકે. જીલ્લા બેંકો આગળથી આવી રીતે જોઈવણુ કરતાં શીખે તેમાંજ તેમને બલિષ્ઠમાં શમદો થશે.

અચુક રકમ બાંધી સુદત માટે મુંબઈ બેંકમાં તેના ઉપર જોઈયે ત્યારે ઓવરડ્રાફ્ટ મળે એવી શરતથી રાખી અધ્યાનક જરૂર પડે મુંબઈ બેંકનીજ થાપણુની રસીદ ઉપર ઓવરડ્રાફ્ટ માગવાની પદ્ધતિ જે હાથલ કરવામાં આવે, તો તે અને વધારે સલાહકારક લાગે છે જીલ્લા બેંકોને ઉપર બતાવેલી રીતથી બાંધી સુદતની થાપણુ તરીકે અચુક રકમ જીતી કરી રાખવાથી વ્યાજનાં તુકસાન થાય પણ બીજી બેંકોને આવી રીતે નાણાં જીલ્લા બેંકોને માટે રાક્ષી રાખવા પડતાં હોવાથી, જીલ્લા બેંકોને માટે ખાસ સગવડ કરી આપવાની અને જરૂર જણાતી નથી. વીશેષ આવી જરૂરીયાતો બહુ મોટી રકમને માટે બાગ્યેજ હોય છે એટલે જીલ્લા બેંકના કુલે બંડોળના બે થી ત્રણ ટકા જેટલી રકમ પહેલેથીજ બાંધી સુદતના થાપણુ તરીકે બેંકમાં જીતી રાખી હોય તો અતુલવથી જણાશે કે થાપણુની રસીદ ઉપર તેટલીજ રકમનો ઓવરડ્રાફ્ટ મળતાં આવી સરવે જરૂરીયાતો પુરી પાડી શકાય. આવી થાપણુનું પ્રમાણુ કુલે બંડોળના પાંચ ટકા હોય તો સારું પણ હું ધારું છું કે બે થી ત્રણ ટકા પણ પુરતું થશે કારણ કે નવી સોસાયટીઓને કઈ વીચેરે તો બેંકને અપાયલા બેકસીઝન તથા કેશ ક્રેડીટ માંથીજ અપાશે.

ઓવરડ્રાફ્ટ એટલે ચાલુ ખાતામાં રકમ જમા હોય તેના કરતાં અચુક રકમ સુધી વધારે ભેવા દેવાની પરવાનગી. ઓવરડ્રાફ્ટ ધણું ખરું સીક્યુરીટી ઉપરજ અપાય છે અને તેથીજ થાપણુની રસીદ ઉપર માગવા માટે મ્હેં ઉપર લખ્યું છે. વિશેષ ઓવરડ્રાફ્ટ માંગતા પહેલાં બેંકોએ મુંબઈ બેંકમાં ચાલુ ખાતાં ખોલવા પડશે.

બેખક—વિનુ અગ્નિશાલ.

(૨) (ખ) જીલ્લાબેઠામાંથી પ્રાથમિક મંજૂરિયાને કેશ કેડીટ નહીં પણ મેકસીમમ કેડીટ આપવાની જરૂર તો છે. આરા ધારવા પ્રમાણે આ પ્રશ્નમાં કેશકેડીટ નહીં પણ મેકસીમમ કેડીટ લખવું જોઈએ છે અને તેથી હું મેકસીમમ કેડીટ આપતો નીચે લખીશ.

સોસાયટીની કેડીટ તથા વર્ષની જરૂરીયાતો નક્કી કર્યા પછી બેંકને બદલે મેકસીમમ કેડીટ આપવાથી જોડાયેલી સોસાયટીને કુલ્યે કેટલા નાણાં તથા ક્યા ક્યા વખતે જોઈશે તે જાણવાથી જીલ્લા બેંકને તે વખતે તેટલા નાણાની સગવડ કરવાની તક મળશે. સોસાયટીઓને પોતાના દરેક સભાસદની વર્ષની જરૂરીયાતો તથા તે જરૂરીયાતોના વખત ચોક્કસ થવાથી હાલમાં કઈ લેવાની પદ્ધતિથી કોઈ વખત બીજાજરૂરી નાણાં હાલમાં રહે છે તે નહીં રહે અને તે રહેલા હાલમાં નાણાં ઉપર જરૂર પડતા નકામા વ્યાજનો બચાવ થશે.

સોસાયટીઓને આપવાના મેકસીમમ કેડીટની જરૂર આરા ધારવા પ્રમાણે નીચે સુચન જોઈએ:—

૧) આ કેડીટ ફક્ત જોઈએ વર્ષને માટે આપવામાં આવેલું છે તે કેડીટ પુરા થવાની તારીખ છે. કેડીટ પુરા થવાની ઉપર જણાવેલી તારીખની જોઈ મહીના પહેલાં બેંકને કેડીટ રીન્ડુ કરવા માટે અરજી કરવી.

ઉપર જણાવેલી ફરતો અર્થ એવો નથી કે કેડીટ નીચે અપાએલા સર્વ નાણાં બેંકને કેડીટ પુરી થવાની તારીખે પણ આપવા જોઈએ. કઈના બાકી રહેલા હપ્તા કેડીટ રીન્ડુ થશે નવા કેડીટમાં ગણાશે.

૨) આપેલા કેડીટ નીચે લીધેલા નાણા ઉપર વ્યાજનો દર ટકા જેણે છે તે વ્યાજ દરેક કંઈની પાકતી તારીખે વર્ષમાં જોઈ વખત લેવામાં આવશે.

(દાખલો—જોઈ સોસાયટીને રૂ. ૨૦૦૦)નું કેડીટ આપવામાં આવ્યું, કેડીટ નીચે રૂ. ૧૦૦૦)નું કઈ બે હપ્તાથી ૧૯૨૧ના નવેમ્બરની પહેલીએ આપવામાં આવ્યું. પહેલો હપ્તો રૂ. ૫૦૦)નો માર્ચ ૧૯૨૨ની પહેલીએ પાકે છે તે બીજો હપ્તો માર્ચ ૧૯૨૩ની પહેલીએ પાકે છે તે માર્ચ ૧૯૨૨ની પહેલીએ કઈના રૂ. ૧૦૦૦) ઉપર વ્યાજ ગણી સોસાયટીને ખાતે ઉધારવું, બાકી રહેલા હપ્તાના નાણા ઉપર બીજા હપ્તાની પાકતી તારીખે વ્યાજ ઉધારવું.)

૩) મેકસીમમ કેડીટ નીચે કઈ સોસાયટી તરફથી દરેક વર્ષના માર્ચ અને સપ્ટેમ્બર મહીનામાં આવેલા ૭ માસીક અંદાજપત્રક પ્રમાણે દરેક મહીનામાં મળશે.

૪) જો કોઈપણ મહીનામાં અંદાજમાં બતાવેલી રકમની અડધીથી પણ ઓછી રકમ સોસાયટી શેરો તોપણ વ્યાજ અંદાજમાં જણાવેલી રકમની અડધી રકમ ઉપરજ લેવામાં આવશે જો સોસાયટી તરફથી તેમની અંદાજમાં બતાવેલી તે મહીનાની જરૂરીયાતમાં ઘટાડો કરવા બાબતની નોટીસ આગલા મહીનાની આખરે પણ મળશે તો ઉપર બતાવેલી રીતે અડધી રકમ ઉપર વ્યાજ લેવામાં નહીં આવે.

૫) કોઈપણ મહીનામાં અંદાજમાં બતાવેલી રકમથી ૨૫ ટકાથી વધારે રકમ કઈ તરીકે સોસાયટીને આપવામાં આવશે નહીં. અંદાજથી ૨૫ ટકાથી વધારે રકમ મંજૂર જોઈતી પરવાનગી શીવાય થઈ શકશે નહીં, ને તેટલી રકમની જરૂરોમાં પણ ફેરફાર થઈ શકશે.

(૬) ૭ માસીક અંદાજ ઉપરાંત સોસાયટીએ તેની વાર્ષિક સજાના ઠરાવની તથા તાલેખધની નકલ મેકલવી જોઈશે.

(૭) સોસાયટીએ બેંકની પરવાનગી શીવાય કોઈ બીજા ડેકલેશન કઈ લેવું નહીં. તેમજ બીજા જરૂરી નાણા બીજા સોસાયટી કે બેંકમાં કે બીજાના ધણી સાથે બેંકની પરવાનગી શીવાય સુકવા નહીં.

(૮) અંદાજ પ્રમાણે સોસાયટીએ અરજ મોકલતાં કેડીટમાંથી અરજી મળ્યાની તારીખથી નાણાં આઠ દીવસની અંદર સોસાયટીને મોકલવામાં આવશે.

(૯) બેંકને ઉપરના કોઈપણ ચરત અંગાતા અથવાતો બીજું અમત્યનું કારણ મળે સોસાયટીનું કેડીટ બંધ કરવાનો હક રહે છે અને આવી રીતે કેડીટ બંધ થતાં સોસાયટીને એકદમ લાખી જણાવવામાં આવશે.

(૧૦) સોસાયટીએ આ બેંકના મોકલેલા જોશીસરને સોસાયટીના કીસાળ તથા કામકાજ તપાસવાની દરેક તક આપવી અને જ્યારે પુછાવવામાં આવે ત્યારે કામકાજ બાબત બેંકને માહિતી મોકલવી.

સોસાયટીને વજ્રમાં વજ્ર એક વર્ષમાં કેટલી રકમ આપવી તે નક્કી કરવું તેને મેક્સીમમ કેડીટ કહેવામાં આવે છે અને તેજ અર્થમાં તે બાબત અગ્રે લખેલું છે.

નાણાં પુરાં પાડનારી મધ્યસ્થ સંસ્થાઓને લગતા:-

જીલ્લા બેંકને ઇલાકા બેંકમાંથી ઓવરડ્રાફ્ટ આપવા સંબંધે

લેખક—વંદાવન ડાહ્યાલાલ બાલવ.

જીલ્લા બેંકને હાલમાં ઇલાકા બેંકમાંથી નાણાંની સવડ મળે છે તેમાં કેટલીક યુરકેલીઓ છે. હાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે જીલ્લા બેંકને કેશ કેડિટ એવો હોયતો કેશ કેડિટની રકમ નક્કી થાય એટલે જેટલી રકમ નક્કી થાય તેની અડધી રકમ ઉપર તો જીલ્લા બેંકને પાતે રકમ ઉપાડે કે ન ઉપાડે તેપણુ વ્યાજ આપવું જ પડે છે. તે ઉપરાંત બેંકને ક્યારે ક્યારે નાણાં જોઈશે તેનું અંદાજ પત્ર પણ આપવું પડે છે. આ સરતો ઘણી વાંધા બરેલી અને કામ કરવામાં ઘણી યુરકેલીઓ ઉત્પન્ન કરનારી છે. ને તેથી તેમાં ઘટના ફરફારે થવા જોઈએ એવો મારો નમ્ર અભિપ્રાય છે.

બેંક એ એવી સંસ્થા છે કે જેમાં નાણાંની છુટ અગર તાણુ ક્યારે થશે તે ચોક્કસ કહી શકાય નહીં. સેવીંગ્સ બેંકમાં તથા ચાલુ ખાતામાં ચુકાયેલા નાણાં ધરાકો ક્યારે ઉપાડવા આવે તેની ખબર આગળથી પડી શકે નહીં. વળી મફતના નાણાં પાકે તેમાંથી કેટલા રીન્યુ થશે ને કેટલા ઉપાડી લેવાશે તેપણુ ચોક્કસ જાણી શકાય નહીં. આ બધા કારણોથી બેંક જેવી સંસ્થા પોતાને જોઈતા નાણાંનું અંદાજ પત્ર આપી શકે નહીં તે ઉપરાંત નાણાં લીધા પછી સેવાંગ ચાલુ અગર બાંધી મુદતના ખાતામાં ડિપોઝિટ આવી પોતે એટલે પણ પાછી નાણાંની છુટ થાય અને તે નાણાં ઉપડી જાય એટલે પાછી નાણાંની જરૂર પડે એમ નાણાંની નાણુ અને છુટ એમ બેંકના વહીવટમાં અવાર નવાર આવ્યા જ કરે.

વળી ઇલાકા બેંક કેશ કેડીટ પર અડધી રકમનું વ્યાજ લેવાની સરત કરે છે તે ઉપરાંત કેશ કેડીટના અંદાજમાં જણાવ્યા પ્રમાણેની રકમ આપવાને બધાંતી નથી. પણ તેની ઇચ્છામાં આવે તો આપે એવો કરાર કરે છે. આ પ્રમાણે જો તે કરાર કરે તો અડધી રકમ પર વ્યાજ લેવાને તે કેવી રીતે હકદાર થાય છે તે સમજી શકાતું નથી. વળી રૂપીઆ જોઈએ તેના આઠ દિવસ અગાઉ નાણાંની અરજી કરવી જોઈએ એવો પણ પ્રતિબંધ રાખેલો છે. હવે જે સંસ્થાઓ તેની પાસે નાણાંની માંગણી કરે તે ખાનગી આસામીઓ હોયતો તેમને પોતાની જરૂરીઆતોની ખબર આઠ દિવસ આગમ્ય પડી શકે પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બેંક એએવી સંસ્થા છે કે તેને નાણાંની જરૂરીઆતની આગળથી ખબર પડી શકે નહીં. માટે ઉપર જણાવેલા ઇલાકા બેંકને કેશ કેડીટ સંબંધેનો બધો વહીવટ સુધારવા જેવો છે.

હાલિકા બેંક બીજી સરત એ નાંખે છે કે જે જીજ્ઞા બેંક કેસ કેડીટની ગોઠવણ કરે તેણે પોતાના વધારાના નાણાં સુવ્યાધમાં તેમની બેંકમાંજ રાખવા ને બીજે કોઈ ઠેકાણે હીરાબ રાખવા નહીં. આ સરત પણ બરાબર નથી. દરેક જીજ્ઞા બેંકને પોતાની પાસે સારી રકમ રાખવાની જરૂર છે કારણ દરેક બેંકે પોતાની શાકન પ્રમાણે નાણાં પોતે જ્યાં વહીવટ કરતી હોય ત્યાં રાખવું જરૂરનું છે ને મોટી શીલક પોતાની ત્રીજેરીમાં રાખવા કરતાં ઇમ્પીરીઅલ બેંકની શાખામાં સુધી વધારે સલામતી બરેલું છે માટે ત્યાં હીસાબ રાખવો જરૂરનો છે. વળી દરેક બેંકને જરૂરની વખતે નાણાંની મદદ માટે પણ એક કરતાં વધારે સંસ્થા સાથે સંબંધ રાખવાની જરૂર છે. જેથી સુરક્ષીના વખતમાં નાણાંની મદદ માટે બે ત્રણ ઠેકાણે ગોઠવણ કરવાનો પ્રયાસ થઈ શકે; અલબત્ત બનો શકે તેટલાં નાણાં જીજ્ઞા બેંકે હાલિકા બેંકમાંજ રાખવા જોઈએ અને સહકારના નિયમને અનુસરવું જોઈએ પણ બીજી બેંકમાં હિસાબ રાખવો જ નહીં એ પદ્ધતિ જીજ્ઞા બેંકને નુકસાન કારક છે.

જીજ્ઞા બેંકને ક્યારે નાણાંની જરૂર પડે તે આગળથી કહી શકે નહીં અને અરજી કર્યા પછી આઠ દિવસે રકમ ધીરવામાં આવે એ પદ્ધતિ પણ બેંકોંગ બીઝનેસને માટે વાસ્તવિક નથી. માટે દરેક જીજ્ઞા બેંકને હાલિકા બેંકમાંથી ટેમ્પરરી ઓવર ડ્રાફ્ટ આપવાનું નહીં થવું જોઈએ ને તે ઓવર ડ્રાફ્ટ ગમે તે વખતે આગળથી ખબર આપ્યા વગર જીજ્ઞા બેંક ચેકથી ઉપાડી શકે. જીજ્ઞા બેંકને વધારે વખતને માટે નાણાંની જરૂર હોય તો તેણે નિયમસર અરજી કરી બાંધી મુદતની લેન લેવાની ગોઠવણ કરવી જોઈએ પણ કાંઈ પણ જીજ્ઞા બેંકને પોતાની બરાવેલી શેર કેપીટલના રૂ બાગ સુધીની રકમ માટે ટેમ્પરરી ઓવર ડ્રાફ્ટ હાલિકા બેંકમાંથી મળવાની ગોઠવણ થવાની જરૂર છે ને હાલિકા બેંકને નાણાંની જરૂર પડે ત્યારે આ ઓવર ડ્રાફ્ટ બરપાઈ કરવાનું જીજ્ઞા બેંક ને તે કહી શકે, ને તે પ્રમાણે નાણાં બરી દેવા માટે જીજ્ઞા બેંકે નોટીસ મળેથી દીન ૧૫ માં તૈયાર રહેવું જોઈએ. આ રીતના વહીવટથી હાલિકા બેંકને કોઈપણ બતની અગવડ પડે તેમ નથી. પણ ઉલટું હાલિકા બેંક તથા જીજ્જા બેંકને વહીવટ થયો ફાયદા કારક રીતે વધતો જાય એવું લાગે છે.

હવે ઓવર ડ્રાફ્ટની હદ નક્કી કરવામાં વસુલ આવેલી શેરની થાપણ. શા માટે ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ. ઓવર ડ્રાફ્ટની રકમને તથા શેરની બરાવેલી થાપણને શા સંબંધ છે-એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય તો તેના જવાબમાં જણાવવાનું કે કોઈ પણ આસામી અગર સંસ્થાને નાણાં ધીરવાની રકમ નક્કી કરીએ તે પહેલાં તેની પોતાની પૂંજ કેટલી છે તે જાણવાની જરૂર છે ને તેને નાણાં ધીરવાની હદ તેની પોતાની પૂંજની રકમ ઉપરથીજ નક્કી થઈ શકે. દાખલા તરીકે જે જીજ્જા બેંકની શેરની બરાવેલી અને વસુલ આવેલી થાપણ રૂ ૧૦૦,૦૦૦ ની હોય તેને રૂ ૨૦૦,૦૦૦ ને ટેમ્પરરી ઓવર ડ્રાફ્ટ આપીએ તો તે કામ સહીસલામતી બરેલુંજ ગણાશે. કારણ કે તે બેંકને પોતાના વહીવટથી નુકસાન આવે તો પણ. જ્યાં સુધી તેને રૂ ૧૦૦,૦૦૦ જેટલાં વધારે નુકસાન આવે નહીં ત્યાં સુધી હાલિકા બેંકનું નાણું દાગશે નહીં.

વળી જે ઓવર ડ્રાફ્ટ ને માટે બલામણ કરવામાં આવે છે તે ઓવર ડ્રાફ્ટ લાભને મંડળીએને નાણાં ધીરવાના નથી. મંડળીએને ધીરવાને નાણાં જોઈતાં હોયતો તો હાલિકા બેંક પાસે લેન લેવી જ પડે ને તેને માટે આગળથી બહોલસ્ત પણ થવો જોઈએ. ઓવર ડ્રાફ્ટથી આ કામ થઈ શકે નહીં. ઓવર ડ્રાફ્ટ ફક્ત ચાલુ વહીવટ માટેજ લાઈ શકાય. જીજ્જા બેંક ચાલુખાતાં તથા સેર્વિઝ બેંક ખાતાં ખોલે છે. આ નાણાંને કશી પણ બાગ એકત્રિતો વાર્ષિક લેન ધીરવામાં વાપરી શકાય નહીં. પણ તે એવે ઠેકાણે રાખી શકાય કે જ્યાંથી નાણાં થોડા દિવસમાં પાછાં આવવાની ખાતી હોય. અને આ પ્રમાણે ધીરાયેલાં નાણાં પાછાં આવતાં થોડા દિવસની વાર હોય. તેટલામાં ચાલુ ખાતામાંથી અગર સેર્વિઝ બેંકમાંથી નાણાં વધારે પ્રમાણમાં ઉપડી જાય. અગર કોઈ બાંધીમુદતની-ડીપોઝીટ પાકેથી ઉપાડી લેવામાં આવે તો તે વખતે તાત્કાળિક. નાણાંની જરૂર પડે તે પૂરી પાડવાને માટેજ આ ઓવર ડ્રાફ્ટની જરૂર છે. અને હું આશા રાખું છું કે ઉપર જણાવેલી પદ્ધતિ પ્રમાણેને ઓવર ડ્રાફ્ટ આપવાનું થશે તો જે જીજ્જા બેંકે પોતાના જીજ્જામાં સારી આવી સ્થાપેલી છે તેને વધારે નાણાં ચાલુખાતામાં મળી શકશે. ને તે નાણાંને મોટો બાગ હાલિકા બેંકમાં જમે રહેશે અગર બીજી કોઈ સહકારી સંસ્થા જેવી કે.

અરબન બેંક. વીવર્સસોસાયટી, સેઇલ સોસાયટી. વીગેરેને થોડા વખત માટે નાણું બેંકમાં હશે તો, આપવામાં તેના ઉપયોગ થશે. આથી જીલ્લા બેંકને કામ વધારવાની સવડતા થશે. સહકાર્યને ઉત્તેજન મળશે. અને જીલ્લા બેંકને ચાલુખાતામાં જટિલા પ્રમાણમાં વધારે નાણું મળશે તેટલા પ્રમાણમાં પોતાને તેની જરૂર નહીં હશે ત્યારે ઇલાકા બેંકમાં જમે રહેશે. ને તેથી બંનને અરસપરસ લાભ થશે.

મુંબઈ ઇલાકામાં જુદી જુદી કો-હરન્સનાં બંધારણ.

લેખક—ડી. એ. શાહ.

મુંબઈ ઇલાકાની ભરવામાં આવતી સહકારી પરિષદોમાંથી ઇલાકાની પરિષદ બાદ કરીએ તો કાંઈ પરિષદનું કાંઈ બંધારણ નથી. ઇલાકાની પરિષદનું બંધારણ પણ બે વર્ષથી ખરી રીતે એક વર્ષથીજ થયું છે એમ કહીએ તો ચાલે. સ્થાનિક જરૂરીયાત પ્રમાણે કે અમુક કાર્યવાહકોના વિચાર પ્રમાણે આજ સુધી પ્રાંતિક, જીલ્લાની અને તાલુકાઓની પરિષદો ભરવામાં આવી છે. જુદી જુદી પરિષદોના કાંઈ પણ પ્રકારનો પરસ્પર સંબંધ હજુ નહીં થયો નથી, અને પરિષદો ક્યાં ક્યારે ભરવી એનું પણ કાંઈ ટેકાણું હોતું નથી. પહેલાં તો લગભગ બધી સહકારી પરિષદો પ્રચાર-જહેરાત માટે હતી. અસખત, કાર્યકર્તાઓ એકઠા થાય ત્યારે વિચારની આપણે તો થોડીધણી થાયજ પરંતુ પરિષદોથી સહકારી હીલચાલનો પ્રચાર-જહેરાત થાય તે મુખ્ય હેતુ હતો એમ કહી શકાય. ઇલાકાની પરિષદમાં સહકારી હીલચાલને લગતા પ્રશ્નોના વિચાર કરીને નિકાલ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવતો, પરંતુ બધાં સુધી સજ્જ કમિટીઓ નીમવાનો નિયમ ફાપલ કરવામાં આવ્યો નહોતો ત્યાં સુધી તો આગેવાન સહકારીઓ સાથે બેસીને ચાંત મને જુદા પ્રશ્નોમાં આગેવાન વિચાર કરી શકેને આવે તો વીચાર કરવો તે મોટી પરિષદોમાં ન થઈ શકે. સજ્જ કમિટીઓ નીમવામાંથી છતાં પરિષદમાં કોને મોલાવવા અને કમિટીઓમાં કોને નીમવા તે તો ઇલાકાની પરિષદ ભરનાર મે. રજીસ્ટ્રાર સાહેબનાજ હાથમાં હતું. તેઓ કાળજીપૂર્વક પસંદગી કરીને થોડા માણસોને પરિષદમાં મોલાવવાનો પ્રયત્ન કરતા. પરંતુ જેમ જેમ હીલચાલની પ્રગતિ થતી ગય તેમ જેમ તેનો વિસ્તાર વધતો ગય, અને જેમ જેમ તેમાં ભાગ લેનાર પણ વધતા ગય, તેમ તેમ પસંદગી કરતાં એક માણસ થોડીધણી પણ જૂલ કરે ને સ્વાભાવિક છે. તેથી અને મંડળીઓ પોતેજ પોતાના પ્રતિનિધિઓ ચુટીને પરિષદમાં મોકલે તો તેઓ મંડળીઓની ખરેખરી મુશ્કેલીઓ જાણતા હોય તેટલુંજ નહિ, પરંતુ તેઓ સહકારી હીલચાલના જીવની અંગ હોવાથી તે હીલચાલ માટેના પ્રશ્નો સમજી શકે, તે સંબંધે વિચારની આપ લે કરી શકે. ચુટીણીના તત્ત્વ ઉપર થોડાજેવળી પહેલી પરિષદ સને ૧૯૨૦માં ભરવામાં આવી હતી પરંતુ તે પરિષદ ભરવાની ગોઠવણ પણ મે. રજીસ્ટ્રાર સાહેબને હાથેજ થઈ હતી. સને ૧૯૨૧ની પરિષદ સ્વીકારવામાં આવેલા બંધારણ અનુસાર ચુટીણીના તત્ત્વ ઉપર અને મુંબઈ સેન્ટ્રલ કોઓપરેટિવ ઇનિટિયેટિવ એન્ડ એક બિન-અધિકારી સહકારી સંસ્થા છે તેના તરફથી ભરવામાં આવી હતી. બે ત્રણ પગલે આટલી હદ સુધી પ્રગતિ તો થઈ છે એમ સ્વીકાર્યા વિના ચાલે તેમ નથી. પરંતુ હાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે પરિષદો ભરવાથી પરિષદોનું સંપૂર્ણ ફળ સહકારી હીલચાલને મળતું નથી એમ પણ કહ્યા વિના નજર ચાલે.

ચુટીણીનું તત્ત્વ ઇન્ટ છે તે વિષે એમત ન હોઈ શકે છતાં હાલની ચુટીણીની પદ્ધતિથી ખરેખરો ફાયદો થયો હોય અથવા બિચામાં ટુરત થશે, તેમ લાગતું નથી. ઇલાકામાં સહકારી મંડળીઓનો મોટો ભાગ ગામડાના ખેડૂત વર્ગનો છે, અને સહકારી મંડળીઓમાંની ધણી પણ ગરીબ માણસો માટેજ કાઢવામાં આવેલી હોય છે, ખેડૂતો અથવા સહકારી ગરીબ માણસોને પોતે અગ્રેજી પૂરેપૂરું સમજી અને બોલી શકે તેટલું જ્ઞાન સાધારણ રીતે હોતું નથી. અને ઇલાકાની પરિષદનું કામકાજ તો અગ્રેજીમાં ચાલે; એટલે મંડળીઓએ ચૂટેલા પ્રતિનિધિઓ કે જેઓ દારા આપણે સહકારી હીલચાલ સંબંધે (વિશ્વસનીય) હકિકત અને પ્રાપ્ત વિચારો જાણવાની

આજ્ઞા રાખીએ તેઓને મોંએ તો નાળુંજ હોય છે. મોંએ તાળું હોય છે તેટલુંજ નહિ પરંતુ કાનમાં જે ચૂપ્પો પ્રવેશ કરે તેનો અર્થ તેઓ સમજતા નથી. તેથી નતો તેઓ પરિપદના કામમાં મદદ કરી શકે છે, કે નતો તેઓ પરિપદ પૂરી થયા પછી જે મંડળીએ તેમને પ્રતિનિધિ તરીકે મોકલ્યા હોય તેમને પરિપદ માટે કાંઈ માહિતી આપી શકે છે. પ્રાથમિક મંડળીઓના ઘણાખરા પ્રતિનિધિઓને માટે તો ઇલાકાની પરિપદ તે માત્ર એક જાતનો તમાશોજ હોય છે. તેથી બને છે એવું કે ચૂંટણીના તત્વને અનુસરીને ભરવામાં આલેલી પરિપદોમાં પહેલાં જે પ્રકારનું કામ થયું હતું તેવુંજ લગભગ થાય છે. તેથી મંડળીઓના પ્રતિનિધિઓને ખરેખરે લાભ લેવો હોય તો તે કાંતો પરિપદનું કામ તેઓ સમજે તેવી બાધામાં થયું જોઈએ, અથવા તો તેઓ અંગ્રેજ સમજે તેવાજ પ્રતિનિધિઓ મંડળીઓ મોકલે તેવી ગોઠવણ થવી જોઈએ. આ બંને બાબત અશક્ય છે. સુબર્ષ ઇલાકાની મુખ્ય બાબાઓ ગણીએ તો પણ તે ચાર છે—મરાઠી, ગુજરાતી, સિંધિ, અને કાનડી. બધી પ્રાથમિક મંડળીઓના પ્રતિનિધિઓ સમજી શકે તેવી હાલ કોઈએક બાબા હેજ નહિ એટલે પહેલી બાબત હડી જાય છે. અને ગામડાંની મંડળીઓમાંથી અંગ્રેજ સમજે મોકલે તેવા પ્રતિનિધિઓ શોધવા તે બની શકે તેવી બાબતજ નથી છતાં એટલું નિર્વાહ છે કે બધાં સુધી મંડળીઓના ખરેખરા પ્રતિનિધિઓ સહકારી હીલચાલ માટે વિચાર કરતા ન થાય ત્યાં સુધી સહકારી હીલચાલ સ્વતંત્ર અને જોરદાર ન થઈ શકે જેથી દરેક બાબા માટે જુદી જુદી પ્રાંતિક પરિપદો ભરવી જોઈએ. અને તે પરિપદોમાં ચૂંટણીનું તત્વ દાખલ કરવું જોઈએ. આ રીતે જ મરાઠી બાબાનો ઉપયોગ કરતી મંડળીઓ માટે એક, ગુજરાતી બાબાનો ઉપયોગ કરતી મંડળીઓ માટે બીજી, સિંધી માટે ત્રીજી, અને કાનડી માટે ચોથી, એમ ચાર પ્રાંતિક પરિપદો ચૂંટણીના તત્વને અનુસરી ભરવામાં આવે તો તે પરિપદોમાં ખરેખર સંમિત કામ થાય આવી પરિપદોમાં બધા પ્રતિનિધિઓ બધું કામકાજ સમજી શકે એટલુંજ નહિ પરંતુ બધી રીતે પોતે પણ ભાગ લઈ શકે, આ પરિપદોમાં પણ સમ્પ્રતિનિધિઓની ગોઠવણ થવી જોઈએ. ટુકામાં હાલ જે પદ્ધતિથી ઇલાકાની પરિપદ ભરાય એ પદ્ધતિ પ્રમાણે પ્રાંતિક પરિપદો ભરવી જોઈએ. સુબર્ષ માટે પ્રાંતિક પરિપદના જેવી એક જુદોજ પરિપદ ભરવાનું ઠરાવવામાં આવે તો પણ ખોટું નહિ. પરંતુ બધી પરિપદો ભરવાનું શરૂ થાય ત્યારે ઇલાકાની પરિપદનું બધાંજ ફરવી નાખવું જોઈએ ત્યાં પણ પ્રતિનિધિએ ચૂંટાઈને જ આવે, પરંતુ તે હાલ છે તેમ સીધી ચૂંટણીથી આવે તો તો હાલની મુશ્કેલી ઉભી ને ઉભીજ રહે તેથી પહેલાં તો ઇલાકાની પરિપદમાં સૌ સવાસો ચુંનદા પ્રતિનિધિઓ આવે તેવુંજ ધોરણ રાખવું જોઈએ. અને આ પ્રતિનિધિઓ જુદા જુદા પ્રાંતની પરિપદો મોકલે, મંડળીઓ નહિ તેથી થશે એવું કે મંડળીઓ પ્રાંતિક પરિપદોમાં પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલશે અને તે પ્રતિનિધિઓ પોતામાંથી સારા સારા યોગ્ય માણસોને શોધીને ઇલાકાની પરિપદમાં મોકલશે. મંડળીઓના પ્રતિનિધિઓ જેમને ઇલાકાની પરિપદમાં મોકલશે તેઓ સાધારણ રીતે અંગ્રેજ જાણતા હોય તેવાનેજ મોકલશે અને એવી રીતે ચૂંટેલા પ્રતિનિધિઓ પોતાની પ્રાંતિક પરિપદમાં શું શું કામ થયું, મંડળીઓના પ્રતિનિધિઓના શા શા વિચારો છે તે બધું જાણતા હશે તેથી પોતાના પ્રાંત સંબંધીની ખરી હકીકત અને પોતાના પ્રાંતની મંડળીઓના વિચારો અને દૃષ્ટિ બિંદુ તેમજ પ્રાંતિક પરિપદમાં પસાર કરવામાં આવેલા ફરોનાં કારણો ઇલાકાની પરિપદને બરોબર સમજાવી શકશે. પ્રાંતિક અને ઇલાકાની પરિપદો વિચારાત્મક જોઈએ એટલું થયા પછી જીલ્લાની અથવા તાલુકાઓની પરિપદો પ્રચાર-જાહેરાત માટે હોય કે વિચાર માટે હોય કે બંને માટે હોય તેની બહુ ચિંતા નહિ તેમાં ચૂંટણી કે સમ્પ્રતિનિધિઓ દાખલ કરવાની અત્યારે બાંયજેજ જરૂર જણાય છે.

જીલ્લા પરિપદોને તદ્દન બંધ કરવાનો હજી સમય આવ્યો નથી. કેટલાક તાલુકાઓ એવા હોય છે કે બધાં મંડળીઓ બહુ થોડી હોય. કેટલાક જીલ્લાઓમાં પરિપદ પૂરતી આખા જીલ્લામાં પણ મંડળીઓ નથી હોતી. તે ઉપરાંત માત્ર તાલુકા પરિપદો ભરવાનો નિયમ રાખવાથી સામાન્ય સભા-સહોને મોટી સમ્પ્રદામાં એકલા થવાનો પ્રસંગ ન આવે તેથી સહકારી હીલચાલનો વિસ્તાર તેઓ તેટલે અંશે એજો સમજી શકે. છતાં તાલુકા પરિપદો ભરવી કે જીલ્લા પરિપદો ભરવી કે બંને ભરવી વગેરે બાબતોનો નિર્ણય સ્થાનિક કાર્યવાહકો ઉપર રાખવો તેજ યોગ્ય છે.

ટુકામાં નીચેપ્રમાણે થવાની જરૂર છે.

- (૧) તાલુકા અને જિલ્લા પરિષદો દ્વારા બરાબર છે તેમજ સ્થાનિક જરૂરીયાતો પ્રમાણે બરવી.
- (૨) દરેક વર્ષે બાપા પ્રમાણે પ્રાંતિક પરિષદો ચૂંટણીના નિયમો અનુસરીને બરવી. મુખ્યમંત્રી મંડળીઓ માટે મુખ્યમાં પચી કદાચ એક પરિષદ બરવી.
- (૩) આવી પરિષદો માટે મંડળીઓ પોતે ચૂંટણી કરીને પ્રતિનિધિઓ મોકલે.
- (૪) ઇલાકાની પરિષદમાં આવતા પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ઘટાડવી, અને તે પરિષદ માટે પ્રતિનિધિઓ પ્રાંતિક પરિષદોમાં આવેલા મંડળીઓના પ્રતિનિધિઓ ચૂંટી મોકલે.
- (૫) તાલુકા અથવા જિલ્લા પરિષદમાં પસાર કરવામાં આવેલા ફરિયાદો તે પરિષદની મુદત દરમિયાન તે પ્રાંતિક પરિષદમાં ચર્ચાવાળા જોઈએ.
- (૬) પ્રાંતિક પરિષદોમાં પસાર કરવામાં આવેલા ફરિયાદોમાંથી જેટલા તે પરિષદો તરફથી ઇલાકા પરિષદમાં ચર્ચા માટે મોકલવામાં આવે તે ઇલાકાની પરિષદમાં ચર્ચા માટે સ્વીકારવાળા જોઈએ.
- (૭) ઇલાકાની પરિષદમાં પ્રાંતિક પરિષદોમાં ન ચર્ચાએલા એવો કોઈ વિષય સ્વીકારવો નહિ.
- (૮) અને તે બધી નહિ તે પ્રાંતિક અને ઇલાકાની પરિષદો મુખ્ય સેન્ટલ કોમિશનરિય ઇન્સ્ટિટ્યુટ તરફથી બરવામાં આવશે,
- ઉપરની સૂચનાઓને અનુસરી મુખ્ય ઇલાકાની જુદા જુદા સહકારી પરિષદોનાં બંધારણ ધડવા માટે આ પરિષદો એક નાની કમિટી નીચી તે બંધારણનો વિષય આવતી ઇલાકાની પરિષદમાં ચર્ચા માટે લઈ જવા તે કમિટીને સૂચના કરવાની જરૂર છે.

ગુજરાતમાં સહકારી મંડળીઓની મુખ્ય ખામીઓ અને તે શી રીતે દૂર થઈ શકે.

(પ્રાચલબલબલસ હરીવલબલસ બનાવવાળા)

ડી. જોન. જોર્જનાથજી-જી.જી.જી.

એક સમય એવો હતો કે ગુજરાતમાં સહકારની પ્રવૃત્તિ આશરે કે કેમ એનો પચી પચાને શક હતો. આજે તે સ્થિતિ નથી. ગુજરાતમાં પચી મંડળીઓ થઈ છે અને હવે પચી દિનપ્રતિદિન તેમાં વધારો થતો જાય છે.

મંડળીઓની વધતી જતી સંખ્યા અલગત સહકારી ચળવળની સારી પ્રવૃત્તિની એક નિશાની છે, પચી તે ચળવળ ખરા સ્વરૂપમાં પ્રસરી જાય તોજ દેશને ફાયદો છે એમ સ્પષ્ટ કહેવું જોઈએ.

ગુજરાતની મંડળીઓમાં મોટો ભાગ ખેડૂતની મામડાની ધીરધાર કરનારી અનિયમીત બંધારણવાદીવાળી મંડળીઓનું મુખ્ય કામ બાબતના સંસ્થા દરે થાય છે. લઈ, અમર કરવું મેળવી પોતાના સજાસંહોને બાબતની દરે અને બાબતની કારણો માટે વખતસર જોઈતું નાણું ધીરવાનું છે. આ પ્રમાણે ધીરધાર કરવાની સાથે મંડળીની સાખ વધે, મંડળીના મેમ્બરો સ્વામી થાય, તેમને થોડે થોડે બચત કરવાની ટેવ પડે, પદ્ધતિસર કામ કરવાનો તેમને મહાવરો થાય, પ્રમાણિક સીધી અને નીતિમય જીવન ગુજારતાં થીજે, અને પોતાનામાં રહેલા કુશળતા તજો એ આશયો મંડળીના છે.

ગુજરાતની મંડળીમાં સહકારના સિદ્ધાંતો પૂર્ણ રીતે પળાતા એવામાં આવતા નથી; અને તેમાં પચી ખામીઓ છે એમ કહેવામાં આવે છે. આ લોકોત પચી અરી ખરી બધાં

છે અને તેથીજ આ મંડળીઓની ખામીઓ પૈકી થોડી મુખ્ય ખામીઓ ગતવાી તે દૂર કરવાના ઉપાયો સૂચવવાનો આ લેખનો હેતુ છે.

(૧) મંડળીઓ એટલે કરજ મેળવવાની એક શાકુકારી પેદી.

ધણી ખરી મંડળીઓના સભાસદો મંડળીને ફક્ત એક કરજ લેવા માટેની સાકુકારી પેદીજ મળે છે તે સિવાય મંડળીના કિતમાં કોઇ ભાગ હોતા નથી. મંડળીના સભાસદ છતાં તેઓ ખીજ સાકુકાર પાસેથી કરજ લેતાં પણ અચ્ચકાતા નથી અને તે ખાખત નથીતા મંડળીની સલાહ લેતાં કે નથી તેની સૂચનાને માન આપતાં. આ પદ્ધતિ અખત્યાર કરવાથી ખીજ જરૂરી વધુ કરજ કરવાની સભાસદોને કુટેવ પડે છે; અને પરિણામે કરજ બહુ થઇ જવાથી નથી તો તે મંડળીને કરજ ભરપાઇ કરી આપી શકતા કે નથી તો શાકુકારને મનાવી શકતા; એટલે તેઓ બધી રીત પોતાની આખરને હાનિ પહોંચાડે છે, અને તેઓ મંડળીનાં “નાખુશ” સભાસદ તારકે પોતાની તેમજ મંડળીની સાખને ધિકા પહોંચાડે છે.

મંડળીના મેમ્બર ફક્ત કરજ લેવાને માટેજ થવું તેના કરતાં મંડળીના મેમ્બર ન થવું એ વધારે સારું છે. મંડળીમાં જોડાનાર દરેક મેમ્બરે સમજવું જોઇએ કે મંડળી તે કોઇ શાકુકારની નાખુજ આપનારી પેદી નથી એતા આપણી પોતાનીજ સંસ્થા છે. અને તેવું કામ કરજ ધીરવા ઉપરાંત પણ ખીજું થવું છે. તેમાંજ ભવિષ્ય સારી, તેના કાચકા કાવુનને માન આપી તે પ્રમાણે માલવું એ તેના પોતાનાજ કિતની વાત છે. મંડળીનો મેમ્બર થયા પછી મંડળી એકલીને પોતાનો શાકુકાર મણવો જોઇએ અને ખીજ શાકુકાર તરફ નજર સરખી પણ કરવી જોઇએ નહિ. ઉશકું તેની સાધેના ગુચ્છવાકામાંથી તો તેણે ધોમે ધોમે તેવું જીવું કરજ પતાવી દઇ નીકળી જવા તબવીજ કરવી જોઇએ. મંડળી જ્યાં સુધી પોતાની જરૂરીઆત પૂરી પાડે ત્યાં સુધી તેણે મંડળી પાસેથીજ જોઇવું કરજ લેવાનો વહિવટ રાખવો થટે છે. અને તે છતાં તેને પોતાને બહારથી કરજ કઢાડવાની જરૂર જણાય તો તેણે મંડળીની કમિટીને પૂછવું જોઇએ. અને તે તેને કરજ કઢાડવા માટે સલાહ રૂપે જે કોઇ કહે તે સાંભળવું જોઇએ. આ રીત મંડળીના મેમ્બરે રાખે તો મંડળી એક કરજ કઢાડવાની શાકુકારી પેદી છે એ માન્યતા જતી રહી તે એક જરૂરી અને મેમ્બરોનું કિત જળવનાર સંસ્થા છે એમ તેને લાગશે. અને મંડળીની લોકપ્રિયતા પણ વધશે.

(૨) મંડળીના મેમ્બરોની થાપણની ન્યુનતા.

આપણી મંડળીઓ પોતાના કારભાર મોટે ભાગે મંડળી બહારના શાકુકારના તેમજ મધ્યસ્થ ભેંકના કઢાડેલાં કરજની ચલાવે છે. તેમની પાસે મેમ્બરની થાપણો ધણી ઓછી હોય છે. તેવું ખાસ કારણ તો એટલુંજ જણાય છે કે આ થાપણો ભેગી કરવા ઉપર મંડળીની કમિટી તથા મંડળીના મેમ્બરોનું ખાસ ધ્યાન હોતું નથી. હાલ જે કોઇ જૂજ થાપણો જોવામાં આવે છે તે મોટે ભાગે કરજ ધીરતી વખતે દરજખાત કાપી લેવાતી થાપણોની રકમ છે.

મંડળીમાં મેમ્બરની થાપણ કેટલી છે એ મંડળીના વહીવટમાં એક મહત્વની વાત છે. મેમ્બર પોતાના પોતાની મંડળીમાં પોતાના પૈસા જમા કરાવતા અચ્ચકા તો મંડળી બહારના માણસને તેમાં પૈસા જમા આપતાં પણ આચ્ચકા કેમ ન આવે ? એવું પણ કોઇ કોઇ વખત જોવામાં આવે છે કે મંડળીના મેમ્બરે પોતાની ખચત કોઇ નહી કહેલા શાકુકારને ત્યાં અનાખત યુકે છે, અને ત્યાંથી તે જોઇતી ઉપાડે છે. આ પણ મંડળીના મેમ્બરને તેમજ મંડળીને નીચું જોવડાવનારું છે. જ્યાં સુધી આવી સ્થિતિ કાયમ રહેશે, ત્યાં સુધી મંડળીમાં મેમ્બરોની થાપણ વધશે નહિ. મંડળીના દરેક મેમ્બરને “મારી મંડળી” એવું અભિમાન થવું જોઇએ; અને તેણે પોતાની ખચત પણ પોતાની મંડળીમાં પ્રવવી જોઇએ કે જેથી ખીજ આપણે પણ તેનો દાખલો લઇ મંડળીને થાપણો આપતાં અચ્ચકા નહિ. મંડળીઓ પોતાના કામકાજની એવી પદ્ધતિ રાખવાની છે કે વખત જતાં તે પોતા પોતાના ખમ ઉપર ઉભી રહી શકે. બહારના કરજની તેને બહુ જરૂર રહે નહિ. અને જરૂર પડે તોપણ તે કરજ મંડળીની સાખને હાનિ દુરત મળે શકે. આ સ્થિતિ લાવવા જે કરવાનું છે તે મંડળીના

મેન્બરોના હાથમાં છે. તેઓ પોતે પોતાની શાપણો થોડે થોડે કરી મંડળીમાં ભેગી કરવા તેમજ પોતાની બચત પૃથુ મંડળીમાં જમા કરાવવા તરફ નજર રાખે તો મારી ખાતી છે કે મંડળીઓ પોતાના મેન્બરોની શાપણો ધણી ભેગી કરી શકશે, અને એ રીતે મંડળીઓ વખત જતાં પોતાની જ સુધીથી પોતાનો બચતકાર મલાવતી આપણે જોઈશું.

(૩) મંડળીના મેન્બરોમાં કરકસર કરવાની ટેવનો અભાવ.

કરકસર કરતાં શીખવું એ મંડળીના ખાસ ઉદ્દેશ રાખવામાં આવ્યો છે તો શુભરાતની મંડળીઓના મેન્બરો આ પાઠ શીખ્યા છે કે! અગર તે ઉદ્દેશ પ્રમાણે વર્તન કરે છે કે કેમ એ જોવાનું રહે છે. ખરી રીતે જોતાં તો એક પૃથુ મંડળીના મેન્બરોએ જાણ સુધીમાં આ રીત અદ્યક્ષ મરી હોય એવું હું માનતો નથી.

પોતાની ખરી જરૂરીયાત પૂરતુંજ ખર્ચ કરવું અને બાકીનું બચત રાખવું અને તે બચત રાખેલું પોતાની ખરી વખતે કામ આવશે તે સાફ તે થોડે થોડે કરી ભેગું કરવું એ બાવના મંડળીના સભાસદોમાં જ્યાં સુધી ઉત્પન્ન થાય નહિ ત્યાં સુધી મંડળી કઢાડી કરવા ધારેલા દાખલા નહિ જવાળ છે. મંડળીના મેન્બરોને લગ્ન, બાપનું વગેરે અવસરો વખતે ગળ પ્રમાણેજ ખર્ચ કરવા અને જરૂર પુરતુંજ કરજ લેવા કહેવાની મંડળીની ધરજ છે અને તે પ્રમાણે આલખું મેન્બરને પૃથુ જરૂરું છે, આ અને બાવી સામાન્ય વાતો મંડળીના મેન્બરો લક્ષમાં રાખી વર્તન કરે તો મંડળીના મેન્બરો પોતાનું ખોટું મર્ગ જતું કેટલું નાશું જમાવી શકે અને પોતાને કેટલો લાભ કરી શકે તેનું અંદાજ કઢાડેલા સુચક નથી આપણામાં કહેવત છે કે કરકસર તે ત્રીજો બાઈ છે. વિચાર કરી બચત કરનાર માણસજ ખરે સુખી છે. એવો માણસ પોતાના બળ ઉપરજ કુરુ છે અને ખરે સ્વાસ્થી થઈ શકે છે. આપણે આપણી મંડળીઓનું દિલ મહાતા હોઈએ, આપણી મંડળીના મેન્બરોને ગરીબાઈમાંથી અને કરજના કુંવરમાંથી બહાર કઢાડવા ઇચ્છતા હોઈએ, આપણે તેમને સ્વાસ્થી થએલા જોવાની ઉમેદ રાખતા હોઈએ તો તેમને કરકસર કરવાની ટેવ પડે એ રીતે આપણે તેમની સાથે એમ લેવું જોઈએ અને તેમને આડે રસ્તે જતા અટકાવવા જોઈએ. આ વાત દરેક મંડળીએ ખ્યાનમાં રાખી કરકસર કરવાની ટેવનો હાલમાં જોવામાં આવતો અભાવ ત કોઈ દૂર થાય એવાં પગલાં ભરવાં પડે છે અને તે થશે ત્યારેજ મંડળીઓની ખરી મહત્વતા જોવામાં આવશે.

(૪) કરજ ધીરવાની ખામીભરેલી રીત.

મંડળીના મેન્બરો કરજ માગણીની અગત્યને આપે ન વખતે કયા કારણસર કરજ જોઈએ છે. તે તેમણે સ્પષ્ટ જણાવવું જોઈએ એ પ્રમાણેની પેટા કાયદાવા તેમના ઉપર દરજ નાખવામાં આવી છે. અને કમિટીએ પણ તે કારણ પૂછે છે કે નહિ તેની તપાસ કરી એ કરજ માગવાનું કારણ બ્યાલથી હોય તોજ દરજ આપવાનું છે. સાચી હકીકત મંડળીને જાહેર કરવી અને નાશું મેળવવું એ સહકાર્યતાના સાદામાં સારો સિદ્ધાંત છે; છતાંએ આપણી ધણી ખરી મંડળીઓના મેન્બરો ભાગ્યેજ કરજ માગવાનાં ખરાં કારણ જણાવવાની દરકાર રાખે છે. અને કમિટીમાં તો તેની તળવીજ જવલેજ થાય છે.

કરજ માગવાનાં કારણો મંડળીના સેક્રેટરી મોટે ભાજે, “બળદ લાવવાનું” “ખેતીખર્ચ” અગર એવાં કાંઈ ભલતાંજ પોતાની મેલેજ લખી કઢાડે છે. અને કમિટી તે હકીકત ખરી છે કે નહિ અગર તે બરાબર ન જાણવાથી મંડળીના કામકાજ ઉપર તેની થી અસર થાય છે તે ભાગ્યેજ સમજે છે. આ સ્થિતિ શોચનિય છે. આ રીતથી તો સહકાર્યના એક સુખ્ય નિયમનું ઉલ્લંઘન થાય છે. મેન્બરોને કરજની જરૂરીયાત અને તેનાં કારણો જાણ્યા વગર પેસા દીરાય છે અને સરકારે મંડળીને ધીરેલું કરજ વસૂલ કરવા જે કેટલાક ખાસ લાભ આપેલા છે તે પણ મંડળી શુભાવે છે. મંડળીની કમિટીવાળાએ કરજ માંગણીની અરજ આપે કે ઘરતજ ખરું કારણ જણાવવા મેન્બરને ચોકપૂં કહેવું જોઈએ. અને તે બાબત તળવીજ કયા બાદ કારણ પૂછે ન જણાય તો તેવા મેન્બરને કરજ ધીરવું પણ ન જોઈએ. કરજ પાછું વાળવામાં

વાંધી નથી એટલીજ ખાતરી કરી એટલે કમિટીની ફરજ બધા થઇ ગઇ એ સમજવું બહુ બરેલું છે. આ રીતે મહત્વ કરવાથી મંડળીના મેમ્બરો મંડળીને સાચી વાત કહેતાં થીપશે. અને વ્યાખ્યાનીય કરજ મંડળી પાસેથી મેળવી શકશે અને તેથી સહકારનો નિયમ પણ ખરી રીતે જળવાશે. અને એવા મેમ્બરોની બનેલી મંડળીની માન પ્રતિષ્ઠામાં પણ વધારો થશે. દાહ બેવામાં આવતો વહીવટ કેવળજ ખોટો છે, અને તે એકદમ બંધ કરવાની જરૂર છે.

(૫) વ્યવસ્થાપક કમિટીનો ખાતરી બરેલો વહીવટ.

સહકારી મંડળીઓનું તમામ કામ મોટે ભાગે મંડળીએ નિમેલી વ્યવસ્થાપક કમિટીએ કરવાનું છે, તે કેટલીક મંડળીઓ તો બાબતીજ નથી. પરિણામે મંડળીના સેક્રેટરી ઉપરજ તેમને આધાર રાખવો પડે છે એટલે તે કહે તેજ ખરું એમ માની કમિટીનું કામ ચલાવવામાં આવે છે. એટલે સેક્રેટરીજ એક મંડળી ચલાવનાર અધિકારી જેવા ભ્રમમાં છે, અને તેની યુનસફી પ્રમાણે બધું કામ ચાલે છે. યુજરાતમાં ધણીખરી મામડાંની મંડળીઓમાં આ સ્થિતિ છે. વળી કેટલીક મંડળીની કમિટીના મેમ્બરો પણ પેટાકાયદા અને સહકારીતાના નિયમોથી અજાણ હોવાથી તેઓ પણ પોતાનું કામ બરાબર કરી શકતા નથી અને તેથી બધું કામ કામદા બિરદ અને સતોષ ન આપનાર બેવામાં આવે છે. મંડળીની આ સ્થિતિ કેવળ ન સહન થાય એવી છે, મંડળીની કમિટીના મેમ્બરો પોતાની ફરજ ન સમજે, તેમણે શું કામ કરવાનું છે, તેમની શું જવાબદારી છે તેના તેઓ વિચાર ન કરે તો પછી મંડળીનું બંધા-રજીજ શા કામનું ?

મંડળીની કમિટી, જે મંડળી પેટીના તમામ મેમ્બરોએ પસંદ કરેલા મેમ્બરોનું મંડળીના કાર્યકાર ચલાવનાર નાનું જવાબદાર મંડળ છે અને તેમણે મંડળીનું તમામ કામજાજ, પોતાની ફરજને અને જવાબદારીઓ સમજવો જોઈએ. મંડળીના સેક્રેટરી કે બીજાઓ ઉપર આધાર રાખવો જોઈએ નહિ.

મંડળીના ભેવડદેવડ, મંડળીના ચોપડા, મંડળીના પેટાકાયદા વગેરે ઉપર જે મંડળીની કમિટીઓ પૂરવું લક્ષ આપે તેજ મંડળીના કાર્યકાર બરાબર રીતે ચાલે; મંડળીના મેમ્બરોને રીતસર કામ કરવાનો મહાવરો થાય, અને આ દિલચાલનું ખરું સ્વરૂપ તેમના લક્ષમાં સારી રીતે આવે; અને સહકારી મંડળીઓ સ્વરાજ્ય મેળવવાનું પ્રથમ પગથીઈ કહેવામાં આવે છે તે વાત પણ સાચી પડે. આ બાબત સહકારના નેતાઓનું પણ ધ્યાન જોવાયલું છે. અને તેથી કમિટીના મેમ્બરોને પોતાની ફરજ અને જવાબદારીઓ તથા સરકારના સિદ્ધાંતો સમજાવવા એક ચોળના પણ ધડલામાં આવી છે. આ ચોળના અમલમાં મુકાયાથી મંડળીના વહીવટમાં દેખાતી ધણી ખામીઓ દૂર થશે એવી કોમેડ રાખવામાં આવી છે.

યુજરાતની મંડળીઓની પાસે ખામીઓ પેટીની કેટલીક તેના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં જણાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે એટલી પણ ધ્યાનમાં રાખી તે સુધારવા યત્ન કરવામાં આવે તો યુજરાતની મંડળીઓ આ અમલને દીપાવશે એટલું કહેવું વધારે પડતું નહિ ગણાય.

સહકારી દિલચાલે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં ધણું સારું કામ કર્યું છે અને તે આ દેશનું મહત્વ કરનારી એક સર્વ માન્ય ચોળના છે એજ એક અવાજ સરીકારવામાં આવ્યું છે. તેના સમયમાં નામદાર અહેનશાહિ દિલ્લી દરબાર વખતે કહાડેલા ભદ્રારો દરેક મંડળીએ સોનેરી અક્ષરે લખી રાખવા ઘટે જ. તેઓ નામદાર બોલ્યા હતા કે “સહકારીતાની રીત સંપૂર્ણ રીતે દાખલ કરી ઉપયોગમાં લઇ શકાય તો આ દેશના ખેડૂતોને સારું દુરિયાજ અને ઝગમગ બરિખ્ય જોઈ શકે.”

યુજરાતની મંડળીઓ સહકારીતાની રીત સંપૂર્ણપણે સમજે અને તે પ્રમાણે પોતાની વ્યવસ્થા રાખે તો નામદાર અહેનશાહના અપ્પો ખરા પડતા થી વાર લાગે ?

ખેતીની સુધારણા માટે ધીરધાર સિવાય કઈ કઈ દિશામાં ખાસ પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે ?

(ક) નવી ઢાળના ઝોનરો વધારે વપરાતા થાય તે માટે મંડળીઓએ અને સરકારી ખાતાંઓએ શું કરવું જરૂરનું છે ?

(ખ) ખેતરોમાં પાણી પુરું પાડનારી મંડળીઓ કયા કયા ભાગમાં અને કેવી ઢાળ ઉપર સ્થાપવામાં આવી હોય તો ફતેહમંદ થઈ શકે ?

(ગ) ખેતીના માલના વેચાણની મંડળીઓને કઈ કઈ ઝૂલકેલીઓ નડે તેવું છે ? અને તે દૂર કરવાને માટે શું કરવું જોઈએ ?

લેખક:—લીમલાલ મોરારજી દેસાઈ.

આ ઉપલેા વિષય એટલેા મોટા છે કે તેમાં સદકારથી જેટલું કરીએ અને કરવા માંગીએ તેટલું એટલું છે. સદકાર સિવાય પણ વળી બાબતો છે જેનાથી ખેતીમાં સુધારણા થઈ શકે તેમ છે. પરંતુ આજનો આપણો વિષય ખાસ સહકાર સંબંધી હોવાથી તેના ઉપર જ ધ્યાન આપવામાં આવશે.

(ક) ખેડમાં સુધરેલી ઢાળનાં ઝોનરો વધારે વપરાતાં થાય તેને માટે સહકારી મંડળીઓ તથા ખેતીવાડી ખાતાંએ દરેક રીતે મદદ આપવાની જરૂર છે.

સાધારણ ખેડુત પાસે દેશી હળ, ફડકો, કરખ, કરખી વગેરે સામાન્ય દેશી ઝોનરો કેટલાક સારા ભાગમાં હોય છે. પરંતુ દિલ્હીની વાત એ છે કે કેટલીક જગ્યાએ (માંડવી, પારડી, વલસાડ વીગેરે સ્થળે) સારું હળ પણ કેટલીક કાળી પરજ પાસે પુરતું હોતું નથી. તેથી જગ્યાએ “સહકારી મંડળીઓ” પણ વિશેષ છે અને જ્યાં ન હોય ત્યાં આગળ તેમને કામ કરવાનો પુરતો અવકાશ છે. એ મંડળી મારફતે દેશી ઝોનરોને એક સટ દરેક ગામે રાખવામાં આવે તો તે ખેડુને પુરતો લાભ મળી શકે, એનો વપરાશ બરાબર શીખવવાને બધાં બધાં જરૂરીઆત લાગે ત્યાં ત્યાં ખેતીવાડી ખાતા તરફથી ઝોનરસીઅર તથા કામગીરીની મદદ ખેતીવાડી ખાતા તરફથી અપાય એવી ગોઠવણ થવી જોઈએ.

ઉપર બતાવેલાં દેશી ઝોનરો ખાસ કરીને ચામાસાનાં ફક્ત ટુંક સમયને માટે ઉપયોગી થઈ પડે એવાં છે. પરંતુ ખેડુત વર્ગને જ્યારે બીજી મોસમમાં અવકાશ હોય છે તે વખતે આ ઝોનરો ચાલી શકતાં નથી. માટે સુધરેલી ઢાળનાં હળો, કરખો, વીગેરે જે વાપરવામાં આવે તો ખેતીની આવતી મોસમની તૈયારી સહેલથી અને ધણી સરસ રીતે થઈ શકે.

સુધરેલાં હળો બધાં સુધી આપણાં દેશી કારીગરો જોઈતાં બનાવી શકતા નથી ત્યાં સુધી વિલાયતી હળોને ઉપયોગ કયા સિવાય છુટકો નથી. અત્રે જણાવવું જરૂરનું છે કે સત્તારામાં દેશી કંમની જેવી કે “કોર્મોસ્કર બ્રધર્સ” અને બીજી કલકત્તા વીગેરે જગ્યાએથી દેશી પેદાશો આ દિશામાં પ્રયત્ન કરી રહી છે. પરંતુ અનુભવ ઉપરથી તેઓનું કામ ઢલ એટલું થયું નથી કે વિલાયતી ઝોનરોની આપણને જરૂરીઆત ન પડે. યુજરાતના જુદા જુદા ભાગોમાં જુદી જુદી ભાતના વિલાયતી હળો, કરખો, દંતાળ વીગેરેમાં અજમાયશ ખેતીવાડી ખાતા તરફથી કરવામાં આવે છે. અને જુદી જુદી મોસમે તેનો બરાબર ઉપયોગ થઈ શકે એમ છે; જેવાં કે “હિંદુસ્તાની, મોનસુન, મેસ્ટન વીગેરે હળો ઉત્તર યુજરાત (ખેડા, પંચમહાલ અને અમદાવાદ)માં ચામાસામાં તેમજ બાજરી, કાદરા પછીની ખેડમાં ધણું સારું કામ કરે છે. અને જમીન તૈયાર કરે છે. જમીનની ચોપડી તોડવામાં, દેશાં બાંધવામાં, ખાતર જમીનમાં બરાબર મિશ્રણ કરવામાં “ડીસ્ક હેરા”નો ઉપયોગ ધણી અસરકારક છે. કિયાજો, ઉનાજો, “બી. ટી., સી. ટી., અને ગેલો” હળોનો ઉપયોગ પહોળા જમીનમાં, નવી જમીન તોડવામાં, બાગાયતી જમીનમાં તેમજ ખેડાણ જમીનમાં ચાર પાંચ વર્ષને આંતરે કરવો લાભ દાયક છે. મોટા પાયા-પર ખેડાણ કરવું હોય તો “ટ્રેક્ટરો તથા સ્ટીમએન્જીનો” થી ચાલતાં હળોને ઉપયોગ કરવો

કોક પડે છે ખેડાજીલામાં નવાં જમીન તોડવામાં સ્ત્રીઓ એજીનથી ચાલતાં હોયે ધણું સારું કામ કર્યું છે તે જોઈએ જોયું હશે તેમને તેના ઉપયોગની ખાતરી થઈ હશે. તેમજ ઘાસ તથા બાજરી, જીવાર વગેરે કાપવામાં “ઝોર તથા રીપરો”ના ઉપયોગ સારા અને સસ્તા પડે છે. ઝોલ-પાડી થઈ કાઢવા માટે ચક્રરોએ ઉપયોગ ઘોળકા, ધણુકા, વીરમગામ, દાહોદ, તાલુકામાં ધણે ચાલ શકે એમ છે. અને મકકઈ કાઢવાના યંત્ર (કોર્ન શેલર) દાહોદ ઝાંઝોડમાં અગત્યનું કામ સસ્તી કિંમતમાં કરે છે.

એ ઉપરાંત બાગાયત ખેતીમાં સુધરેલાં ઝોળરોનો ધણો સારો ઉપયોગ થઈ શકે એમ છે. અને ઉપર બતાવેલાં ઝોળરો કરતાં ઓછા એજીન, પંપરીજર, કેન ફશર (શેરડી પીલવાનું લોહાનું ફાલ-ગ્રીમીટો) મુખ્યત્વે દુધની બુલ વગેરે ખણ વખારે ઉપયોગમાં આવે છે.

આ ઝોળરોનો બરાબર ઉપયોગ શીખવવા માટે વખતો વખત સરકારી ફાર્મોપર તેમજ દરેક તાલુકાના સારા ગામે પ્રદર્શન વખતે ખેતીવાડાં ખાતાનાં માણસે ખંતથી પ્રયત્નો કરી રહ્યાં છે. અને એ પ્રવાસ જારી રાખવામાં આવશે. ખેડૂતોની નાણાં સંબંધી સ્થિતિ જોતાં દરેક ખેડુત આવાં ઝોળરો એકલે હાથે ખરીદી શકે નહિ, એ વાત માનવા જોગ છે. પરંતુ ચાર પાંચ ભેગાં મળી અને ઈચ્છે તેમ ન બને તો આખા ગામ મારફતે અગર જ્યાં જ્યાં “સહકારી મંડળીઓ” હોય ત્યાં ત્યાં ઝોળામાં ઝાંઝો એક એક નમુનો સંદર્ભથી રાખી મરીય ખેડૂતોને લાભ આપી શકે અને એ દિશામાં સહકારી મંડળીએ તથા ગામ લોકોએ પ્રયત્ન કરવો ખાસ જરૂરનો છે.

ઝોળરોની કિંમત તથા વપરાતા બાગની કિંમત વસુલ કરવા જીવ બાડું ટેરવી સખા-સહોને આપવાં અને બીન સખાસહો પાસે બેવડું બાડું લેવું આવી જાતના ઝોળરો બાંડે આપવાની રીતો દક્ષિણમાં તથા ગુજરાતના પશ્ચિમકાલ જીલ્લામાં અગત્યનું કામ કરી રહી છે.

આ ઝોળરો સંબંધી વિશેષ ધ્યાન ખેંચવાની જરૂરત એ છે કે ફાલની મજુરીની તાણ તથા મોંઘવારી ફેરલેક વધેલી કરી થઈ શકે છે. તો ખેડુત બાંધઝોળે આ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જોગ છે. જે જે સંસાધકોમાં તથા ગામો આવાં ઝોળરો રાખશે તેમને વખતો વખત જોખનો અનુભવ આપવા ખેતીવાડાં ખાતાના માણસે જાતે બતાવી કામ કરાવી, દાખલો બેસાડી આપશે. તેમજ એ ઝોળરોનાં ઘસાક જતા બાંધો ખેડુતને મેળવી આપવામાં તથા બાંગેલા બાંધો સુધારવામાં જોખતી મદદ કરશે. તે ઉપરાંત જે જે ગામે “સહકારી મંડળી” ન હોય તે તે ગામે આપણી પુરાણી “સાંઘલ”ની પદ્ધતિને પુનરાવર કરવો ખાસ અગત્યનો છે. એ રીતે ખણ ફેરલેક ઝોળરો ખેડુતો ખરીદી લાભ લઈ શકે.

(ખ) ખેતરોમાં પાણી પુર પાડનારી મંડળીઓ કયા કયા બાગમાં અને કેવી રીતે ઉપર સ્થાપવામાં આવી હોય તે ફોટોગ્રાફ થઈ શકે ?

હિંદુસ્તાનમાં ખેડ અને ખાતર સિવાય ખેતી સુધારણા માટે પાણીનો સવાલ ખાસ ધ્યાન ખેંચનારો છે. દુકામાં એમ પણ કહી શકાય કે હિંદુસ્તાનમાં અને તેમાં ખાસ કરીને ગુજરાતમાં ખેતીનો આધાર યોગાસાના વરસાદ ઉપરજ રહેલો છે, અને જે વરસાદ પડે છે, તેનો સારમાં સારી રીતે ખેડુત જમીનમાં નેટલો સંચાર કરીને રાખે તેટલો માલ વિશેષ પકવી શકે. આ બાબતમાં કુદરતી વરસાદને વધુમાં વધુ લાભ કેવી રીતે લઈ શકાય, તેના પ્રયાસો સરત ફાર્મોપર કરવામાં આવેલા છે. અને અમારી ખાતરી છે કે જેઓ એ અખતરાના તુલ જોશે તેઓને સંપૂર્ણ સતોષ થશે. આ અખતરાઓ કાળી ખેતી (અગર ખરીફ તુલો) ઉપર અજમાવેલા છે. પરંતુ પાણીનો સવાલ બાગાયત ખેતીમાં તે કરતાં વધુ ધણો ગહન છે. બાગાં થત તુલો આ ગુજરાતમાં ગોરાડ, ગોરાડુ, ભાઠા તથા રેતાળ જમીનમાં કરવામાં આવે છે. કારણ કે, કાળી જમીન કરતાં એ જમીનમાં પાણીનો સંચાર સારી રીતે છે. તેથી એવી જમીન પીતને વિશેષ લાયક છે. અને તુલો વધુ તરાથી સારાં થાય છે.

ગુજરાતમાં ખાસ કરીને પાણીના સાધનોમાં મુખ્ય સાધન કુવાઓનું છે. તેમાં માત્ર ગણ્યા ગાંઠ્યા કુવાઓ સિવાય એકથી બે કાસનું અગર એક રૅટના પુરતું પાણી આપી શકે છે. અને ખેડુતોને મોટે ભાગે તેનોજ આશ્રમ લેવો પડે છે. તેથી પીતની ખેતી વધુ પ્રમાણમાં થઈ શકતી નથી. જરૂરત પડે, માણસો તથા બળદની મદદ એક બીજાને સંદર્ભથી કરવાથી.

ખેડુતો આવાં તુલો સહેજ વધારે પ્રમાણમાં કરી શકે. પરંતુ મોટા પાયા ઉપર બમાયત તુલો કરવાને અપ્રમુદ પાણીના ફવાઓ ઉપર તેમજ નદીના કંઠે “ઝોઢિ ઝેંછન અને પંપ”નો ઉપયોગ કોસ કરતાં સહેલો, વેળાસર, અને માત્ર અર્ધા કિમત કરતાં પણ ઝોઢા ખર્ચ થઈ શકે. અને એવા પંપના બાગીદારો એકસંપ થઈ કામ કરે તો અવસ્થા મોટા લાભ મેળવે, અને પોતાનાં ખેતરો તેમજ પાડોશીનાં ખેતરોમાં થોડે નફે પાણી પુર પાડી શકે. પરંતુ પુરતી જમીન આબુબ જુમાં ન હોય તેવા ગૃહસ્થોએ એ સાહસ ખેડવું મુશ્કેલ છે. એવા ઝેંછનોની સાથે લોટ દળવાની ઘંટી, ચોખા ખાંડવાનો સંઝો, કડખ કાપવાનું ચંત્ર, યુવાર તથા કઠોળ બરડવાની તથા દાળ પાડવાની ઘંટી, શેરડી પીલવાનું કોણું, કપાસ પીલવાનાં જીન વિગેરે જેની વિશેષ જરૂરત હોય તેવા સાંચા સાથે રાખી કામ કરવામાં આવે, તો ઝેંછનનું તમામ ચાલુ ખર્ચ કાઢવા ઉપરાંત ખેડુતોને વિશેષ સવડકારક અને ફાયદાકારક નીવડે.

મોટા પાયાપર પાતના તુલો જ્યાં નહેરો હોય ત્યાંજ થઈ શકે. એવી નહેરો યુગરાતમાં ફક્ત નામનીજ છે. અને પ્રાંતીજ તથા ખારીકટ નહેર જે ઉત્તર યુગરાતમાં હયાત છે, તે બારે માસ પાણી પુર પાડી શકે તેમ નથી. પ્રાંતીજ તથા દસકોઈની જમીનમાં બમાયતી તુલો તથા ફળ જાડો સારો થઈ શકે તેમ છે. પરંતુ નહેર બારે માસ જીવંત પાણી આપી શકે એમ નથી. માટે એ નહેરોને જોઈતું પાણી પુર પાડવા વિશેષ પાણીના સંઘ્ર કરવાની યોજના ધ્યાન આપવા જોગ છે. હાલ તુરત સોનાસણ, પ્રાંતીજ, સલાલ વિગેરે આબુબાબુના સત્તર ગામોમાં, તેમજ દસકોઈ તાલુકાના અસલાલી, વીવા, જેતલપુર, બારેજ, નવાગામ વિગેરે અખીઆર ગામેમાં ખાસ કરીને ડાંગરના પાકને પાણી આપવામાં આવે છે. તેથી ફક્ત એ એ સ્થળોએ ખેતરમાં પાણી પુર પાડનાર મંડળીઓ સ્થાપવાનો અવકાશ છે. તેમજ સાબરમતી-માંથી પાણી લેવાનો પંપ કાસંદરા તથા ફતેહવાડી વિગેરે ગામોમાં રાખવામાં આવેલો છે. તો ત્યાં આગળ પાણી પુર પાડનાર તથા પાણી લેનારાઓના હિત માટે મંડળી સ્થાપવી જરૂરની છે. કે જેથી (૧) ઝોઢા ખર્ચ ખેડુતોને પાણી મળી શકે. (૨) ઝોઢામાં ઝોઢું પાણી વાપરી વધારે જમીનમાં પાણી ફેરવી વધુ પાક લઈ શકાય. (૩) તેથી પાણી પુર પાડનારને વિશેષ ઉપજ થવાથી સમગ્ર ખેડુતોને પાણીના દર ઝોઢો આપવાનો સંભવ આવે. (૪) પાણી આપવા માટે જે નીકા કાચમની કરવામાં આવે તે થોડા ખર્ચે થઈ શકે અને પાણી ઝરી જવાનો વખત ન આવે.

આવી સોસાઈટીઓ જ્યાં જ્યાં નદીનાલામાં પાણી બારે માસ પોંચતું હોય ત્યાં અને જ્યાં બમાયતી તુલો થતાં હોય અથવા જ્યાં જમીન તે થઈ શકે તેવી લાયક હોય, ત્યાં નીચલી દબ ઉપર કાટવામાં આવે તો ફાયદાસર થઈ શકે તેમ છે:—

(૧) પાણી પુર પાડનાર તથા પાણી લેનાર બંને વર્ગના માણસો મંડળીમાં સભાસદ હોવા જોઈએ.

(૨) અગર જે બની શકે તો પાણી લેનાર સભાસદોનું મંડળ જોઈતી રકમ એકઠી કરી અગળ સભાસદ વાર શેરો કાઢી પોતાજ પાણી પુર પાડવાનું કામ કરે તો વિશેષ ફાયદા-કારક નીવડે.

(૩) આવી મંડળીના શેરો ઝોઢામાં ઝોઢા સે રૂપીયાના રાખવા જોઈએ. અને તેના નાણાં ચાર વાર્ષિક હપ્તોમાં વસુલ કરવાં.

(૪) એ દરમીઆન નાણાની જરૂર પડે તો કોઓપરેટિવ ખાતા તરફથી લેન છ ટકાના બ્યાન્ડે આપવી જોઈએ.

(૫) પાણીની વ્યવસ્થા સારી રીતે કરવા પાંચ નિખાલસ માણસોની એક વ્યવસ્થાપક કમીટી નીમવી અને તકરાર વખતે તેનો નિર્ણય છેવટનો ગણવે. તેમ છતાં એ લોકોના કાર્યની દેખરેખ મંડળના ચેરમેન, સહકારી મંડળીના ઓડીટરો તથા ખેતીવાડી ખાતાના ડીરેક્ટરો જેવેરા રાખે અને જોઈતા સુધારા સંબંધી સલાહ આપે.

(૬) ખેડુતોને કિમતી પાક ઉગાડવા માટે ઉત્તેજન આપવા બદલ શેરડી, કેળ, ફળજાડો વિગેરે ખારબાસી તુલનો દર ચાર માસી ડાંગર વિગેરે કરતાં ત્રણ ગણાંથી વધારે રાખવે. નહીં.

(૭) ચાર માસી તુલો ડાંગર વિગેરે જે ખરીદે તુલો લેવામાં આવે, તેનો દર આપેલા પાણીના પ્રમાણપર રાખવો. કે જેથી ખેડુતો જોઈતું પાણી લે અને વધેલું પાણી બીજા પાક માટે વાપરી શકાય.

(૮) બાંઘાયતી ખેતીની સાથે બીજ, ખાતર વિગેરેની પશ્ચુ વિશેષ જરૂરત પડે છે. તેા કાંમતી બીનો તથા ઝેરડી અને કરડાઈ (કાસબી)ના ખેાજો તથા બનાવડી ખાતરો, જેવાં કે, સલ્ફર ઝોફ અથેનીયા, સોડાનાઇટ્રેટ, વિગેરે મંડળી મારફતે સસ્તાબાવે ખેડુતોને જોઈતી વખતે ધરને આંગણે મળી શકે.

(૯) પાણીના કરનાં નાણાં માલ તૈયાર થયે એક માસની અંદર મંડળી મારફતે વસુલ કરવાં અને તે દર ઝોવી રીતનેા જોડવો કે શેશ ઉપર દસ ટકાનું ડીવીડન્ડ આપતાં અને મંડળીનું ખર્ચ પુર્ષ પાડતાં ઝોજામાં ઝોજો સાડા બાર ટકા નહેા. થાય, જે રીઝર્વડ ફંડ તરીકે જમા રાખવામાં આવે જેથી મંડળીનું કામ સંગીન પાયાપર રહે.

(૧૦) અગરતો પાણીના દર બદલ પાકનો ત્રીજો અગર ચોથોભાગ અનુકુળ પડે તેમ પાણી પુર્ષ પાડનારી મંડળીએ લેવો. જેથી પાણી વેળાસર આપવાની કાળજી તેને રાખવી પડે, અને ખેડુત વર્ગને લાભ દાયક નીવડે.

(૧૧) જ્યાં આગળ સરકાર તરફથી પ્રાંતિજ તથા દશ કોષમાં પાણી આપવામાં આવે છે, ત્યાં પાણી લેનાર ખેડુતોનું એક મંડળ સ્થાપવું. અને તેમાંથી ચુટેલા ગૃહસ્થો, તાલુકાના મામલતદાર, ધરીગેશનાલ ખાતાના સખ-ડીવ્ડીઝનલ ઝોરીસર તથા ખેતીવાડી ખાતાના ઝોલ્ડર-સીયર, એવા છ માણસોની કમીટી મારફતે પાણી આપવાનું જોડવાય તેા પાણીના ઉપયોગ જોઈતો જ થાય, અને વખરે જમીન પર પાણી પહોંચી શકે.

(૧૨) દરેક ગામે બ્રામ્ચ સંસ્થાઓ હોય તેા ઉપલી કમીટીનું કામ સરળ થઈ શકે, અને ગામના લોકોને જે કાંઈ દાદ કરવી હોય તે ગામના સેક્રેટરી તથા મેરમેન મારફતે કરી શકે.

(૧૩) ખેતીના માલના વેચાણની મંડળીઓને કષ્ટ કષ્ટ મુશ્કેલીઓ નડે તેવું ? અને તે દુર કરવા માટે શું કરવું જોઈએ ?

માલના વેચાણનો સવાલ ધણીજ અગત્યનો છે. એક બે હાથે ખેડુત માલ વેચવામાં ધણી કઠાય છે. માટે માલ વેચાણ કરવાની મંડળીઓ દરેક ગામે-અને તેમ ન અને તેા ચાર પાંચ ગામના સમુદાયની હોવી જોઈએ. અને માલ વેચનાર એક કમીટી નીમવી જોઈએ. જેમાં ખેતીવાડી ખાતાના એક ઝોરીસર તથા મંડળીના ત્રણ ગૃહસ્થો અને બે નિપાલસ વેપારીઓ હોવા જોઈએ. આવી મંડળીઓ ૩, ૪ ગાળ તથા બગાયત તુલો, તેમજ શાક તરકારી, ડાંગર તથા બીજા ખરીફ અને રબી પાક વિગેરે વેચનારી, અનુકુળ રચણે સ્થાપવી જોઈએ. જેથી નીચેની મુશ્કેલીઓ દુર થાય.

(૧) વેપારી તથા દલાલ વર્ગ ધણી ખરો બાવચોરી રાખે છે. તે બનવા ન પામે. અને તેના લાભ ખેડુત વર્ગને મળે.

(૨) માલની જાત પ્રમાણે ખેડુતોને યોગ્ય બાવ મળી શકે, અને ચોખ્ખો માલ રાખવા માટે ખેડુત વર્ગ કળવાય, જેથી માલની આંટ વધે. આથી માલના જુદા વર્ગ પાડી તે પ્રમાણે વેચાણ થવાથી ખેડુત વર્ગમાં સારો માલ પકવવાની કાળજી અને ઉત્સાહ વધે.

(૩) તોલ તેમજ આડત વગેરે પરચુરણ લાગામાં ખેડુતો સેંકડે દસ બાર ટકા સુધીનું જે તુક્કાન ભોગવે છે, તે દુર થાય, અને ખેડુતોને નિભય પણે માલ વેચવાની સવડ પડે. તેમજ ખેડુત તથા બળદોને જે કાંમતી વખત લાલ નકામો રોકાય છે, તે બચી શકે અને સારા ઉપયોગમાં વપરાય.

(૪) કાચો માલ રાખી (જેવો કે કપાસ) જીનવાળાઓ પીલી ઉતારાનેા નહેા તદ્દન ઉપલક લાઈ જાય છે, તે ખેડુત વર્ગને મળી શકે. તેમજ મોટા સમૂહમાં પીલાણુનો દર પશ્ચુ ઝોજો આપવો પડે તેની બચતનો લાભ ખેડુતોને મળે, અને જીનવાળા તરફથી વિશેષ સગવડ પશ્ચુ મળી શકે.

(૫) વેપારી વર્ગને દલાલીનો ખર્ચ ન કરતાં મોટા પ્રમાણમાં જીજ મહેનતે સારો માલ ફિકાયત બાવે મળે. કારણ કે, માલનું વેચાણ જુદે જુદે હાથે થઈ અનેક વ્યક્તીઓના નહેા નકામો આપવો ન પડે.

(૬) આવી મંડળીદારા ખેડુતોને વધુ વિશ્વાસ હોવાથી માલના નાણાંની અધીરાઈ રહેતી નથી. અને ગરીબ ખેડુતોને ખાસ જરૂરત હોય તેને માંહે માંહે નાણાં આપી અગર જીજ

રકમનો ઉપાડ કર્યાથી મોટા પ્રમાણે વેપાર કરી શકાય છે. અને તેથી ઉતાવળમાં માલ વેચી દેવાથી જે નુકસાન થાય છે, તે અટકાવી સારો બજાર મેળવી શકાય છે.

(૭) સારી જાતના માલનું વાવેતર મંડળીઓદ્વારા સહેલાઈથી ફેલાવી શકાય છે. અને સારો ભાવ ઉભય થવાથી ખેડૂત તથા વેપારી વર્ગ બન્નેની આંટ વધે છે. અને માલનો સિડકો વેપારી વર્ગમાં ઉભો મેળવી શકે છે.

(૮) ખેડૂતોએ આવા મંડળીદ્વારા માલની કીમતના ૧૫થી ૨૫ ટકા નાણાની જે જરૂરત રહે તે વેપારી વર્ગ ધણી ખરી જગ્યાએ મોટા પ્રમાણમાં માલ મેળવવાની આશામાં બીન બ્યાજે ધીર છે. અને તેમ ન મળી શકે તો મંડળીદ્વારા જુજ બ્યાજે ઉપાડ સરકારી ખાતા તરફથી કરી શકે.

(૯) માલનું વેચાણ કરતી વખતે જેમ બને તેમ વધારે વેપારીઓ ભેગા થાય અને હરીફાઈ વધે તો સારો ભાવ ઉપજી શકે, અને ખેડૂતોને તેનો લાભ મળી શકે. માટે અમુક સ્થળે વેપારી તથા ખેડૂતોની મીટીંગ બરી જાહેર લીલાંઉથી માલ વેચેલો. જે તે વખતનો ભાવ કમીટીને કમી લાગે તો છેલ્લી માગણીએ માલ આપવો કે નહિ તે કમીટીના હાથપર રહેશે.

(૧૦) માલનું વેચાણ જેમ બને તેમ અમુક જગ્યામાં જુદા જુદા હક્કોમાં જુદે જુદે વખતે કરવાથી ખેડૂતોને સરેરાશ ભાવ સારો ઉપજી શકે છે, અને તેથી તેમને કમીટીના કાર્ય ઉપર વધારે વિશ્વાસ પેસે છે.

(૧૧) માલનું વેચાણ ન થાય અને સીલકમાં રાખવો પડે તો તેને માટે સ્ટોર રાખી માલની પુરતી કાળજી રાખવા બદલ કમીટી તરફથી નિમાયેલો કાર્યવાહક તેની વ્યવસ્થા કરશે. અને તેમાં જીવાત ન પડે તેને માટે જોષ્ઠતા ધ્યાન કરવા ખેતીવાડી ખાતાના માણસોની મદદ લેશે.

(૧૨) જે માલને આગ લાગવાનો સંભવ હોય, તેવાનો વીમો અવશ્ય ઉતરાવવો અગર જેમ બને તેમ વધુ લા ના કરી વેચી દેવો.

(૧૩) બહાર ગામની મોટી વેપારી પેઢીઓ તથા કોઓપરેટિવ ખાતાના સ્ટોરો સાથે કમીટીએ સારી સહયોગીતા રાખવી. જેથી માલ વધારે પ્રમાણમાં સારા ભાવે ઉપાડ થઈ શકે.

(૧૪) માલ વેચાણ કરનારી મંડળીએ સભાસદો પાસે શેર લેવડાવવા અને તેમના માલનું વેચાણ કરવું. અને બીન સમાહોનો માલ, તેઓ સાથે રહી વેચવા રાજી હોય, તો ફક્ત જુજ બ્યાજે લઈ જરૂર વેચી આપવો. કારણકે, જેમ માલનું વેચાણ મોટા જગ્યામાં થાય, તેમ મંડળીની આંટ વધે, સારો ભાવ ઉપજે અને તેનો નફો સભાસદોને મળી શકે. અને દિન પર દિન એમાં સભાસદો ઉમેરાવાનો વખત આવે. સભાસદ કદાચ એથી ન વધે તો પણ બીન સભાસદોનો માલ વેચવાની સુદા જાત રાખવી.

આ બાબતમાં ખાસ પ્રમાણિક કાર્યવાહકોની જરૂર છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ જે વસ્તુઓ કે અનાજ અથવા શાકભાજી બગડી જાય તેવા હોય, તેનું તાબડોતબ વેચાણ થવું જરૂરનું છે. અને તેને માટે મોટાં શેડોમાં આડત રાખી વધારાનો માલ રેલો સાથે જોડવળું રાખી એકદમ બહાર માલ ચઢાવી દેવાનો પુરતો બદોબસ્ત જોઈએ. નહિ તો, શાકભાજી વિગેરે માલ બગડી જાય અને ફેંકી દેવો પડે એટલું જ નહિ, પણ ખેડૂતોને જે પ્રમાણે હાલમાં પસ્તાગીઓએ તથા દલાલો અને બીજા જેમ માલ ઉપર નાણાં ધીર છે, તેમ નાણાંની જોગવાઈ પણ સોસાઈટીઓ મારફતે કરવાની જરૂર છે.

ઉપર (ક), (ખ) અને (ગ) માં જે બાબતો ઉપર વિચાર કરવાનો છે, તે ઉપરાંત ખેતીની સુધારણા માટે ધણી દિશામાં પ્રયાસ થઈ શકે તેમ છે. સહકારી સરારી મંડળીઓનું કામ આપણે ખાસ કરીને આગળ વધારવું જોઈએ પરંતુ હવે વખત એવો આવ્યો છે કે આપણે એટલું જ કામ કરીને પેસી રહે ચાએ તેમ નથી અને બીજા પાશ્ચાત્ય દેશોની માફક અને હિંદુસ્થાનના બીજા ભાગોમાં જેમ થવા માંડ્યું છે તેમ આપણે સહકારી સરારી સિવાયની બીજી જાતની સોશાયટીઓ કાઢવાની ખાસ જરૂર છે. તેમાંની કેટલીક અગત્યની બાબતો નીચે બતાવવામાં આવી છે.

- (૧) સાર કૃષ પુર પાડનારી મંડળીઓ (ડરી સોસાઈટીઝ)
 (૨) મલાઈ " " " (કીમરી સોસાઈટીઝ)
 (૩) દોરનો પેદાસ કરીને ઉછેરનારો (કેટલ બીડસ અને રીઅર્સ સોસાઈટીઝ).

ઉત્તર ગુજરાતનો ધણીખરો ભાગ, અને તેમાં ખાસ કરીને ચરૈતરને નામે ઓળખાતો ભાગ ઉપર ખાતેલી સોસાઈટીઓને માટે ખાસ અનુકૂળ છે. અને જે ખાસ ધ્યાન આપીને તથા અતી કાળજીથી આ કામ વધારવામાં આવે તો ચરૈતર હિંદુસ્થાનનું ડેન્માર્ક થયા વિના રહે તેમ નથી. હાલમાં ચાલતી પધ્ધતીથી ચરૈતરના સારાં જનવરો મુળધર્મી અને બીજા દરના ભાગોમાં ખેંચાઈ જાય છે, અને પાછો તેનો દેહ જેવા પામતા નથી. તેમજ ત્યાંની કીમરીઓને જ નફો થવો જોઈએ તે થતો નથી. ઉલટ તેનો નફો મુળધર્મી તથા અમદાવાદના માખણ ખનારી પરદેશ મોકલનાર વેપારીઓ ખાઈ ખાય છે. આમ કીમરીઓને સારો નફો નહિ થવાથી ખેડૂનો કે જે આકીમરીઓને દુધ વેચે છે, તેમને પણ પુરતો નફો થતો નથી. આની સાથે દોરની પેદાસ કરવાનો તથા ઉછેરવાનો ધર્મ પણ સંબંધ ધરાવે છે. અને જેને માટે આ ઉપલા ભાગના લોકોને સારી કુનેહ છે, તે તેમના દોરની ઓલાદ પણ વધારે સુધારી શકતા નથી. કારણ સારાં દુધના દોરો મુળધર્મી અને બીજા વેપારીઓ લાગવાવાની કામતો આપી લઈ જાય છે. એટલે વધારે કેમ ઉત્પન્ન કરનારાં દોર ઉત્પન્ન કરવામાં પણ જે જોઈએ છે તે ખેંચાઈ જાય છે. અને દોરની ઓલાદ સુધારવાને બદલે બગડે છે.

- (૪) દોરનો વિશેષ ઉતારનારી મંડળીઓ (કેટલ પ્રન્ચુરન્સ સોસાઈટીઝ).

આ ખાખત ઉપર ધ્યાનપૂર્વક નિબંધ વાંચવામાં આવનાર છે, એટલે એના સંબંધમાં વધુ વિવેચન અગત્ય કરવાની જરૂર નથી.

- (૫) ધાસ-કચર સંધરનારી મંડળીઓ (ફાડર સોરેજ સોસાઈટીઝ)

સુરત જિલ્લા શિવાયના ગુજરાતના બધા જિલ્લાઓમાં આની ખાસ જરૂર છે. અને જે આની ધણી સોસાઈટીઓ નિકળે, તો આ ભાગને તે આરીવાદ સમાન થઈ શકે એમ છે. એટલુંજ નહિ, પરંતુ આ આખા ગામની અથવા તો તેના ગણા ભાગની ભાગીઆ હોવાથી હાલ જે આવી ગંજીઓને બદમાશો તરફથી આગનો ભય રહે છે, તે રહેવાનો સંભવ ઓછો છે. આ મંડળીઓને ધણી સુદત રાખવાથી વખતે આવ્યા વર્ગોમાં જે જીવું કચર વેચવું પડે તે વખતે ખાટ જવાનો સંભવ રહે છે. જે કે હાલના સંજોગોમાં દર ત્રીજે વર્ષે દુષ્કાળ પડે છે, ત્યારે તો એમ બનવું મુશ્કેલ છે. છતાં જે કોઈ ખાટ જાય તો સરકારે તેવે પ્રસંગે આ સોસાયટીને બાકાંટી આપવાની પણ જરૂર છે.

- (૬) સાર બી તથા અનાજ પુર પાડનારી મંડળીઓ (સીડ સોસાઈટીઝ)

આ સોસાઈટીઓ ખાસ કરીને કાળી પરજના ભાગમાં તથા જ્યાં ખેડૂતોની સ્થિતિ ગરીબ છે, ત્યાં ધણી સધારે ઉપયોગી થઈ પડશે કારણ હાલની ચાલતી રીત પ્રમાણે એ બાખત માં વાણીઆઓ અને બીજા લોકો “ જે બી બેવડું અને બાળકી દોરી ”નો ધંધો કરે છે, તે આ ગરીબ ખેડૂતોને ધોળે લિસે લૂટે છે એમ કહીએ તો હરકત નથી. કારણ આમ કરવાથી ધણી થોડી સુદતને માટે ખેડૂતને ધણું મોટું બાજબી આપવું પડે છે, એટલુંજ નહિ, પરંતુ બી તથા દાણો બન્ને ધણી હલકી જાતના આપે છે, અને ખેડૂતો તેનો હિસાબ રાખતા નહિ હોવાથી, સાકારે જેટલું તે તે ખાતે ઉધાણું હોય તેટલું જ આપવું પડે છે.

- (૭) ખાતર પુર પાડનારી મંડળીઓ (મેન્યુર સોસાઈટીઝ).

દસકોઈ તાલુકામાં અને પ્રાંતીજમાં જ્યાં નેહરથી ડાંગરમાં પાણી મળે છે, ત્યાં તથા બીજા જગ્યાએ દક્ષિણ ગુજરાતમાં જ્યાં બાગાયતી તુલો થાય છે ત્યાં જે આવી મેન્યુર સોસાઈટીઓ નિકળે, તો ખેડૂતોને જરૂર ફાયદો થાય તેમ છે.

(૮) ચોખા ખાંડવાની તથા તેલ પીલવાની મંડળીઓ (સર્પિસ હર્બાગ અને ઓઇલ મેસીંગ સોસાઈટીઝ) -

હાલમાં મજુરીની તાણ ધણી પડે છે. મજુર ત્રણ ધણી મજુરીએ પણ મળતાં નથી. તેથી કરીને દળવાવું તથા ચોખા ખાંડવાવું કામ ઉચ વર્ગના ખેડૂતોને ધણું મુશ્કેલ અને ખર્ચાળુ થઈ પડ્યું છે. અને તેથી તેના લોકોને ડાંગર તથા દળાવવાવું દળણુ ધણે જાણે સુધી

લઈ જવાં પડે છે. માટે તેવી જગ્યાએ આવી મંડળીઓ થાય તો સાફ છે. આવી મંડળીઓ ઉપર પાણીની બાબતમાં કહી ગયા તેમ પાણીના એજીનો સાથે હોય તો સાફ પરંતુ જ્યાં પાણી નહીં હોય, ત્યાં પણ સહકારી મંડળીઓથી ચલાવવામાં આવે તો ખેડૂતોને મોટી સવડ થાય અને મંડળીઓને સારો નફો થાય.

(૯) ખેડૂતોના માલ વેચવાવાળી મંડળીઓ (સેલ સોસાઇટીઝ)

આ બાબત ઉપર (૭) માં આવી ગયેલી છે. એટલે વધુ વિવેચન અને કરવાની જરૂર નથી

(૧૦) આખા ગામો અથવા ઘણા ખેડૂતો બેગા મળીને ખેતી કરનારી સોસાઇટીઓ.

ગુજરાતમાં ઘણે ભાગે ખેડૂતોની પાસે જમીનનો જથ્થો નાનો હોય છે. અને તે પણ ગામની બધી બાબતો નાના નાના નબરોમાં વહેંચાયેલી હોય છે. એટલે તેના ઉપર પુરતી હેખરેખ રહેતી નથી. એટલુંજ નહીં, પણ ત્યાં ખેતીના કામે જવા આવવામાં ઘણા વખત ફાગટ જાય છે. અને તે સિવાય ધણીક રીતે નુકશાન થાય છે. માટે જો આવાં ગામના ખેડૂતો સહકારી મંડળ રચાવી તેની મારફતે ગામની નમામ ખેતી કરે તો ગામને ઘણો મોટો લાભ થાય તેમ છે. તેમ કરવાથી ગામનાં ધણા કિા બાબત ધંધા જેવાં કે નોકરી, વેપાર તથા હુસાર કરવાને છૂટા થઈ શકે. અને તેથી ગામની આવકમાં મોટો વધારો થાય.

(૧૧) ખેડૂતોના માલ-જેવો કે શાક બાજી, દુધ વિગેરે એકઠા કરીને નજીકના બજારમાં પહોંચાડવાની સોસાઇટીઝ.

ખેડૂતો ઘણે ભાગે મજુરને માથે દુધ તથા શાકબાજી શહેરોની બાજુબાજુના પાંચપાંચ છ છ માઈલ સુધીના દુરના ગામોમાંથી મોકલાવતા આપણે જોઈએ છીએ આથી, માલ શહેરમાં પોંચતો કરવાનો ખર્ચ ઘણો મોટો થાય છે. માટે જો સહકારી મંડળી કરીને દુધ, શાક, બાજી તથા એવો માલ શહેરમાં મોકલવાનો બદલાવસ્ત થાય તો વધારે સહેલું પડે એટલુંજ નહીં પરંતુ ઘણા ખેડૂતો તેમનું બીજું કામ સારી રીતે જોઈ શકે.

(૧૨) ખેડૂતોને તેની જરૂરોના સ્ટોર્સ ખોલી તે પુરી પાડનારી સોસાઇટીઓ.

આ બાબતમાં ખેડૂતોને તેમની દરરોજની હજીવતની જેવી કે, કપડાં, તેલ, ખાંડ, ઝાળ, તથા હાંગીની બાફીની ઘણીધણી વસ્તુઓ લાવવામાં ઘણા વખત ફાકટ ગુમાવવો પડે છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ તેમને તેમની પુરી માલિતી નહીં હોવાથી બાક તેલમાં વેપારીઓ ધણું છેતરે છે. માટે જો સ્ટોર્સ કાઢીને તેમની જરૂર વસ્તુઓ પુરી પાડવામાં આવે તો ખેડૂતોને ઘણો બચાવ થાય.

જો ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે સહકારથી ખેડૂતો પોતાનું કામ કરતા થાય, તો અને ખાત્રી છે કે આચાર્વાડ અથવા ડેન્માર્કની માફક ઘણા થોડા વખતમાં આપણા ખેડૂતો સમન થયા વગર રહે નહીં.

ખેડૂતોની સહકારી શરારી મંડળી સંબંધી પ્રશ્નો.

બેખક-મણીલાલ એચ. દેસાઈ—ભરૂચ.

૧. ક નવી મંડળીની તોંધ થવા માટે સરખાતની ચાપણ માટે જે મંડળ પોતાની પરમાવધી (Maximum Credit) રૂ. ૧૦૦૦૦ દશ હજારથી રૂ. ૨૦૦૦૦ વીસ હજાર સુધી રાખવા માંગતી હોય તેવી મંડળીએ સરખાતમાં દરેક સભાસદ પાસે રૂ. ૫૦ પચાસ પ્રમાણે શી ભેવી ને રૂ. ૫ પાંચ પ્રવેશ શી ભેવી.

૨. ૫૦૦૦ થી ૧૦૦૦૦ ની પરમાવધીવાળી મંડળીએ રૂ. ૩૦ ફી અને રૂ. ૩ પ્રવેશ શી ભેવી.

૩. ૫૦૦૦ અંદરની મંડળીએ રૂ. ૨૫ ફીને રૂ. ૧ પ્રવેશક શી ભેવી.

આ નિયમ કરાવવા નોંધાવે.

૨૧. દરેકથી વીજ હબ્બરની પરમાવધીવાળી મંડળીએ સભાસદોની સંખ્યા પ્રથમ દર્શનિક ખનતા સુધી ૫૦ થી જોડા સભાસદોથી જોડી રાખવી નહીં નોંધાવે. મોટા સારા માત્ર હોય તેજ જોડેલી પરમાવધી માંની કહે જોતો સ્વભાવીક છે જોડેલે ૫૦ સભાસદો વધારે પડતા છે એજ ગણાય નહીં.

૨૧. પાંચથી દરેક હબ્બર સુધીની મંડળીમાં ૩૦ થી જોડા સભાસદ હોય નહીં તો સારું.

૨૧. પાંચ હબ્બરથી અંદરવાળી મંડળીમાં ૨૦ થી ૨૫ સભાસદો હોવા નોંધાવે.

આ પ્રમાણે પ્રાથમિક નિયમથી કામની ચરખાત ચાલે તો મંડળ રજીસ્ટર થવા દીધે થતી અટકે.

(૨) ગરીબ સભાસદોની મંડળીઓમાં માત્ર પ્રવેશ શી ઇચ્છવા યોગ્ય માનીએ પણ ચરખાતની હી જે ગામની ચાપણ છે અને તે ચાપણ એમના ઉપયોગની છે. શી નહીં ભેવી એવી છુટ આપવાનો જેર ઉપયોગ થયે બાગે થવા સંભવ છે માટે સભાસદ દીઠ રૂ. ૫ થી ૧૦ સુધીની ચાપણ અને રૂ. ૧ની પ્રવેશક હીથી એવી મંડળી કરે થવી ઉચીત છે.

(૩) પ્રાથમિક મંડળીઓ આરક્ષત જ્યારે સરકાર તરફથી તમાવી આપવામાં આવે ત્યારે કમીસન મંડળીએ ભેડું કે નહીં.

આ પ્રકારની મંદીરતા થયી છે.

પ્રાથમિક મંડળી જોડેલે ગામની સોસાયટી આ કામ કરી કહે તેવા કુલજ સભ્યોની છે કે કેમ જે પ્રથમ નિર્ણય થયે નોંધાવે અને તે કેટલી પરમાવધી સુધીની હદવાળી નોંધાવે. સરકાર મંડળી આરક્ષત તમાવી અપાને તે નાણાં તેમના તરફથી આવે કે મંડળીએ પોતાની બેંક પાસે બાળે મેલાવી સરકાર કરમાવે તેવા ચપ્પસને તેટલી રકમ તેમની મંડળીના આસતા બાળના દરે આપે જે નિર્ણય થયે નોંધાવે.

સરકાર પેસા આપે અને બાળનો ભોળો મંડળી ઉપર પડે નહીં તો જે કામ કરવા માટે સેંકડે અચુક રકમ શી જોડેલે મહેનતાણા તથાકે સરકાર આપે તો સારી મંડળીઓ નહીં કરી તે વહીવટ કરે કરાવવો જે ઉચીત છે. કેમકે દસ્તાવેજો કરી થેલા વખતસર વસુલાત કરવી તાણકે તેલું બરણ કરતું ને દીસામ રાખવાની જવાબદારી મંડળીના કાર્યવાહકો ઉપર રહે છે.

ખ. જુલ્લા બેંકોમાંથી પ્રાથમિક મંડળીઓને કેક કેડીટ આપવાની યોગ્ય સરતો નીચે પ્રમાણે કરાવવી ઉચીત છે.

(૧) કેક કેડીટ ૫૦૦૦ અને તે ઉપરાંતની પરમાવધીવાળી મંડળીને રૂ. ૫૦૦ સુધી ચાલુ બાળે આપવી.

(૨) સપ્ટેમ્બર અને માર્ચ બે હરતે બાળ બેન્કને તા. ૫મી સુધીમાં જોડેલે અકટોબરની ૫ મી ને એપ્રિલની પહેલી તારીખે બરી આપતું નહીં તો ટકા એક પ્રમાણે દંડનીય બાળ રૂ. બરાતા સુધી લેવાય ને બાળ મુલ્લ ઉપર ચઢાવી લેવામાં આવે.

(૩) ચેરમેન સેક્રેટરી અને એક મેમ્બર પ્રો. નોટ લખી આપવી ને મંડળીને શીકો કરવો.

(૪) આ કરજની રકમ લેવા કરતાં અગ્ર દર રાખતો અને મંડળીના સભાસદો તથા ચીલકત જવાબદાર રહેશે.

(૫) આ કેક કેડીટની રકમ જોડેલું તારણ આપતું પડશે.

(૬) રૂ. પાંચ હબ્બરની અંદરની પરમાવધીવાળા ને રૂ. ૨૦૦ની હદ સુધી આપવી.

નાણા પુરા પાડનારી અથવા હેખરેખ રાખનારી મધ્યસ્થ સંસ્થાઓને લગતા.

જો સહકારી હિલચાલને પુરતી સમવડતાથી આગળ વધારવા માટે તાલુકાઓ વાસ્તે જીલ્લા બેંકની આખાઓ અથવા પેટા કમીટીઓ સ્થાપવાની જરૂર છે અને આ જીલ્લામાં જ્યુસર ખાતે પેટા કમીટી સ્થાપવાની તેવી શરૂઆત કરી છે. અંકેસેસર માટે ઉ. વી. ના અંજો નાઇઝર રા. બા. મહજી એ માટે પ્રયાશમાં છે.

જીલ્લાની બેંકને નાણા સંબંધી સમવડ મળે તે માટે જીલ્લા બેંકના વસુલ આવેલા શેરના ફે બામ સુધી રોજની બાકી ઉપજ બાજુ લેવાની સરતે જોવાર ડ્રાફ્ટ આપવા મુબ્બ સેંટ્રલ બેંકને બલામજી કરવાની જરૂર છે.

જીલ્લા બેંકને મે રજીસ્ટર સાહેબ તરફ લેવા માને કેલ કેડીટ મુબ્બ બેંક આપવાની બલામજી કરવા રીપોટ કરવો પડે છે અને તેઓ સાહેબ સેંટ્રલ બેંકને પરવાનગી આપે ત્યારે ડાઇરેક્ટરોની મંજુરતથી લેવા આપવાની હાલની પદ્ધતિ છે વિશ્વ સેંટ્રલ બેંક ચોખ્ખા કમુલ કરે તો સાઈ છે.

જીલ્લા બેંક જેટલી રકમનો ફેર કારટ મોકલે તે કરતાં કોઇ માસમાં વધુ રકમની જીલ્લા બેંકને જરૂર પડે તો પ્રો. નોટ ઉપરથી હાલ જે (બ) મુબ્બના થઇ છે તે પ્રમાણે કરવા માટે નિયમ થાય તો વધુ નિયમની જરૂર નથી હાલ જે પદ્ધતિ ચાલે છે તે ખરાબર છે.

ટેમપરરી જોવાર ડ્રાફ્ટનો અર્થ થવાની જરૂર છે.

પ્રો. નોટ સાથે સોસાયટીના આવા બોન્ડ સેંટ્રલ બેંક મારે છે તેમાં એક વરસ ઉપરાંતનાં તેમજ નવીન રજીસ્ટર થતાં સોસાયટીના કમુલ કરતા નથી. જેને બેંક યુલ્ટ આપી હોય તે બોન્ડ ત્યાં નવીન સોસાયટીના બોન્ડ તારણ તરીકે કમુલ રાખે એમ થવું જોઇએ. પ્રો. નોટ એજ રકમની કમુલત છે પછી આવા દસ્તાવેજની જરૂર નથી હતાં હોય તો આટલી સવક થવી જોઇએ.

સહકારી હિલચાલની સામાન્ય નીતિ અને પ્રચાર સંબંધે પ્રશ્નો.

(૩) સામાન્ય વહીવટને લગતા.

(૧) ફાર્મો ઇન્સ્ટીટ્યુટની યુજરાતની આખામાં અથવા ડીબીકટ બેંકોમાં સ્થાવી ત્યાંથી મંડળીઓને પુરા પાડવાની જોડવજી કરવામાં ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં વધારે સમવડતા થશે. કેમકે માસિક ચોપાનીયા વિગેરે ત્યાંથી મોકલાયા છે તે સાથે એ કામ થઇ શકશે.

(૪) કામદારને લગતા.

(૨) લવાદી કુકમનામાનો બળવણીમાં થતી દીલ દુર કરવા ચું પગલાં લેવાં.

(૬) બેલીફ અને કારકુન રાખીયું પણ ધાર વગરની તરવાર ઉપયોગમાં લેવા જેવું છે રેવીન્યુ અમર જુડીસીઆલ ખાતાની મદદ મળે તો જલદી થોડે ખરચે કામ થાય માટે તે ચોખ્ખા રજીસ્ટર સા. સરકારમાં લખી કરી આપે.

(ખ) ઉપરના બિદાયસ્ત થાય તો ડીબીકટ બેંકના ઇન્સપેક્ટરો એ કામ કરે અને ખરચ સમાસરો ઉપર ચઢાવી વસુલ થાય તે ચોખ્ખા છે.

(૩) મંડળીના જ્ઞાનગીરી દસ્તાવેજો ખાતાના જોડીટરની રજૂમાં થાય ને તે ઉપર તેઓ શકી કરે તો રજીસ્ટ્રેશન આકટની કલમ ૮૭માં જેમ સરકારી નોંધે કરી આપેલા દસ્તાવેજ ખાતાલ છે તે પ્રમાણે નામદાર સરકારની મંજુરતથી થઇ શકવા જેવું છે.

જો. જો. સરકારી નોંધર નથી એટલે એ માંમણી અયોગ્ય ગણાશે.

ગુજરાતમાં નાગરીક સહકારી મંડળોની જરૂર.

(લેખક-રાવબહાદુર અંબારાકર ઉત્તમરામ મલહ)

અત્યારે દેશ બ્યારે કરજમાં ડુબી ગયેલો છે ત્યારે પ્રજાને કામચલાઉ ક્યુટકારના હમ ખેચવા માટે તેવા પ્રકારની સગવડો કરી દેવી જોઈએ, જે કે ખરે ધલાજતો દેવામાં ડુબવાને વારો આવે નહિ તેવું કરવામાં છે. આ વિષય અર્થશાસ્ત્રના છે અને તેના અર્થગ અભ્યાસીઓ ઘણા વધુ વખત આ કાર્યમાં ફાજલ પાઠશે નહીં અને પ્રજાને સઘળે સ્થળે અને પ્રસંગે જાણત રાખશે નહિ ત્યાંસુધી આ બાબત કેવળ સરકારી કેળવણીમાં જ થોડો આભાસ આ દિશામાં થાય છે તે કોઈ રીતે બસ નથી.

૨. ઉપલા લેખમાં આર્થિક સહકાર રહેલો છે અને તેની શરૂઆત શિક્ષીત વર્ગ તો શહેરમાં કે કસબમાંથી જ કરી શકે આ સ્થાન મધ્ય છે. નીચે આગ્ર્ય મંડળીઓ (rural societies) છે. ઉપર જીલ્લા અને પ્રાંતિક બેંકો છે. મધ્યમાં નાગરીક મંડળો (Urban societies)નું સ્થાન છે અને તેનો અવકાશ નહાનો સુનો નથી.

૩. હાલમાં જે મામલો નામદાર સરકાર સાથેના રાજદ્વારી સહકાર અને અસહકારનો ચર્ચાઈ રહ્યો છે તેનાથી આ આર્થિક સહકારના વિષયને નિરાળો રાખવો જોઈએ. દેશનું વ્રમ વધે એ જોવા તો સર્વ કોઈ રાજ હોવા જોઈએ.

૪. વચલા વર્ગને હંમેશાં ઘણું ખમવું પડે છે અને તેથી તેમના રક્ષણ માટે હંમેશા આસ કાળજી રહેવી જોઈએ. કોઈપણ શહેર કે કરખાના વેપારનું પ્રમાણ તે મધ્યેની શરફી સગવડો ઉપર રહે છે અને શહેરનો તથા કરખાનો વ્યવહાર મોટા ભાગે દેશપરદેશના અને ગામડા ગામના વેપારને સંયોજીત કરનારો છે. ટુંકમાં ગામડાની પેઢાશનો નીકાસ કસબા અને શહેર મારફતે દેશ પરદેશ થાય છે અને દેશપરદેશનો આવક માલ ગામડે જોડે, શહેર કે કરખાની મારફતે જાય છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો કસબા અને શહેર દલાલી કે હકસાધનો ધ ધો કરે છે અને તે ઉપરજ તેમની પેઢાશનો આધાર છે.

૫. આવા વચલા હિસાબના ધંધામાં નાણાનું રોકાણ વધારે થાય છે અને તે કારણે ગામડાની સહકારી મંડળીઓથી કરખાની અને શહેરની જરૂરીઆતો વધુ પ્રમાણમાં રહે છે.

૬. હમણાની તિકણ હરીફાઈમાં મારવાડીઓ અને બીજા સાહુકારો એ સરાફી ધંધો મોટે અંશે ખંધ કરેલો છે અને તાલુકાના કસબામાં બાગ્યેજ કોઈ એક હોય છે. તમામ જીલ્લાના મુખ્ય શહેરોમાં હજી પણ બેંકો નથી અને જોઈન્ટ રોકેટ તથા ઇમ્પીરીઅલ બેંક ફક્ત મોટા જગ્યાનો ધંધો કરે છે. આમાં કુટુંબ વેપારીઓને કાંઈ લાભ થતો નથી અને તે છતાં જીવનનો આધાર તો તેમના ઉપરજ રહે છે.

૭. નહાના બજાર વેપારીઓ તથા દલાલ અને હકસાધનો ધંધો ચલાવનાર અને નોકરી ઉપર આધાર રાખનારાઓના ફાયદા અર્થે શરફી સગવડ સહકારી રીતે બહુ સારી રીતે થઈ શકે તેમ છે અને તે અર્થે સહકારી ખાતાના મે. રજીસ્ટ્રાર સાહેબે જુદા જુદા સુચનાપત્રો અનુકુળ પેટા કાયદાના ખરડા સાથેના તૈયાર કરેલા છે, જે દરેક વિભાગી આસીસ્ટન્ટ રજીસ્ટ્રાર સાહેબની ઓફીસમાંથી મળી શકે છે. વળી આવા મંડળો નોંધવાની પ્રાથમિક તૈયારીઓ તથા તે ઉપર ઘટતી દેખરેખ રાખવા માટે માનદ ચાલકો (Honorary arganisers) પણ દરેક જીલ્લા અને જિલ્લાખંડ તાલુકાઓ માટે નીમવામાં આવેલા છે.

૮. આ સઘળું કાર્ય જનસેવાને લગતું છે અને તે સેવામાં સ્વાર્થ અને પરમાર્થ બન્ને સમાયલા છે. પૈસા ટકાનો નિયમીત વ્યવહાર પુરતી જોખમદારીથી

કરવાનું શિક્ષણ આવા મંડળો મારફતે મળી શકે છે અને એક રીતે સ્થાનિક સ્વચ્છતાની તે ચાવી છે, સામાન્ય નીતિનાં પાઠ અને સમયની કિંમતની અને સારી કઢર કરી શકાય છે. અને ઘરસ્પરનો ખાતુલાવ ખરી રીતે કેળવવાનો અહીં બહુ સારો અવકાશ છે.

૬. પુના ખાતેની છેલ્લી સહકારી પરિષદ વેળાએ નામદાર સુખાઈના ગવર્નરસાહેબે આવા નાગરીક મંડળોની જરૂરીઆત બહુ સચોટ શબ્દોમાં ખતાવી આપી છે. નાણાની બાબતમાં આવી નાગરીક મંડળોએ અને પાછળથી તાલુકા બેંકો થતાં હિંદુસ્થાનમાં નાણાની સારી છુટ થશે. આવી સગવડો થવાથી સાવચેતીથી જે નાણું ધીરવાનો ફાયદો ફક્ત અમુક વ્યક્તિઓએ લે છે તે ઘણા શહેરીઓ અને કસબા વાસીઓમાં વહેંચાશે. વળી આવા ખાતા ઠામ ઠામ ઉઘડવાથી નોકરીઆત વર્ગને પણ એક નવી લાઇન ઉઘડશે અને તે નોકરી સેવાવૃત્તિવાળી હોવાથી તે ફરજ બહુ ખુશીથી બજાવવા ઘણા માણસો બહાર આવશે એમ માનવાને કારણ રહે છે.

૧૦. આવી વ્યવસ્થા બાબત શહેરીઓ અને કસબા વાસીઓને ઘટે છે કે તેમણે પુરતી સંભાળથી આ વિષય ઉપર પુષ્કળ સંભાળવું અને સાફ સ્પષ્ટ થી આવા જનહિતના કાર્યમાં લક્ષ્ય રાખી સારી રીતે ચર્ચા કરવી. આગેવાનોની ફરજ છે કે તેમણે આવા લાભ પોતાના શહેરને કસબાને મેળવી આપવા અને જરૂર જણાયે તનમન અને ધનથી આવાં લોકોપયોગી કાર્યો ઉકેલવામાં મદદ દેવી.

૧૧. અંતમાં આ માંગણી રાખી સહાવૃત્ત કે ધરમાદા ખાતાની ટીપમાં રૂપીઆ ભરવાની નથી પરંતુ શહેરના કે કસબાના ફાયદા માટે વ્યાજબી રૂપીઆ રોકીને પોતાના ભાઈઓની જરૂરીઆત પુરી પાડવાની છે અને તે પણ સરકારી દરમ્યાનગીરીથી નહીં પરંતુ પોતાના નીમિષે સ્વદેશી ભાઈઓની મારફતે ચોખ્ખા બાંત્રીનગીરી ઉપર ધીરધાર કરીને સહકારના વ્યવહારમાં સ્વચ્છતાની પ્રાપ્તિની પ્રગતિ તરફ વાળવાની છે. ઉમેદ રહે છે કે બીજા અનુકૂળ હાખલાઓની ખાતરી કરી લઇ લોક લાગણી આ તરફ દોરવાશે. નામદાર સરકારે આ બાબતમાં શરૂઆતની ટેટલીક છુટછાટો મુકેલી છે અને તે સર્વેનો લાભ લેવાનું કામ હવે પ્રબળતા ફાયદામાં છે. જેમ જેમ આવા ખાતા ખુલતા અને ખીલતા જશે તેમ તેમ તેની અગત્યતા ઉપર નબર રાખી હલકું કરી શકાશે અને છેવટે નામદાર સરકારને પણ તે તરફ વધુ ધ્યાન દેવું પડશે એ નિઃસંશય છે.

શહેરો માટે સહકાર તેની વ્યવસ્થા અને વિકાસ.

લેખક—મણીસાલ એચ. દેસાઈ, ભરૂચ.

સાધન પુરા પાડનારી મંડળો માટે અરબન બેંકો ગુજરાતના વેપારના પ્રમાણમાં ઓછી છે તે વધારવા માટે ઉત્સાહી અને કાર્ય વાહક મંડળ સ્થાપવાની જરૂર છે.

દરેક મોટા સ્થળે અને ગુખ્યત્વ તાલુકાના શહેર રોશનના કરંબામાં હાલ મંડળો સ્થાપવી જોઈએ.

અરબન બેંકમાં ગુખ્ય બાબત (૧) જે માણસ નાણું લેવા આવે તેની આંટ કહેલ છે ને માંગે છે તે રકમ આપવી ચોખ્ખી છે એટલી માહેત મેનેજીંગ કમીટીનાં મેમ્બરોને હોવી જોઈએ તેહવા ગુહસ્થો હાખલ થવા જોઈએ. (૨) ફા. ધીમા પછી માસીક હકૂતા વસુલ આવે છે કે નહી તેની ખાસ ડેખરખ રહેવી જોઈએ તે માટે નિવીનાયો સેક્રેટરી જોઈએ.

હાવી મ'ડળી પાસે નાણાં લેનાર મધ્યમ વર્ગ હોય. ઘણું કરી તેઓને મામમાં મ'ડળ કરતાં જોછે બાજે નાણાં મળી શકતા ન હોય પણ પોતાની આબરૂ શાશ્વત્વા અને પૈસા બીજે મળી શકે છે એવો ડોળ ઘાલી અરબન બેંક પાસે નાણાં લેનાર ઘણા નીકળે છે જ્યારે તેમની યુરાદ બર આવતી નથી એટલે મ'ડળીના કાયદાકર્તાને વગોવે છે. અને આજ સમયે વર્ગ ભોળવાય છે જ્યારે તેમની જીલ ભાંગે છે ત્યારે ઠેકાણે આવે છે. એટલે આવી બેંકો વધે તેમાં ફાયદો છે અને તે રૂચતને તથા મધ્યમ વર્ગના વેપાર કરનાર ને વધારે અનુકૂળતા છે એવો નિરવીવાદ છે.

સહકારી સ્ટોર.

ભેખડ—વંદાવન ઓડાણાલ જાદવ.

સ્ટોરનો વહીવટ સારી રીતે ચાલી શકે ને પ્રબળનમાં તેના કાર્યની ચારી છાપ પડે તે માટે જ્યાં સુધી હોલસેલ સોસાયટી ન નીકળે ત્યાં સુધી સારા માલ ખરીદ કરનારની ઘણી જરૂર છે. આ સંબંધમાં હું નીચે પ્રમાણે સૂચના કરું છું:—

અજરાતના દરેક સ્ટોર એક બીજાને પોતાના ગામમાં બનતો માલ લાગત અર્થ ઉપરાંત દર સો રૂપીએ એક રૂપીઆ કમીશન લઈ પૂરો પાડે અને ખરીદ કરેલા માલના મુળ ભરતીમાં એકલી આપે.

વળી અંબઈ જેવા મોટા શહેરમાં માલ ખરીદ કરવાને માટે એક હુશીઆર માણસ રાખવો. જે માલના નમુના મોકલે તથા તેના બાવળી વખતો વખત ખબર આપે ને જે ઝોડરો મળે તે ઉપરથી બધાને માલ પૂરો પાડે. વળી માલની આખી ગાંસડી કે આખો લોટ લેવાથી બાવમાં ફાયદો પડે અને દરેક સ્ટોર આખી ગાંસડી કે આખો લોટ લઈ શકે નહીં, તેથી બધા મળીને સામટો ઝોડર આપે તો માલ બાગે પડતો વહેંચી લેવાય ને કીમતમાં સસ્તો પડે. આ કામ કરવાને માટે જે માણસ રાખવામાં આવે તેણે ફક્ત બધા સ્ટોરોનું જ કામ કરવું. તેને બધા સ્ટોરોએ સરખે ભાગે પગાર આપવો. ને આ પગાર ઉપરાંત જે સ્ટોરો માલ મંગાવે તે પર સેંકડે અડધો ટકો કમીશન તે માણસને ચલાવવા કહેવું. આ માણસે પીઠની ફરફારીના સમાચાર અવાર નવાર આપ્યા કરવા.

સ્ટોરનું કામ ફતેહમંદ થાય તેટલા માટે નીચેની બાબતો પર પણ ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

જેટલો માલ લેવો તેટલો મોટો જથ્થામાં લેવો. થોડી જાત રાખવી. પણ જે માલ રાખવો તે સામટો જ લેવાનું રાખવું જેથી તે જોછે આવે વેચી શકાય. વળી જે માલનો ઉપાદ વધારે હોય તે જાતનો માલ શરૂઆતમાં રાખવો. માલનો જથ્થો વેચાણના પ્રમાણમાં રાખવો. માસિક રૂ. ૫૦૦૦ નો વકરો થતો હોય તો સ્ટોરમાં રૂ. ૨૦૦૦૦ ની લગભગની કીમતનો માલ સ્ટોકમાં હોવો જોઈએ.

દર અઠવાડીએ એકવાર સબકમિટી મળવી જોઈએ. તે કમીટીના ચક્કરો સાથે ન મળે તો વારા ફરતી આવીને સ્ટોરની તપાસ રાખી એક બુકમાં પોતે જે નોંધ કરવી હોય તે કરતા બંધ અને પોતે જે તપાસ્યું હોય તેની નોંધ લે. આ કમિટીને વેચાણ તપાસવું માલની વેચાણ કીમત નક્કી થાય છે તે જોવું, ને કયો માલ મંગાવવો છે ને તે કયાંથી મંગાવવો છે તે પણ જોવું જોઈએ.

કન્ટ્રોલ કમિટીને મળવાને માટે પણ કશો ચોક્કસ નીયમ નથી. માટે તે કમિટી મહિનામાં એકવાર પોતાની મરજીમાં આવે ત્યારે સ્ટોરમાં આવી તપાસ કરીને પોતાનો રીપોર્ટ એક બુકમાં લખી બંધ. એવી ગોઠવણ થવાની પણ જરૂર છે.

બધા માલ સ્ટોકમાં બરી રાખવા કરતાં કેટલોક માલ કમીશનથી મંગાવી આપવાની પણ ગોઠવણ રાખવાની જરૂર છે. આમ કરવાથી નાણાં રોકવા પડશે નહીં. મોટા પ્રમાણમાં બીન જોખમના વેપાર થશે ને નફા ઉપરાંત મેગ્જરને સવડતા થશે.

સહકારી સ્ટોરને ફતેહમંદ કેવી રીતે કરી શકાય અને ગુજરાતમાં કેટલાક સ્ટોર નિષ્ફળ નીવડ્યા છે તેનાં શું કારણો છે ?

લેખક:—ગીરધરલાલ કેશવલાલ ઠાકોર

સહકારી સ્ટોરની ફતેહને આધાર હમેશાં તેના સ્થાપન કરનાર મંડળ ઉપર ધણીજ રાખે છે.

સ્ટોર સ્થાપતા અગાઉ તેની આબુખાબુના સંજોગો ખાસ ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે. પ્રથમ જો વિચારવાનું છે કે જ્યાં સ્ટોર ઉઘાડવામાં આવે ત્યાં તેની જરૂર છે કે કેમ ? અને જો જરૂર જણાય તો કેવી રીતે તેની સ્થાપના થઈ શકે અને વ્યવસ્થા કરી શકાય. તે સ્થળના લોકોને કોવી ખાતરી થયેલી હોવી જોઈએ કે હાલમાં જે દુકાનોમાંથી તે માલ ખરીદે છે તે માલ તેમના પૈસાની પુરેપુરી કાંમત જેટલો આવતો નથી. અને ત્યાંથી કોવા માણસો મળી આવવા જોઈએ કે જેણેજ અને અસુખાકારી ખોરાક મળવાથી હેરાન થયેલ હોય. ત્યાં કોવી દુકાનો હોવી જોઈએ કે જેઓ તોલમાં ઓછું આપતી હોય. તે સ્થળમાં કોવા શખસો મળી આવવા જોઈએ કે જેઓ ચોખ્ખો વગર જેણેજનો અને સુખાકારી ખોરાક મેળવવા તત્પર હોય. તે સ્થળમાં તેવા પણ માણસો હોવા જોઈએ કે જેઓની આંધિક સ્થિતિ ખરાબ હોવાને લીધે જૂંબે મરતા હોય અને ઘણીજ ગરીબ વ્યવસ્થામાં હોય અને તેમાંથી નીકળીને તે સુધારવા ઇચ્છતા હોય. આ પ્રમાણે સ્થળ ચોગ્ય જણાયે ત્યાં સ્ટોર સ્થાપવા ચોગ્ય પ્રયત્નો થાય તો તે સ્ટોરને ફતેહ અવસ્થા મળે.

૨. ઉપર પ્રમાણે સ્થળ નક્કી થયા બાદ ત્યાંના સ્ટોર ઉઘાડનાર સહકારી-ઓના મત ઉપર મુદ્દાની નીચેની વાતો ખાસ ઠસાવવી જોઈએ

(ક) ચોખ્ખો સુખકારી અને જેણેજ વગરનો ખોરાક અને બીજો શુદ્ધ માલ મેળવવો.

(ખ) તોલ માપ પુરેપુરું મળવાની ખાતરી અને

(ગ) કરકસરને ઉત્તેજન આપવું હાખલા તરીકે ઘાસતેલનેા ડબ્બો સ્ટોરમાંથી લેવામાં આવે તો તે પુરેપુરો બરેલો મળશે. વેપારીને ત્યાંથી જોછે ભાવે ખરીદવામાં આવશે તો તેને સ્ટોરના ડબ્બા સાથે સરખાવતાં તોલમાં જોછો માણુમ પડશે. તેની ઉપરની સીલ જેમની તેમ હશે છતાં જે ત્રણ બાટલી તેલ ઓછું નીકળેલું હશે. આ વસ્તુ સ્થિતિથી દરેક ખરીદનાર સાત હોય તોપણ તે બંધ કરવાને તેની પાસે ઉપાય હોતો નથી. આજ પ્રમાણે ચાંદ, ખાંડ, તેલ, ચોખા વગેરેમાં જેણેજ કરી માલ આપવામાં આવે છે તે સ્ટોરમાંથી ના અને તે તેઓના મનપર ઠસાવવું જોઈએ.

(ડ) ઉદ્દેશ નક્કી થયા પછી થાપણ માટે વિચાર કરવાનો છે. સલાસદોની તરફથી ભરાયેલા શેર ઉપર સ્ટોરનો વેપાર ચાલી શકે નહી તેથી જેમ અને તેમ સલાસદો વધારીને અગર તો જ્યાં સુધી જોઈતા સલાસદો મળી આવે ત્યાં સુધી

હોઠામાંથી થાપણો મેળવીને કામ ચલાવવું નોંધ્યો. સભાસદો વધારે મેળવવા સાફ જેમ અને તેમ શેરની કીમત ઓછી રાખવી નોંધ્યો શુભરાતને માટે રૂ. ૫) અગર રૂ. ૧૦)ના શેર બસ છે અને કોઈ પણ સ્ટોરમાં ૨૦૦૦ કરતાં વધુ સભાસદો ના હોય તો કામ ઠીક થાય થાપણો ઓવા સખસની મેળવવી નોંધ્યો કે જે સ્ટોરને મદદજ કરવા ઇચ્છતા હોય તેમાંથી નહીં મેળવવા માટે નહીં.

(૪) સભાસદો ઓવા હોવા નોંધ્યો કે જે પોત પોતાની સ્થિતિ સુધારવા

ઇચ્છતા હોય અને જેઓને પોતાની ગામની વેપારની નીતિ સુધારવા તરફ લક્ષ હોય. સભાસદો તરીકે દરેક જણને દાખલ થવાની છુટ નોંધ્યો. અને તે સભા-સદોની બહુમતી ઉપર સ્ટોરનું કામકાજ ચાલવું નોંધ્યો. સ્ટોરમાં એમ ના થવું નોંધ્યો કે અમુક માણસોની ટોળી બંધાઈ અને નજરમાં આવે તેમ ચલાવે અને નહીં કર્યું જાયતો તો પછી તે દુકાનનું જ રૂપ લેશે. દાખલ થનાર સભાસદો મનમાં બે વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી નોંધ્યો કે શેરના પૈસા તુરત ભરવા અને પોતાને નોંધતો અને સ્ટોરમાંથી મળતો દરેક માલ સ્ટોરમાંથી જ લેવો. બનતા સુધી સભાસદોને માલ આપવા પૂરતો સ્ટોર હોય તો તે ખરો સહકારી સ્ટોર અને પણ શરૂઆતમાં તેમ બનવું અસંભવિત છે. ને તેથી ઘીન સભાસદને માલ આપવાની જરૂર રહે છે.

(૫) સભાસદોમાંથી વ્યવસ્થા માટે અને ખરીદી માટે અનુભવી અને હોંશીયાર સભાસદોની ચૂંટણી થવી નોંધ્યો. તેમની કાર્યદક્ષતા, ખર્ચ અને પ્રમાણીકતા ઉપર સઘળી ફતેહનો આધાર છે. સભાસદોને શું ચીજોની જરૂરીયાત છે ? કઈ ચીજો તુરત વેચાશે ? અને કઈ ચીજો પડત રહેશે ? આદે અને ભેજ-સેજ વગરનો માલ ખરીદાય છે કે કેમ ? અને માપ અને તોલમાં ગફલત થતી નથી એ સઘળી વાતો તન્ક તેમનું સંપૂર્ણ લક્ષ હોવું નોંધ્યો. નોંધ્યો તે સીમા-યને વધારે માલ નહીં લાવી અને બ્યાજે ખર્ચ તથા બીગડમાંથી ગયવા તેમણે ખાસ સભાજ રાખવી નોંધ્યો. સ્ટોરની થાપણ ઉપર ખાસ લક્ષ રાખી હીસાબી કામના ચોપણ અને વેચાણનું કામ કરવા પગારદાર પ્રમાણીક નોકરો મેળવવા નોંધ્યો. અને તેના ઉપર વખતો વખત તપાસણી કરી દાખ રાખવો નોંધ્યો. પ્રથમ થોડેથી શરૂઆત કરી જેમ સ્ટોર ફતેહ પામતો જાય તેમ વેપાર વધારના જવું નોંધ્યો. સારા પગારથી યોગ્ય મેનેજર મળે તેમ હુમેશાં ધ્યાન રાખવું નોંધ્યો. અને જે માલની ખર્ચત થઈ શકે તેજ માલ ખરીદવા ખાસ ધ્યાન રહેવું નોંધ્યો.

(૬) સ્ટોર નીમળ્યા પછી હુમેશાં થોડો વખત પાઠોશમાંની દુકાનોની ફરીકાઈમાં સ્ટોરને ઉતરવાનું હોય છે પણ તે વખતે ઘણીજ સંભાળથી બજારના ભાવ વધે ત્યારે સ્ટોરમાંના માલના ભાવ તેટલાજ પ્રમાણમાં વધારવા અને જે માલનો ભાવ ખરેખર ઉતર્યો ના હોય અને ફક્ત સ્ટોરને ખોટમાં ઉતારવા પાટોશીંગો ખોટથી વેચતા હોય ત્યારે તે માલના ભાવ નહીં ઉતારવા ખાસ ધ્યાન રાખવું નોંધ્યો હુમેશાં બજાર ભાવેજ માલ વેચવાનું બધોલાઈમાં ઠગવેલું હોવું નોંધ્યો. સભાસદો સ્ટોરના માલના બજાર ભાવેભાવ વધેલા હોય ત્યારે ખાસ સમજવું નોંધ્યો કે જે વધારે ભાવ લેવામાં આવે છે તેનો નહીં તેનોજ છે અને તે તેના પોતાના ફાયદા માટે છે.

(૭) સ્ટોરમાં જે માલ અપાય તે રોકડથી અપાવોજ નોંધ્યો. ઉધારે ખીલકુલ ના અપાય તેમ સાફ. કારણ કે તેથી હીસાબ બહુજ રાખવા પડે છે અને છેવટે સ્ટોરને ખોટમાં ઉતરી જવાનો વખત આવે છે. પરંતુ જે જગ્યાએ ઉધારે માલ આપવાની રીત હોય અને તે જગ્યાએ સ્ટોર ઉધારડવામાં આવ્યો હોય તો રોકડ નાણાથી માલ લેવાનું સભાસદોને બારે પડે છે અને તેથી સ્ટોરને ફતેહ મળતી નથી. તે અઠડણુ દુર કરવા ખેડગવર્ન મિન્ટ સરવન્ટસ સ્ટોરમાં ઓવો નિયમ રાખવામાં આવ્યો છે કે સઘળું વેચાણ રોકડથી કરવું. પરંતુ જે સભા-સદને ઉધાર લેવાની જરૂર પડે તો તેને તેના ભરેલા શેરની રકમના પાણીભાગ જેટલી રકમનો માલ ઓક મહીના માટે ઉધારે આપવો અને તે ભરપાઈ ના થાય ત્યાંસુધી બોલે માલ ઉધારે આપવો નહીં. આ સવંઈ સ્ટોરનો લાભ ઘણા સભા-સદો લેઈ શક્યાં છે અને કેટલાક તો સ્ટોરમાં વેચાતો દરેક માલ સ્ટોરમાંથી લેનારા થઈ ગયા છે.

(૮) સ્ટોરમાં જે નફો થાય તેમાંથી દરેક સભાસદોના શેર ઉપર અચૂક ટકાજ વ્યાજ આપવું જોઈએ અને બાકીના નફો દરેક સભાસદે જેટલી રકમના માફ ખરીદ્યા હોય તેના પ્રમાણમાં તેને ભાગે આપવું બોનસ આપવું જોઈએ. જેમ બોનસ વધુ મળે તેમ સ્ટોરની ક્ષતિહ વધારે. પરંતુ આ બોનસ શેકડ નાણામાં નહીં આપતાં તેનું-સર્વિસ બેન્કનું ખાતું ઉઘાડી આપવું જોઈએ જેથી આગળ ઉપર સભાસદને અચૂક રકમ હાથમાં આવે અને સ્ટોરની ચાપણમાં વધારો થાય અને સ્ટોર કાંઠવાનો સુદો પણ જળવાય કારણકે સભાસદની આર્થિક સ્થિતિ સુધરે. બોનસ આપી દેવામાં આવે તો વપરાણ બચ અને છેવટમાં સભાસદ પ્રથમ હતા તેવાને તેવા રહે માટે સ્ટોરની ખરી ક્ષતિહનું કારણ સર્વિસ બેન્ક ખાતું સાથે ઉઘાડવું જોઈએ.

(૯) ઉપરનાં બધાં કારણો ક્ષતિહ માટે ગણાય ખરાં, પણ ખરૂં અને મહત્વનું કારણ વ્યવસ્થાપક કમિટીની કાર્યદક્ષતા, પ્રમાણિકપણું ખત અને એકસતી છે. વ્યવસ્થાપક કમિટીમાં ઘણી વખત બહુમતિથી કામ કરનારાઓ પસંદના કરતાં કંઈક મત મતાંતરને લીધે એવી મંડળી પસંદ કરવામાં આવે છે કે કામ કરતાં અઢચણ આવે છે, ને સ્ટોરને ધકકો લાગે છે આવા સંજોગો દરેક સ્થળે હોય છે. પણ તે સાચવી જતા કરવાનું કામ સ્ટોરનું જેને ખરેખરુ લાગતું હોય તેવા મંડળનું છે અને એવી હરમતો પ્રેમ મત્ય અને નિખાલસ હૃદયથી દૂર કરવી જોઈએ. વ્યવસ્થાપકો જો અપ્રમાણિક અને આળસુ નીવડે તો તેની હકીકત માલુમ પડે કે તુરત તેમને ખસેડવા અગર તો મંડળીને બંધ કરી દેવી. આનું ના થવા માટે વ્યવસ્થાપક કમિટીના ઉપર હેખરેખ રાખવા માટે એક મંડળની જરૂર છે. વળી સ્ટોરનાં પગાનના નોકરો વિશ્વાસુ અને પ્રમાણીક જોઈએ. જો કંઈ સાફ હોય તો સારા પગાના નોકરો રાખવા જોઈએ. શરૂઆતમાં જોનરરી કામ કરનારાથી ચલાવવું. પણ તેઓ હમિશ માટે કામ કરે એ માનવું નકામું છે. જોડા ગવર્નમેન્ટ સરવન્ટના સ્ટોરની ક્ષતિહ તેના જોનરરી કામ કરનારાઓને લીધે છે. જેઓ રાત દીવસ એનાજ બિચાર કરી રહ્યા છે. પરંતુ તે મંડળી ખસી બચ ને ખતીલી મંડળી તેની જગ્યાએ ના આવે તો આ ક્ષતિહ ચાલુ રહેવી અશક્ય છે. માટે સ્ટોરની ક્ષતિહને ખરે આધાર પ્રમાણીક ને ખતીલી કમિટી ઉપર રહે છે.

(૧૦) શુજરાતમાં સ્ટોર નિષ્ફળ જવાના કારણોમાં સુખ્ય કારણ નિસ્વાર્થ કામ કરનારાઓની ખાટ. વળી આરંભે શુરા આગેવાનોના ઉત્સાહ શરૂઆતમાં જ ગણાય છે. સ્ટોર ઉઘડતી વખતે સભાસદો સુદા સમજેલા હોતા નથી, અને ખરાને યોગ્ય સભાસદોના ખામી તેવું જ પરિણામ લાવે. વળી કદાચ આગવાનો ખતીલા નીકળે તો અગભવની ખામીને લીધે પરિણામ સાફ નથી આવતું. શુજરાતમાં નીકળતા સ્ટોર કેડીટ સોસાએટીઓને સભાસદોના લાભ માટે ઉઘાડવામાં આવે અને તેની સાથે જોડવામાં આવે એટલે એક સ્ટોરની આગુઆવૃત્તિ પાંચ માઉની અંદરની સોસાએટીઓ તેના સભાસદ અને ને સોસાએટીને જોઈતી જરૂર થીજે સ્ટોરમાંથી અપાય ને સોસાએટી દ્વારા નાણાંની જોખમદારી રહે તો શુજરાતના સ્ટોરો કદી નીષ્ફળ નીવડેજ નહીં કારણ કે સોસાએટીને સ્ટોરની સરવાની ખાસ જરૂર હોય છે વળી સ્ટોરને વધારે ક્ષતિહમંદ બનાવવા માટે ખાતા તરફથી કેડીટ સોસાએટી જેટલું મહત્વ અપાતું નથી તે પણ એક કારણ છે. ખાતા તરફથી જો વધુ ધ્યાન અપાય તો સ્ટોર પબ્લીકને એક આશીર્વાદ રૂપ થઈ પડે અને બબ્બરમાં વેપારની નીતિ ઉપર ઘણીજ સારી છાપ પડે અને બાવેમાં અસાધારણ વધારો થતો અટકે.

સહકારી બંડારો.

(વેપક-રાવબહાદુર અંબારાંકર ઉત્તમરામ મલ્લ—ભરૂચ.)

અત્યાર સુધીમાં જે કાર્ય આ દિશામાં થયું છે તેનું પરિણામ આજી આશા આપનારું જણાયું નથી.

૨. મદ્રાસની ટ્રીબીલિટન ખાતેની મંડળી અને માસુલી ધર્મ ગોલા અને થોડાક જગ્યાએ માલ વેચનાર મંડળો બાદ કરીએ તો સહકારી પદ્ધતિથી આવા મંડળો આ દેશમાં શીંં દેવધર વિલાયતથી છેલ્લી સફરથી પાછા ફર્યા ત્યાંસુધી નહિ સરખાં હતાં. શીંં દેવધરે આ બાબત પોતાનો કિંમતી અનુભવ મુંબઈ ખાતેની જાહેર સભામાં નામદાર ગવર્નરના પ્રમુખપણા નીચે કહી સંભળાવ્યો તે પછી આ હિલચાલ ચોતરફ આ ધંધાકામાં ઉપાડી લેવામાં આવી હતી.

૩. આવી હિલચાલને પુગી વળવા માટે એક મધ્યસ્થ સહકારી બંડારનું મંડળ મુંબઈ ખાતે ખોલવાનું સારી આશા આપનારા સંજોગો વચ્ચે એક વખણાળી ડીરેક્ટરની બોર્ડ સાથે સ્થાપવામાં આવ્યું પરંતુ શરૂઆતમાં સહકારી મહામાત્ર (રજીસ્ટ્રાર)ની ફરફારી થવાના સળંગ કેટલાક મુદ્દાના પ્રશ્નોની બાબતમાં તેમની અને મંડળોના આલોકો વચ્ચે મતફેર પડતાં મંડળી પોતાનું કામ બરાબર ગતિમાં મૂકી શકી નહિ.

૪. આ બાબત કાંઈ વધુ કાર્યસાધક પગલા બરવા પુનાની ગત વર્ષની સહકારી પરિષદમાં એક કમીટી નીમવામાં આવી હતી પરંતુ તે કમીટીને મેળવવા કે તે બદલ બીજા કાંઈ જરૂરી પગલાં વ્યવહાર રીતે બરવામાં આવ્યા નહિ અને છેવટે એ મંડળ રદ થયું.

૫. પરિણામ એ આવ્યું છે કે મુંબઈમાંથી કોઈ બરોસા લાયક આડત પેદી આ બદલ કોઈ જાણવા બેગ કાર્ય સહકારની રીતથી આગળ વધારી શકે તેમ નથી અને આ અગવડ ઘણી રીતે સર્વ મંડળીઓને સાહે તેમ છે. હુકામાં મુંબઈની પ્રેબીન્સીઅલ બેંક પિના ગામડાંની મંડળીઓની જેવી વલે થાય તેવી જીલ્લાઓ મધેના સહકારી બંડારોની છે. આવા સઘળા બંડારો એક બીજા સાથે સંયોજીત થઇને કામ કરે તો ઘણું થઈ શકે તેમ છે.

૬. આ સઘળા પ્રયત્નો સહકારી બંડારો ફોર્મલેશન કરવા તરફના બહુ કઠીણ છે અને શરૂઆતમાં તે ઉપર રાખવી જોઈતી ફરકાર ખાતા તરફથી રહેલી નથી એમ કમુલવા સિવાય છુટકો નથી. સ્વતંત્રતા, આવા મંડળોમાં ઝાંઝે ફરજી છોડવામાં આવી હતી તથાપી તે બાબુની જોઈતી સબડો કે કેળવણી બદલને બંદોબસ્ત પુરતો કરવામાં આવ્યો નથી.

૭. શરૂઆતમાં અડચણો ઘણી રહે છે. દેશ અજ્ઞાન છે, પછાત છે, જ્ઞીકણ છે અને સામાન્ય છુટક વેપારીઓની ફગલબાળ અને તદબીરો આગળ આવા મંડળોએ કામ લેવું એ સહજ નથી. મંડળી તરફની વફાદારીનો પાઠ પણ હતો તો સભાસદોને ભણાવવો રહ્યો છે. લડાઈ પછીના બબરની અસ્થિર હાલત પણ આ અગવડોમાં ફકત વધારો કરે છે.

૮. આ સિવાય નાણાંની કામચલાઉ સગવડો જીલ્લા તથા પ્રાંતિક બેંકોમાંથી થવાની તે સંબંધી પુરતો ઉકાપોહ થયો નથી. આ ખાતું ખોલવડું અવસ્થ જરૂરનું છે અને તે માટે આ બંદોબસ્ત કરાવી દેવા ઉપરાંત માલ બનાવનાર મંડળી અને પેદીમાંથી સીધી સગવડો આવા બંડારોને કરાવી દેવી જોઈએ. વળી રેલવે મારફતે આવા મંડળોના માલ આગવવા કે નીકાસ કરવાનો હોય ત્યારે તે કાંઈક ક્રીકાયત દરથી અને વેળાસર ચાલુ કરી દેવાની પાસ કાઢી દેવી જોઈએ. આ સિવાય મ્યુનીસીપાલીટીએ આવા મંડળના માલ ઉપર ઝોકટ્રોફ ડ્યુટી અથવા ટર્મીનલ

ટેકસ લેવો નેધએ નહિ અને ઉપરે એક બંદાર મંડળી બીજી તેવીજ મંડળી સાથે એકજ નિયત થયેલી હુકસાધથી માલ વેચાતો. આપે અને વેચે સાટે એવા કરાવ પરરપર કરાવી દેવા નેધએ વળી જીલ્લાના કયા કયા જાગમાં શું શું માલ ખની રહ્યો છે અને તે કેવી રીતે ખપાવવામાં આવે છે તે બદલની ખબરે એકત્ર કરીને વારંવાર પ્રસિદ્ધ કરાવવી નેધએ તથા વખતો વખતના ખબર આવે: છપાવવા નેધએ. આવું એકાદ અઠવાડીક પત્ર નીકળે તો ધણું સાફ થાય.

આવા મંડળીનું કામ બરોબર હાર પાડવું હોય તો ઉપલા મુદ્દાઓને પુરા અમલ થવા માટે નામદાર સરકારે વધારે નેખમદાર અમલદાર નીમવા નેધએ અને લોકમાં પુરા ઉત્સાહ જમા થાય ત્યાં સુધી તે ઉપરની કુલ દેખરેખ અને સલાહ વગર લવાજમે લંબાવવા નેધએ. આમા કરકસર કરવી એ હું મોટી ભુલ લેખું છું. દેશનો વેપાર ઉદ્યોગ આબાદ કરવાની મોટી મોટી વાતો કયાં બાદ જ્યારે વખત આવી જાય ત્યારે પાછાં પગલાં ભરવાની રીત હું જાણી કાઢું છું. પણ તેટલેથી અટકવા ચાહતો નથી. સહકારી હીલચાલ હવે એક તબક્કા થયેલો વિષય છે અને મુખ્યત્વે સેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટીવ ઇન્સ્ટીટ્યુટ આ બાબત ઉપાડી લે તો આમાં ઘણો સુધારો થઇ શકે તેવા સભવો હીસે છે.

૧૦ અત્રે જણાવવું યોગ્ય થઇ પડશે કે પંજાબના સહકારી ખાતાના રજીસ્ટ્રાર મે. કાલવટ સાહેબે પોતાના “ સહકારના કાયદા અને તેના નિયમો ” ના પુસ્તકમાં ઘણી યોગ્ય રીતે ટીકા કરી છે કે જ્યાં મંડળી થવાથી સભાસદોને તેના તા હોય તે કરતાં વધુ ફાયદા મળી શકે એવી ખાતરી થાય ત્યાંજ સહકારનું બળ ઝામી શકે છે.

લવાઈ હુકમનામા વિષે.

લેખક-પરસોતમ ધરજીરામ પટેલ

મેહરખાંન રજીસ્ટ્રાર સાહેબ તરફથી લવાઈ નીમવામાં આવે છે તે લવાઈ પ્રતિવાદીઓ ઉપર બાકી રહેલા રૂપિયાના હુકમનામા કરી આપે છે અને તે હુકમનામા મંડળીઓના ચેરમેન સાહેબો તરફ આવે છે. પણ ચેરમેનના પોતાના જામના સગાબહાલા તથા બાઈબંધ દોસ્તદારોની ઓળખાણને લઈ શરમ આપવાથી થયેલા હુકમનામાની બજાવણી ચેરમેન સેક્રેટરી સાહેબો કરી શકતા નથી અને સુદત આપ્યા જાય છે. સુદત આપતાં આપતાં સુદત પણ પુરી થઈ જાય છે, ત્યાંસુધી પણ બજાવણી કરી શકતા નથી. તે કારણથી વસુલ થવામાં હંમેશાં ટીલ થાય છે અને એક સોસાયટીમાં આવી ટીલ થયેલીનો ફાખલો બીજી મંડળી-બાળા તરત પકડી લે છે. માટે એ અટકાવ સાફ ડીરેક્ટીકટ બેંકના ઇન્સપેક્ટરોને બજાવણીનું કામ સોંપવું નેધએ. અને ઇન્સપેક્ટરોને જેટલો ખર્ચ થાય તેટલો પ્રતિવાદી પાસેથી અપાવવો. આ કામને માટે મંડળીના ખર્ચે બેલીફ કારકુન રાખવા એ મંડળીને બોનારૂપ થઈ પડશે માટે ઉપર મુજબ ડી. બેંકના ઇન્સપેક્ટરોએ આ કામ આટોપવું એવો મારો અભિપ્રાય છે.

(૪) કાયદાને હમતા.

લેખક-મહમદખાન બી. પઠાણ.

૧. પ્રાથમિક શરારી મંડળીઓના સભાસદો બહારથી કોઇનું કર્જ કાઢે તે પહેલાં તેમણે પોતપોતાની મંડળીઓની પરવાનગી લેવી નેધએ તેવા પ્રતિબંધ કરવાની જરૂર છે ?

મંડળીના સભાસદોએ બીજેથી મંડળીની પરવાનગી શીવાય કર્જ લેવું નહીં કેમકે સભાસદ બીજેથી પરવાનગી શીવાય કર્જ લે તેની મંડળીને ખબર

મળે નહીં ને તેથી કળ્હર પોતાની સ્થિતિ ઉપરાંત કળ્હરી જોશે તો મંડળીના નાણાં ભેખમાં આવી પડે માટે પરવાનગી લીધા શિવાય કળ્હરી શકાય નહીં તેવી અટકાયત કરવાની જરૂર છે.

૩. લવાદી હુકમનામાં બળવણીમાં થતી ઢીલ દુર કરવા માટે શું શું પગલાં લેવા બેઠાએ ?

(ક) મંડળીઓને ખર્ચે એક બેલીફ અને એક કારકુન રાખવાની જરૂર છે ?

(ખ) ડીલીકટ બેંકોના ઇન્સ્પેક્ટરોને હુકમનામાં બળવી લેવાનું કામ સોંપવામાં આવે અને તે માટે થતા ખર્ચનો ફાળો જે મંડળીઓના સભાસદો ઉપર હુકમનામાં બળવવાના હોય તેમની પાસેથી લેવામાં આવે તો તે અનુકુળ થશે ?

લવાદી હુકમનામાં બળવણીમાં જે ઢીલ થાય છે તેનું કારણ સોસાયટીના હુકમનામાં બળવણી કરનારની બેપરવાઈ છે. હુકમનામાં થાય કે તુરતજ મુહતની અંદર કોર્ટમાં બળવણી માટે દરખાસ્ત કરાવાય તો કળ્હરોના સામા તરતજ જાતી વારંટ નીકળે ને જાતી થાય. જાતી વખતે જંગમ મીલકત ના મળે તો તેની સ્થાવર મીલકત જાપ્ત કરાવા તજવીજ તુરત કરાવામાં આવે તો તેનો ફરજી તુરત થઈ જાય ને ફરજ વખતમાં હુકમનામાં નીકાલ થઈ જાય પણ હુકમનામાં થયા બાદ દરખાસ્તની મુહત વીતે કોર્ટમાં ફાદ લેવા જવાય તો પ્રતીવાદી (કળ્હર) સામે નોટીસ કોર્ટથી નીકળે તે બળવવામાં બેલીફ તરફથી તજવીજ બરાબર થતી નથી તે પછી લખાય છે પણ તેવો વખત આવવા પામે નહીં તેવી રીતે મામ કરનાર કાળજી રાખે તો હુકમનામાં વસુલ થતાં વાર લાગે નહીં ને બેલીફ તરફથી કંઈ હરકત આવે નહીં. માટે હુકમનામાં બળવણી કરવા રજુ કરનાર ઉપર જાપતો થાય તેમ કરવાની જરૂર છે તેમ ન બને તો જે લવાદ નીમાય તેને એ કામ સોંપવામાં આવે ને તે જાતે અમલ કરાવે તો પણ નીકાલ થાય ને થોડા ખર્ચે ઘણું કામ બની આવે. બેલીફ ને કારકુન રાખવાથી જુદેજુદે ઠેકાણે જુદીજુદી વખતે અમલ કરવાનું તેમને અનુકુળ આવે નહીં ને કામ બરાબર થાયજ નહીં માટે તેની જરૂર જણાતી નથી.

ડી. બેંકોના ઇન્સ્પેક્ટરોથી એ કામ બની શકે નહીં. કેમકે વારંવાર તેમને આવવું પડે તેમાં ખર્ચ વધારે થાય ને કામ થાય નહીં ને કળ્હરો દુઃખી થાય. માટે એ પણ અનુકુળ આવે તેમ નથી.

૪૭૭૪

સહકારી હીલચાલની સામાન્ય નીતિ અને પ્રચાર સખંધે પ્રશ્નો.

લેખક—છાતાલાલ દ્વારકાલાલ પટેલ.

૩. સામાન્ય વહીવટને લગતા.

૧. મ'ડળીઓના હીસાબી ફોર્મ હાલ દરેક મ'ડળીઓને છુટક છુટક મેં ૫૦ રજીસ્ટર સાહેબની મારફત લખાણ કરી ચરોડા પ્રીઝન પ્રેસમાંથી મંગાવવા પડે છે તેથી ફોર્મો મેળવતાં ઘણો વખત વીતી જાય છે અને વખતસર ફોર્મ આવી શકતાં નહીં હોવાથી મ'ડળીના સેક્રેટરીઓ એકને બદલે બીજા ભતનાં ફોર્મોનો ઉપયોગ કરજખત ભરવામાં કરે છે. જેમાં હસ્તાવેજની પુરતી હકીકતોના સમાવેશ થએલો હોતો નથી તેમજ પત્રકો વિગેરે ફોર્મ શીવાય લખ્યા વગર બાકી રાખે છે. વળી કેટલીક વખતે મંગાવેલા ફોર્મને બદલે ભુલ્લી ભતનાં ફોર્મ આવે છે જે મ'ડળીઓને બીન ઉપયોગી હોય છે અને ઉપયોગનાં ફોર્મ શીવાય અડચણ વેઠવી પડે છે. આ હરકતો દુર થવા માટે જ્યાં ડીપ્લિકેટ બેંકો હોય ત્યાં ડીં બેંકોમાં અને ડીં બેંકો ન હોય તે જલ્લામાં માટે કોં ઈસ્ટીટ્યુટની જરૂર શાખામાં સરકાર તરફથી મ'ડળીયો માટે જોઈતાં તમામ ભતનાં ફોર્મ રખાવવાની અને ત્યાંથી જલ્લાની મ'ડળીયોને પુરાં પાડવાની ગોઠવણ થવાની ખાસ જરૂર છે આ ફોર્મ સાથે સભાસદોને છુટી પહોંચ આપવાની જુકો પાણી સરકારે છપાવી મ'ડળીઓને પુરી પાડવાની ગોઠવણ ધોળી તાકીદે કરવાની ખાસ જરૂર છે. કેમકે પાસ જુકો તેની તે વખતે ભરાવી લેવાતી નથી.

૪ કાયદાને લગતા.

કલમ ૪—મ'ડળી પાસેથી લેવામાં આવતા કન્ માટે તારણ તરીકે સભાસદની નવી શરતની જમીનો મ'ડળીઓને ગીરો આપવાની રજા મળે તેવી ગોઠવણ થવાની ખાસ જરૂર છે કેમકે કેટલાક સભાસદોને ફક્ત નવા ઠરાવની જ જમીન હોવા છતાં ખેતી વિગેરે માટે કરજ મેળવવાની જરૂર પડે છે. આવા કરજ માટે રકમના હોય તો સ્થાવર મીલકત તરીકે નવી શરતની જમીન મ'ડળી સાનમાં અગર કંબજગીરો લઈ શકે નહીં અને સભાસદ અપ્રમાણિક અને તો આવી જમીનો છુપી રીતે બીજા શાહુકારને ડેવા પેટે અગર કોઈ બીજા સખસને કીંમત લઈ વેચી નાંખે છે તેથી મ'ડળીઓ ધીરેલાં નાણુંને જોખમ પોહોંચવાનો અથવા જમીનોને નાણું જોડવાં પડે, એવો સંભવ હોવાથી આવા સભાસદોને જોઈતી રકમો મ'ડળીઓ ધીરે શકતી નથી તેમ જમીન ચનાર પણ તેના જમીન થવામાં વિચાર કરે છે. જો આણું વેચાણ બહાર થાય તો પણ સરકાર તે જમીન ખાલસા કરે છે તેથી મ'ડળીને કરજ વસુલ કરવાની ફીકરમાં રહેલું પડે છે વળી સરકાર આવી જમીન તગાવીના તારણમાં લઈ શકે તો મ'ડળીઓને પણ તેની છુટ હોવી જોઈએ.

કલમ ૫. મ'ડળીઓના સાનગીરો હસ્તાવેજ રજીસ્ટર કરાવવા માટે જો તે હસ્તાવેજ ઉપર ખાતાના મેં જોડીકર અથવા જોખનરી જોખરોના ઇન્ટરની કપક્ક સહી સાખ કરવામાં આવે તો સહી સાખ કરનારની હાજરી વગર તે હસ્તાવેજ રજીસ્ટર થાય તેવો કાયદામાં ફેરફાર કરાવવાની ખાસ જરૂર છે કેમકે તાલુકા થી દુરનાં ગામોની મ'ડળીઓના સભાસદો હસ્તાવેજ રજીસ્ટર કરાવવાને તાલુકે જતા નથી, તેથી મ'ડળીઓ તેમને માટે રકમો ભત જમીન લઈ ધીરે છે, અને તેથી કોઈ વખતે મ'ડળીને અચરતો જમીનોને નાણું જોડવાં પડે એવો ભય રહે છે. વળી આવા સભાસદોનાં જોખખાણ આપવા તાલુકે જનાર મેંખરો અથવા સેક્રેટરી પણ પોતાના વખતનો ભોગ આપીને જવાને કંટાળે છે તેથી લખાણેલા સાનગીરો ખત કેટલીક વખતે મુદત વીતી ગયા છતાં રજીસ્ટર કરાવ્યા શીવાય પડી રહે છે અને નકામાં ચર્ધ પડે છે. આ અડચણો દૂર કરવા માટે ઉપર પ્રમાણેની

ગોઠવણ થવાની જરૂર છે અને તમારીનાં કરજખત વધાર ત્રીસકલના તારણ-
વાળાં તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ રૂબરૂની સહી કરી વગર આશાગીએ સબ
રજીસ્ટરની ઓફીસમાં મોકલે છે અને તે રજીસ્ટર થઈ શકે છે તો મંડળીઓના
સભાસદો માટે પણ આવી સગવડ કરી આપવા કાયદામાં સુધારો થવાની ખાસ
જરૂર છે.

રીઝર્વફંડ વિષે.

લેખક-પરસોતમ ઇન્દિરામ પટેલ.

રીઝર્વ ફંડ એ મંડળીની ત્રીસકલ છે, એવું કોઇપણ કાયદામાં અગર પેટા
કાયદામાં સ્પષ્ટ જણાવેલું માલમ પડતું નથી, માટે તે પેટા કાયદામાં દાખલ
થવાની જરૂર છે. અને જે મંડળીમાં રૂ. ૧૫૦૦ થી વધુ રીઝર્વ ફંડ થયેલું હોય
એને તે મંડળી (બ) પહેલા કલાસમાં આવેલી હોય તેવી મંડળીઓના ગામમાં
સાર્વજનિક કામ માટે કુલ રીઝર્વ ફંડનો ૧ ભાગ કાયમ રાખી બાકીના નફામાના
સેક્ટે ૨૫ ટકા વાપરવાની સત્તા મંડળીઓને આપવી એવો મારો અભીપ્રાય છે.

હું ઓરગેનાઇઝર તરીકે તાલુકાઓના ગામડાંની સેક્સાયટીઓમાં ફરફું છું.
ત્યાં ઘણીક વખત રીઝર્વ ફંડ માટે તકરાર ગામના લોકો ઉઠાવે છે અને કહે છે
કે મંડળીમાં થયેલું રીઝર્વ ફંડ અમારું છે તો અમને સાર્વજનિક કામ માટે
વાપરવા દેવાની મંજૂરી મેહેરબાન રજીસ્ટ્રાર સાહેબ કેમ આપતા નથી ? આવા
સવાલો હંમેશા થાય છે. માટે સહેલો રસ્તો જોઈ છે કે મેં ઉપર કહ્યું છે તે
મુજબ જ કલાસમાં જે મંડળીની ગણતરી થતી હશે. તેજ મંડળીને ઉપર મુજબની
રીતે સાર્વજનિક કામ માટે વાપરવાની સત્તા મળશે. આવી રીતે થવાથી ફરેક
મંડળીના મેમ્બરોમાં ઉત્સાહ વધશે અને રીઝર્વ ફંડ વધારવાની તેમજ પોતાની
મંડળીનો કારભાર સુધારવાની ખાચેસ વધશે.

મંડળીઓના સભાસદો પાસે રહેતાં ફાજલ નાણાં
મંડળીઓમાં અથવા બેંકોમાં કેવી રીતે આકર્ષી શકાય?

લેખક-ડી. એ. શાહ.

સુધરેલા હેશોમાં કે જ્યાં લોકો પોતાનો નાણાં સંઘર્ષનો ઘણો વ્યવહાર
બેંકોદ્ધાર એક અથવા બીજી રીતે કરે છે ત્યાં ચલણી નાણાંને વેપાર માટે એક
ઠેકાભેંધી બીજી ઠેકાભેંધ લઈ જવાની બહુ થોડી જરૂર પડે છે. હિંદુસ્તાનમાં
આમ વર્ગને બેંકો વિષે કાંઈ જાનજ હોતું નથી, અને કોઇવાર હોય છે તો પણ તેનો
ઉપયોગ કરવાની ઘણા ભાગે સગવડ હોતી નથી. એવું બને છે કે ખેતીનો પાક
તેયાર થવાની મોસમ આવી એટલે તે વખતે ખેડુતોને જેટલો માલ વેચવાનો
હોય તે માટે તેમને શેકડાં નાણાંજ મળવાં બેઠાં. તેથી તે વખતે કરોડો અબજો
રૂપીઓના પ્રવાહ શહેરોમાંથી ગામડાંઓ તરફ ચાલે છે. તે વખતે સાધારણ રીતે
શહેરોમાં નાણાંની બહુ અછત જણાય છે. મોસમ વીતી એટલે પાછા બહાર
ગામથી જે માલ ગામડાંમાં આવતો હોય છે તે માટે ખેડુતો પાસેથી નાણાં
શહેરો તરફ ચાલવા માંડે છે, અને જ્યારે લગભગ ખેતીની શરૂઆત કરવાનો
વખત આવે છે ત્યારે સાધારણ રીતે શહેરોમાં નાણાંની છોળો ઉડે છે, અને
તેનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો તે વેપારીઓને ખબર પડતી નથી. એ બેંકો કે

એવી કોઇ સંસ્થાઓ અસ્તિત્વમાં હોય કે જે ગામડાં અને શહેરોને ભેડી શકે અને જેના ઉપર હોકોના વિશ્વાસ હોય તે ચલણી નાણાંને દરેક વર્ષે શહેરથી ગામડે અને ગામડેથી શહેર “ભટકવું” ન પડે; કોઇ વખત નાણાંની તગી તે કોઇ દિવસ નાણાંની હદ ઉપરાંત છત એવી હંગ વિનાની સ્થિતિ ટળે; જમીનની અંદર દાટીને કે પેટાશમાં સંધરી રાખીને કે બીજી રીતે પૈસા પોતાની પાસે નકામા રાખવા કરતાં બેંકમાં અથવા એવી કોઇ બીજી સંસ્થામાં તે રાખ્યા હોય તો તે સાફ એવી ભાવના ખેડુતોમાં ઉત્પન્ન થાય, અને તે પ્રમાણે તેમનું આચરણ થાય તો વેપાર ઉદ્યોગને લાભ ફાયદો થાય તે નિઃસંશય વાત છે. પરંતુ ખેડુત પોતાના પૈસાને પોતાની પાસે નહિ રાખી મૂકતાં કોઈ શરાફી સંસ્થામાં મૂકતા થાય તેને માટે જે વસ્તુઓની જરૂર છે. એકતો તેને તે વિષયનું જ્ઞાન થવું જોઈએ, અને બીજું તેને સગવડ પડે તેવી શરાફી સંસ્થાઓ અસ્તિત્વમાં હોવી જોઈએ.

સહકારી મંડળીઓ બાદ કરીએ તો ગામડામાંજ નહિ, પરંતુ નાનાં શહેરોમાં પણ શરાફી સંસ્થાઓની જે કોઈ પણ સગવડ હોય તો તે પોસ્ટ ઓફિસ સેવિંગ્સ બેંકની છે. અનેક કારણોને લીધે ખેડુતો અથવા એવાજ બીજા માણસો એ બેંકના લાભ લેતા નથી. તેથી ગામડાંઓ અને શહેરોને ભેડી શકે એવી કોઇ પણ શરાફી સંસ્થાઓ હોય તો તે સહકારી પ્રાથમિક અને મધ્યસ્થ શરાફી મંડળીઓ છે. આ સંસ્થાઓમાં તેમાં પણ પ્રાથમિક સંસ્થાઓમાં તો ખાસ-ખેડુતો પોતેજ વહીવટ કરતા હોય છે. તેથી તેમને તેમાં વિશ્વાસ બેસે તે સ્વાભાવિક છે. ગામડાંની પ્રાથમિક શરાફી મંડળીઓએ કાચમની થાપણ અથવા કરજ મેળવી સભાસદોને કરજ આપ્યું એટલે તેનું કામ પતી ગયું એમ લગભગ હમણાં સુધી સામાન્ય રીતે ગણાતું હતું. પરંતુ મોસમ પછી અથવા ફેબ્રુઆરી વાંસ વર્ષ દરમિયાન ખેડુતો પાસે જે પૈસા ફાજલ પડ્યા રહે છે તે ગામડાંઓની મંડળીઓ દ્વારા ગામડાના અથવા શહેરના વેપાર ઉદ્યોગ કે એવા બીજા કામ માટે ઉપયોગમાં લાવી શકાય તે બાબત જોઈએ તેટલું લક્ષ આપાયું નહોતું. સહકારી શરાફી મંડળીઓ ગામડે ગામડે હોવાથી પૈસા મૂકવા લેવાની તો તેના કરતાં વિશેષ સગવડ સભવી શકે નહિ. અને ખેડુતોને પૈસા બ્યાએ મૂકવા વગેરે બાબતનું જ્ઞાન નથી હોતું તે જ્ઞાન આપવા માટે પણ પ્રાથમિક સહકારી મંડળીઓ જેવું સાફ સાધન બીજું આવ્યેજ કોઈ શકે.

ખેડુતો પાસે મોસમ વખતે નાણાં આવે છે તે વાત નિર્વિવાદ છે. મોસમ પછી ઘણા ખેડુતો પાસે નાણાં ફાજલ પડી રહે છે તે વાત પણ નિર્વિવાદજ છે. પરંતુ આ નાણાંની થોડી ઘણી કે બધી રકમ ખેડુતને છુટક છુટક ધરના અથવા ખેતીના કામ માટે વખતો વખત જોઈએ તેથી તે નાણાં બાંધી સુઠતની થાપણ તરીકે તેનાથી મૂડી શકાય નહિ. બાંધેલી સુઠતની થાપણ ન હોય તેવી રકમ મંડળીઓથી કેજીઈ આપી શકાય નહિ તેથી થાપણો મૂકવા લેવાની એવી ગોઠવણની જરૂર છે કે જેથી ખેડુતોને જરૂરના પ્રમાણમાં તેમને તેમનાં નાણાં પાછા મળે, અને મંડળીને તેવી થાપણો લેવાથી નુકસાન થાય નહિ આ દિશામાં કોઈક કરવા માટે મેગ્નેટર સાહેબે એક સરકયુલર (નં. એ. જી. કે સી. પૃષ્ઠ ઓગસ્ટ, ૧૯૨૧ નો) કાઢ્યો છે. અસુક ચરતોથી અસુક પ્રદેશમાંની મંડળીઓને બચતની થાપણોની પદ્ધતિ સ્વીકારવાની રજા આપવા સૂચના કરવી તેનું તેમાં છે. સરકયુલરમાં રાખવામાં આવેલા નિયમો શરાફી ધંધાના સિદ્ધાંતો ધ્યાનમાં રાખી ઘડાયેલા છે. પરંતુ તેથી કોઈકેશન ઘણું નાનું થઈ જાય છે તેમાં તો કોઈ શંકાજ નથી. એ સરકયુલર પ્રમાણે મધ્યસ્થ જીલ્લા અથવા તેની શાખાની અથવા મુંબઈ મધ્યસ્થ બેંકની શાખાથી દશ માઇલથી ઓછી દૂર હોય અને “અ” અથવા “બ” વર્ગમાં હોય તેવી મંડળીઓથીજ જોવું બચત થાપણનું ખાતું ઉઠાડાય તેવી મંડળીઓમાં પણ તેમના બંડોળના પ્રમાણમાં બચત થાપણના ખાતામાં સ્વીકારવાની રકમની પણ હદ ઠરાવવામાં આવી છે. જે નિયમો ધરવામાં આવ્યા છે. તે શરાફી ધંધાની દૃષ્ટિએ બરોબર છે એમાં તો કોઈ શંકા નથી. છતાં તેનાથી ખેડુતોની ઘણી થોડી મંડળીઓ પોતાના સભાસદોને શરાફી સંસ્થાઓમાં નાણાં મૂકવાનું શીખવી શકશે.

મંડળીઓની વધારાની રોકડ શિક્ષિક ધણી ભાગે પોસ્ટ ઓફિસ સેવિંગ્સ બેંકમાં મૂકવામાં આવે છે. એટલે ધણી ખરી મંડળીઓને સેવિંગ્સ બેંકમાં તો ખાતું હોય છે. તો ઘરમાં પૈસા રાખી મુકવાની ખેડુતોની ખૂરી ટેવ ટાળવી હોય તો બાંધી પ્રાથમિક મંડળીઓને એવી પરવાનગી આપવી જોઈએ કે મંડળી સાથે પોસ્ટ ઓફિસ સેવિંગ્સ બેંકની જેવી શરતો હોય છે તેવી શરતોથી ગમે તેટલી થાપણ તેઓ સ્વીકારી શકે. પરંતુ તેવી થાપણ ઉપર પોસ્ટ ઓફિસ સેવિંગ્સ બેંકના કરતાં પાંચ ટકા વ્યાજ ઓછું આપવું, અને તેવી રીતે સ્વીકારવામાં આવેલી રકમનો કોઈ પણ ભાગ કબ્જે તરીકે સભાસદોને ધીરવો નહિ. આવી પરવાનગી આપવાની સુચના ધણીને પહેલી દિવસે જ જનક લાગશે. છતાં તે અત્યારની સ્થિતિ એટલા બહુ અગત્યની છે. ઘર સિવાય બીજે ક્યાંય પોતાનાં નાણાં રાખી શકાય એવો ખ્યાલ પણ ધણી ખરા ખેડુતોને આવતો નથી. જો એક વખત તેઓ પોતાનાં નાણાં મંડળીમાં ગમે તે શરતે મુકતા થાય તો પછી ધીમે ધીમે તેમને તે સંબંધની બીજી પણ મહિતી મળશે.

આમ કરવાથી મંડળીઓ તે થાપણ દ્વારા કાંઈ મોટો નફો નહિ કરી શકે, અને માત્ર દલાલ-આડતીયા જેવું જ કામ કરશે, છતાં ખેડુતોને થોડું વ્યાજ મળશે તે એક ફાયદોજ છે, અને તેનાથી પણ અગત્યની બાબત તો એ છે કે પૈસા મળ્યાંને તો એને ખ્યાલજ અદલાઈ જશે. વળી કેટલેક કેસો ખેડુતો પોતાના પૈસા વેપારીઓને ત્યાં વગર આજે પણ મૂકે છે તે પૈસા પણ મંડળીઓમાં લાવી શકાશે તે ઉપરાંત હવે ખેડુતોને એમ પણ ધાળીવાન લાગતો માંડુલું છે કે ઘરમાં પૈસા હોય તેને ચોરનો કે આગનો પણ ભય હોય છે તે લાગણી તે વીક નો લાભ મંડળીઓ સહેલાઈથી લઈ શકે. એમ કહાય પ્રશ્ન કરવામાં આવે કે એવી રીતે ખેડુતો મંડળીઓમાં નાણાં મુકે તો પછી સેવિંગ્સ બેંકમાં પરબાઈ કેમ ન મુકે ? તેના જવાબ એટલોજ છે કે પોસ્ટ ઓફિસ સાથેની બાંજગડમાં પડવા ખેડુત હંમેશાં નાપુશ હોય છે. અમુક ભતની સહી અને અમુક ભતની અંશદાની છાપ વિગેરેથી તેઓ એકદમ કંટાળી જાય. વળી કેટલીકવાર પોસ્ટ ઓફિસ સેવિંગ્સ બેંક માધ્યમ બે માધ્યમ આમડેથી દૂર પણ હોય. તેવી સ્થિતિમાં મંડળીનો એક માણસ આઠ, દશ કે તેથી વધારે સભાસદો માટે એક સાથે નાણાં લઈ આવી શકે અને સભાસદોને આમમાં વહેંચી શકે.

એમની નજીકની મંડળીઓને પણ ઉપર પ્રમાણે વ્યવહાર કરવાની છટ હોવી જોઈએ તે ઉપરાંત તેમણે બેંક પાસેથી કેશ ક્રેડિટ કે બોવર ફ્રાંકટ મેળવ્યા હોય, અથવાતો એમના તે મંડળીઓની બાંધી થાપણના અમુક ટકા માટે કબ્જે મળવાની મેઠવણ કરી હોય તો સહાયકરમાં ઠરાવેલી હદ ઉપરાંત આવી, કેશ ક્રેડિટ, બોવર ફ્રાંકટ કે બાંધી થાપણ સાથેની કબ્જેની રકમ સુધી વધારે વ્યવહાર કરવાની મંડળીઓને છટ હોવી જોઈએ.

ગુજરાતનો કપાસનો પાક સુધરે અને તેની પ્રતિષ્ઠા પાછી જામે, તે માટે ખેતીવાડી ખાતાની મદદથી અથવા મદદ સિવાય સહકારી મંડળીઓ કયા કયા ભાગમાં શું શું કરી શકે ? તે માટે સરકારની ખાસ મદદ માંગવાની જરૂર છે ?

ત્રેખક:—લીમલાલ મોરારજી દેસાઈ.

ગુજરાતમાં આજથી આસરે ૫૦ વર્ષ પૂર્વે મુખ્યત્વે કરીને નીચેની પાંચ જાતનો કપાસ થતો હતો:—

૧. બરમી. સુરત તથા બરમી જિલ્લામાં અને તેને લગતા દેશી રાજ્યોના ભાગમાં.
૨. રોજી. ખેડા તથા અમદાવાદ જિલ્લાની ગોરાડુ જમીનોમાં.
૩. લાળીઓ. પંચમહાલ, ખેડા તથા અમદાવાદ જિલ્લાની ગોરાડુ અને બેસર જમીનોમાં તથા વડોદરા રાજ્યના કંડી પ્રાંતમાં.

૪. કાનભી, બરૂચી તથા લાળીઆને મળતી જત. બરૂચ હજારની ઉત્તર પૂર્વે કાનભમાં.

૫. વાગડ. અમદાવાદ હજારની કાળી તથા બેરણ જમીન ઘોળકા, ધંધુકા, સાણુદ તથા વિરમગામ તાલુકાઓમાં તથા કાકીઆવાડમાં.

ઉપલી પાંચ જતોમાં છાપનના દુષ્કાળ પછી માકીઆ કપાસે કાકીઆવાડમાં તથા ધંધુકા તાલુકાના કેટલાક ભાગોમાં જ્યાં જ્યાં જમીન હલકા પ્રતીતી હોય અને ઘણો વખત સુધી ભેજ જળવાઈ નહીં શકાય, ત્યાં ત્યાં પગપેસારો કાઢ્યા, અને દિનપર દિન તેની વાવણી વધતી ચાલી. તેમજ, દક્ષિણ ગુજરાતમાં અને ખીજા ભાગોમાં જ્યાં જ્યાં લાળીઆ તથા કાનભી થતા હતા, ત્યાં ત્યાં ધોધારી કપાસે પગપેસારો કાઢ્યા, અને છેલ્લાં ૧૦-૧૫ વર્ષમાં એ ધોધારીનું વાવેતર એટલું બહુ વધી ગયું કે જાણે ઉપર બતાવેલી લાળીયાની તથા કાનભીની જતો જાણે તદ્દન નાબૂદ થઈ ગઈ, અને બરૂચમાં ધોધારીના ભાગ લગભગ ૧૦ થી ૮૫ ટકા જેટલો બરૂચ હજારમાં થયો.

આ ધોધારી કપાસે સુરત હજારમાં પણ દેખાવ દીધો અને ચાંપતા ઉપાયો તેને અટકાવવા નહીં લેવાય તો સુરતી બરૂચ કપાસ અને ખાસ કરીને નવસારી તરફના કપાસ, જે આજે સારામાં સારો કપાસ ગણાય છે, તેમાં ધોધારીની સેગબળ થઈ તેની આખરે જવાનો વખત નજીકમાં આવી લાગવાથી સરકારી ખેતીવાડી ખાતો તરફથી તેમજ વેપારી મંડળ તરફથી અને રેલ્વે તરફથી એક સરખી ચળવળ ચાલુ થઈ. તે ઉપરથી નામદાર મુખ્ય સરકારે સને ૧૯૧૬માં ગુજરાતના ડેપુટી ડાયરેક્ટરના હાથ નીચે એક ફોટન સુપરીન્ટેન્ડન્ટ તથા ચાર એક્સપેરિમેન્ટલ અસીસ્ટન્ટ નીમીન આ ધોધારીના ફેલાવો થતો અટકાવીને સારી જાતના કપાસના બી આપવાની યોજનાને કામચલાઉ મંજૂરી આપી. આ સ્ટેફે ગયાં બે વર્ષમાં બહુ સાફ કામ કરી બતાવી સરકારની ખાતરી કરી આપી કે, જો આ કામ ચાલુ રાખવામાં આવે તો થોડા વખતમાં ગુજરાતની જતો સુધરી જાય અને લોકોને તેમજ વેપારને ઘણો ફાયદો થાય. આ હેતુથી આ કપાસનું ખાતું સરકારે હાલમાં કાયમ કર્યું. આ ઉપરોક્ત ચાલુ સાલે ૯૦૦૦ એકર જમીન એમની દેખરેખ નીચે રાખી તથા બીજા ૬૦૦૦ એકર ઉપર સુરત ફોટન કમીટીના મેમ્બરો પાસેથી રાખવી તે બધા પાકમાંથી થતા કપાસીઆ ખેડૂતોમાં વહેંચી ઓરાવવાની તંબીજીમાં છે. ગયાં બે વર્ષમાં બીના કપાસીઆ વહેંચવાનું કામ સરકારી ખેતીવાડી ખાતો તરફથી જુદે જુદે સ્થળે કાંપી કાઢીને કરવામાં આવતું, એટલુંજ નહીં; પરંતુ ઉપર બતાવેલું બી ચોખ્ખું મેળવવાને માટે ૬૦૦૦ એકર જમીન ઉપર દેખરેખ રાખીને તેના માલ પોલીસીને દરરોજથી વેચવાનું કામ પણ તેનેજ કરવું પડે છે.

આમ કરવાથી આખા ગુજરાતનો કપાસ સુધારીને પહેલાંની સ્થિતિ ઉપર લાવતાં સરકારને ઘણાં વર્ષ લાગશે. એટલુંજ નહીં, પરંતુ રેલ્વેને થતો લાભ પણ પ્રમાણમાં ઓછોજ થાય છે. માટે આ કામ ઘણી ત્વરાથી, થોડા ખર્ચમાં તથા થોડા વખતમાં થાય એવી યોજના કરવાની ખાસ જરૂર છે.

ચાલુ પદ્ધતિ પ્રમાણે નંદલી જમીનના પાક ઉપર ખેતીવાડી ખાતું દેખરેખ રાખે છે, તેટલાજ ભાગના ખેડૂતોને સારો કપાસ ઉગાડવાનો લાભ મળે છે. પરંતુ બીજા બધા ખેડૂતો જેમને આ બી આપવામાં આવે છે, પરંતુ તેના માલનું વેચાણ આ ખાતો તરફથી થતું નથી, તેમને સારા માલ બદલ જે દિવસ મળતી જોઈએ તે મળતી નથી, અને તેથી લોકો નારાજ થાય છે. અને ચોખ્ખું બી એક સરખી રીતે મોટા વિસ્તારમાં ઓરાવું જોઈએ તેમ નહીં થતાં છુટા છવાયા ગામો અને ખેડૂતો તે લઈ જાય છે, જેનો પૂરો ફાયદો ખેડૂતને કે વેપારને થતો નથી. જો આ યોજનાનો પૂરો ફાયદો લેવો હોય તો માત્ર એકજ ઇલાજ હાલમાં નજરે પડે છે, અને તે માત્ર સહકાર પદ્ધતિએ કામ લેવાથીજ થાય એમ છે.

સુરત સરકારી કાર્મ ઉપરથી ઘણા વર્ષના અખતરા પછી જસંદ કરેલા કપાસીઆનું બી પેદા કરેલું છે. હાલમાં તેનું ઓરાણું ખેતીવાડી ખાતોની દેખરેખ હેઠળ નર્મદાના દક્ષિણ ભાગમાં લગભગ નવહજાર ૬૦૦૦ એકર જમીનપર થયું છે. ખેડૂતોને આ કપાસીઆ ઓરાવાથી સારો ફાયદો થાય છે; કારણ કે, તેમાંથી રૂનો ઉતારો વધારે નિકળે છે, તેમજ તેનો તાર સારો હોવાથી રૂનો બાવ વધુ ઉપજે છે. તેમજ તેની એકરે નીપજ પણ વધુ થતી હોવાથી ખેડૂતોને બધી રીતે ફાયદો થાય છે. આ ૬૦૦૦ એકર જમીન ઉપર પાકેલા કપાસનું બી જો સહકારી

મંડળીઓ ખેતીવાડી ખાતાની પાસેથી લઇને તેમના મુખ્ય સભાસદોને વહેંચે, તે તેનું ઓરાણુ લગભગ એક લાખથી દોઢલાખ એકર ઉપર થઈ શકે, અને તેમાંથી પાકેલા કપાસને ચોખ્ખો વીણાવી બી જુદું રાખે તે બીજે વર્ષે આખા સરત છલ્લાને અથવા તે આખા નર્મદાના દક્ષિણ કિનારા સુધીના ભાગને પુરતું બી આપણી પાસે થઈ શકે. ખેડુને આ બી લાખ ચોખ્ખું વાગે, અને વેચે, તે માટે પ્રથમ સહકારી મંડળી તરફથી તેમના વેચાણની સગવડ થવી જોઈએ.

હાલમાં કપાસ પસંદ કરવાની પદ્ધતીથી તદ્દન ચોખ્ખું બી ખેડુને પાંચમી સાલે મળે છે. અને ઉપલી રીત મુજબ તે સાતમે વર્ષે સહકારી મંડળીઓને મળે. માટે ખેડુને ત્યાં અગર છનમાં કાંઈ બેળસેળ ન થાય તે માટે સહકારી મંડળીઓને આ કપાસીઆથી ઓરાયલા ખેતરોમાં ચોખ્ખા પાક રાખવા માટે સરકારી ખેતીખાતાના અમલદારોની દેખરેખની જરૂર છે. આ પદ્ધતીથી દર વર્ષે ખેતીખાતાની પાસેથી ૯૦૦૦ એકરપર થયેલા કપાસનું બી સહકારી મંડળીઓને મળે, અને તે મંડળીઓ તે બી પોતાના સભાસદોને અગર સભાસદોના આખા ગામમાં વહેંચી, તેમાંથી જે બી ઉત્પન્ન થાય, તે આખા ભાગમાં બીજે વર્ષે વહેંચે. આ રીતે સહકારી મંડળીઓને સારામાં સારા કપાસીઆ દર વર્ષે મળશે.

કુંકામાં કહેવાનું કે. (૧) સરકારે દર વર્ષે સરકારી સુરત કાષ્ઠપરથી કપાસીઆ પેદા કરી તેમાંથી ૯૦૦૦ એકર જમીનનું ઓરાણુ થાય ત્યાં સુધી તેની ઉપર બધી જાતની દેખરેખ રાખી તેમાંથી થતું બી સહકારી મંડળીઓને આપવું. (૨) મંડળીઓ તે બી મોટા પ્રમાણમાં ઓરાણી તેમાંથી થતું બી આખા ભાગમાં વહેંચે.

ઉપર પ્રમાણેજ, સરકાર ભરમ છલ્લામાં તથા તેને લગતા ભાગને માટે ભરમ કાષ્ઠ ઉપર ત્યાંની અભિલેખને અનુકુળ પડતું બી ઉત્પન્ન કરી તે ભાગની સોસાઈટીઓને આપે, અને તેની મારફતે વધુ ફેલાવો ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે કરે. અને તેજ પ્રમાણે ઉત્તર ગુજરાતમાં સાણુદમાં તે પ્રમાણે કરીને ગુજરાતના કપાસને અસલ સ્થિતિ ઉપર લાવી, તેમાં વધુ સુધારા કરવાની તબવીબ આજુ રાખે.

આ ઉપલી યોજના અમલમાં મૂકવાને માટે સરકારે કોઓપરેટિવ ખાતા મારફતે હાલમાં નર્મદાના દક્ષિણ કિનારાથી લઈને તે વલસાડ સુધીમાં જ્યાં જ્યાં તે ખાતાની સારી સરખી સોસાઈટીઓ હોય, ત્યાં ત્યાં જેટલી બને તેટલી કોટનરીડ સોસાઈટીઓ દરેક ૭ ૭ ગામના ગ્રુપને માટે અકેકડા કાઢવી.

(૨) હાલમાં ઉપલા ભાગમાં જેટલી બને તેટલી, અને જ્યાં બને ત્યાં કોટન સેલ સોસાઈટીઓ કાઢવી. અને આગળ ઉપર જ્યારે કોટનરીડ સોસાયટીઓ સારા થાયા ઉપર આવે, અને સારી રીતે ચાલતી થાય, ત્યારે તેના દરેક ગ્રુપને માટે એક એક કોટન સેલ સોસાઈટી કાઢવી.

પરંતુ આ સોસાઈટીઓ સારી રીતે કામ કરતી થાય, અને સારી હાલતમાં આવી પગ-જર થાય ત્યાં સુધી એને સરકારની મદદની જરૂર છે. કારણ, આ કામ તદ્દન નવું છે. મોટા ઘણું ભાગે તેથી અજાણુ છે. અને તે ચલાવવામાં સારા પ્રમાણીક તથા આહોશ માણસાનું કામ છે. માટે જ્યાં સુધી લોકો મતે આ કામ શીખી આ સોસાઈટીઓ ચલાવવાને લાયક થાય, ત્યાં સુધી એને સરકારની મદદની ખાસ જરૂર છે. અને તેથી તે નીચે પ્રમાણે ત્રણ વર્ષ માટે મદદ આપવાની જરૂર છે. તે સુદત આદ આ સોસાઈટીઓએ પોતાનું કામ પોતે, સરકારની બીલકલ મદદ સિવાય ચલાવી શેતું જોઈએ.

સરકારે આપવાની મદદ:—

(૧) દરેક બે કોટનસેલ સોસાઈટીને એક રૂ. ૮૦ થી રૂ. ૧૦૦ના પગારનો એમ્પ્લોયરલ ઓર્ગનાઇઝર, ત્રણ વર્ષને માટે આપવો.

(૨) દરેક ૭ અથવા વધુ કોટનસેલ સોસાઈટીઓને રૂ. ૨૦૦ના પગારનો એક આહોશ માણસ, ત્રણ વર્ષને માટે આપવો.

(૩) ૯૦૦૦ એકર ઉપર દેખરેખ રાખી, ચોખ્ખું બી પુરું પાડવાનું કામ ખેતીવાડી ખાતાએ હાલનીજ માફક આજુ રાખવું.

હાથમાં આ ઉપર બતાવેલા એમિકલ્યરલ એર્ગીનાઇઝરેએ સોસાઇટીના બી વેચવાથી લઇને તે બીમાંથી થતો માલ પીકાઇને વેચાય ત્યાં સુધી દરેક બાબત ઉપર દેખરેખ રાખી, તેના હિસાબ રાખી, લોકોને ફાળે પડનાં નાણાં આપવા વિગેરે કામ કરવાનું છે. અને એ લોકો ઉપર ઉપર દર્શાવેલો રૂ. ૨૦૦નો એરીસર દેખરેખ રાખશે, તથા સાઇટીઓના માલ વેચવામાં વેપારીઓ સાથે, આડતવાળા સાથે, તથા જેમાં જેમાં જરૂર લાગે, તેવી દરેક બાબતો ઉપર બારીક દેખરેખ રાખી સોસાઇટીઓને તથા ખેડુતોને વધુ ફાયદો થાય.

જો ઉપર પ્રમાણે વ્યવસ્થા થાય, અને કોન્ટ્રીસીડ સોસાઇટીઓ અને કોન્ટ્રીસેલ સોસાઇટીઓ મોટા પ્રમાણમાં સ્થપાય, તો આખા ગુજરાતને કપાસનો પાક ધણી ટુંક મુદતમાં સુધારીને એપ્પો થાય; એટલુંજ નહીં, પરંતુ ખેડુતોને તેમજ વેપારને મોટામાં મોટો ફાયદો થવાની ઉંચી આશાઓ ફળીબૂત થવામાં બીલકુલ વિલંબ થાય નહીં.

સર્વ સામાન્ય ઉદ્દેશોવાળી મંડળીઓ

લેખક:-ડી. એ. સાહુ.

હિંદુસ્તાનમાં અને વિશેષ કરીને સુબર્ષ ઇલાકામાં મંડળીઓની સ્થાપના અને નોંધ કરતી વખતે એક એવો નિયમ પાળવામાં આવે છે કે એક મંડળી એક જાતના કામ માટેજ હોવી જોઈએ. પૈસા ધીરવાના હોયતો તેને માટે એક મંડળી હોય; ખેડુતોનેબી પૂરપાડવાનું હોય તો તેને માટે પણ એક જૂદી મંડળી જ જોઈએ; આમાંની એક અથવા બન્ને મંડળીઓના સભ્યસદો માટે સુધરેલી દબનાં ખેતીનાં એક જે જોનાર લાવીને રાખવાં હોય તો વળી તેને માટે પણ બીજી એક જૂદી મંડળી જોઈએ; તેજ પ્રમાણે ખેડુતોને મીઠું ધાસનેલ, કે કપડું ધરના ઉપયોગ માટે જોઈતું હોય તો તેને માટે પણ એક જૂદો સ્ટોર ઉઘાડવો જોઈએ. ખેડુતોને અનાજ કે ધાસ ભરી રાખવાનું કે કરજે દેવાનું કે વેચવાનું કે ઢોરના ઉછેરનું કે ઢોરના પીમાનું કામ સહકારી પદ્ધતિથી માથે લેવાનું હોયછે તો તે દરેક જાતની સહકારી પ્રવૃત્તિ માટે જૂદી જૂદી મંડળીઓ સ્થાપ્યા સિવાય બીજી માર્ગ નથી હોતો. સહકારી સંસ્થાઓ વિષેના હાલનાં આવા પ્રચલિત નિયમથી અગળાણ કોઈ ગૃહસ્થ એકાદ નાનાં પણ સાધારણ આગળ પડતા ગામડામાં નવ્ય તો ત્યાં તેને ત્રણ, ચાર, પાંચ કે તેથી પણ વધારે સહકારી મંડળીઓ નજરે પડે. આ મંડળીઓ જોનાંજ તેને સાદાજીવ પ્રજા થાય કે “આવા નાના ગામડામાં આટલી બધી મંડળીઓ રાખવા કરતાં એકજ મંડળી રાખી હોય, અને તેને બધું કામ કરવાનું સોંપું” હોયતો ? ” આ પ્રજા એટલો કુદરતી છે કે આજ સુધી તે ચારે બાજુથી ઉઠાવવામાં કેમ નહિ આવ્યો હોય તેજ જરા આશ્ચર્ય જેવું લાગેછે. છતાં શરૂઆતમાં સહકારી સંસ્થાઓને અનુભવ લેવાનો હતો, ધીમે ધીમે પગલાં માંડવાનાં હતાં, લોકોને એ સંબંધી કંમે કે માહિત્યાર કરવાના હતા, ત્યાં સુધી મનાસદોને હિતકર દરેક આર્થિક પ્રવૃત્તિ માટે જૂદી જૂદી મંડળીઓ સ્થાપવામાં આવે અને તે સામે બહુ વાંધા ઉઠાવવામાં ન આવે તે સમજી શકાય તેવી વાત છે. પરંતુ પહેલાં સહકારી શરારી મંડળીઓના કાયદો થયો સારથી આજ સુધી-લગભગ સત્તર વર્ષ-માં સહકારી હાલવાલે કરેલી પ્રગતિ ને લીધે પરિસ્થિતિ બદલાઈ છે તે તો ઉઘાડું છે. અને બદલાયેલી પરિસ્થિતિમાં પણ સત્તર વર્ષ પહેલાં, અથવા સાત વર્ષ પહેલાં અમુક નિયમ અનુકૂળ હતો માટે આજ પણ તેનુંજ પાલન કરવું એવું કહેવાની કુદ્દતા તો બાગ્યેજ કાઢી કરી શકે.

સારે હાલની પરિસ્થિતિ કેવી છે ? છેલ્લાં સત્તર વર્ષમાં સહકારી શરારી મંડળીઓના કામકાજથી ગામડાંના લોકો પરિચિત થયા છે. તેવી મંડળીઓના ફાયદો તેમને જણાયા છે. સહકારી હિલચાલમાં અને તેમની પોતાની કામ કરવાની શક્તિમાં ખેડુતોને ધીમે ધીમે શ્રદ્ધા ખેસતી નવ્ય છે. શરારી સિવાયનું બીજું કામ પણ સહકારી પદ્ધતિથી કરીને પોતાનો લાભ સાધવાની ઈચ્છાને અંકુર ખેડુતોના મનમાં ફૂટયો છે. તે અંકુર મોટો થઈ કેટલેક ઠેકાણે

કુલ્યો અને કાલ્યો પણ છે. અને શરાશી સિવાયની કેટલીક સાઈ' કામ કરવી મંડળીઓ આ કાસનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે. આ સ્થિતિએ સહકારી દીલચાલ અને ખેડૂતો પહોંચ્યા હોય તો કાસના નિયમમાં કાંઈ ફેરફાર કરવાની જરૂર છે કે નહિ તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. તે વિચાર કરતાં આપણી સમક્ષ એ બાબતો તરી આવે છે. એક એ કે હિંદુસ્તાનનાં ધણું ખરાં ગામડાં બહુ નાનાં હોય છે, અને બીજ એ કે આવાં ગામડાંમાં કામ કરવાની છત્છા અને શક્તિઓમાં માથુસા બહુ થોડા હોય છે. તેથી જુદી જુદી મંડળીઓ સ્થાપવાથી જુદા જુદા માથુસોને કાંચે કામ થવું નેનક્રમે તે થવું નથી એટલુંજ નહિ પરંતુ જે માથુસો કામ કરનારા હોય છે તેમના ઉપર કેટલોક જરૂર વગરનો કામનો બોજો પણ આવે છે. સાધારણ રીતે સહકારી મંડળીઓના કાર્યવાહકોને તેમના કામ માટે પંસાના રૂપમાં કાંઈ જાળ આપવામાં આવતો નથી; તેથી જે મળી શકે તેમ હોય અને જુદા જુદા માથુસોને જુદાં કામ સોંપવામાં આવ્યું હોય તો કામને બોજન રૂપ ન થતાં કામ સાઈ થાય એમ ધારી શકાય. અને પૂરતા માથુસો મળી શકે ત્યાં બીજ કામદાર જે કામદાર ન ગણીએ તોપણ આ એક મોટો ફાયદો જુદી જુદી મંડળીઓની તરફથી આ પાત્રી શકાય પરંતુ બ્યારે આ કામદારો પણ ન હોય ત્યારે તો જુદી મંડળીઓ નોંધાવવાની, જુદા જુદા પેરા કામદાર રાખવાની, જુદા જુદા સભાસદો કરવાની, જુદા જુદા સાધારણ સભાઓ અને કમિટીની સભાઓ બરવાની, જુદાં જુદાં દફતરો રાખવાની, જુદાં નફા નોટાનાં સરવાળાં કરવાની વિગેરે બાજબી શા માટે જોઈએ તે એકદમ સમજી શકાય તેમ નથી. સર્વ સામાન્ય કંદેશોવાળી મંડળીઓ સાથે એક મુખ્ય વાંધો એ બતાવવામાં આવે છે કે ધીરધારનો પધર્ત બેદિગ, અને વેપાર તેને એક સંસ્થામાં જોડી દેવાં તે કાંઈપણ કાળે સર્વો સજ્જાન નથી. આ વાંધો ઈંગ્લેંડમાં નેરેલ બચે કલાવવામાં આવ્યો છે તેટલે બચે જમની કે આગલેડ જેવા દેશોમાં કલાવવામાં આવ્યો નથી. ઇંગ્લેંડની ઘણી ખરી સહકારી પ્રગતિ કારખાનાંઓના કામદારને કમળી છે. ખેડૂતોને કમળી નથી. તેથી ત્યાં જે વસ્તુ વાંધા બરેલી હોય તે હિંદુસ્તાન જેવા ખેતી પ્રધાન દેશમાં પણ વાંધા બરેલી હોવીજ જોઈએ એવું બાજેજ માની શકાય. શરાશી મંડળીઓ પોતાના સભાસદો માટેનાં કમળી, અથવા ખાતરકે ખેતીનાં બોજરો કે બીજ તેમજો ખેતી માટે અથવા ધરના કંપચાગ માટે જોઈતી વસ્તુઓ મંગાવી પૂરી પાડે, અને સભાસદોની સધાય તેવી બીજ પ્રવૃત્તિઓ આદરે તો તેથી કામમાં જોડાણો થઈ તે બગડવુંજ જોઈએ એમ તો માની નજ શકાય. વેપારમાં જોખમ વધારે હોય છે તે કલાકું છે, પરંતુ ખેડૂતોની જરૂરીયાતો પૂરી પાડવા માટે જેને વેપાર કહેવામાં આવે તે અને સામાન્ય રીતે શહેરોમાં જેને વેપાર કહેવામાં આવે છે તે વચ્ચે ઘણું ફેર હોય છે તે પણ કલાકુંજ છે. ખેડૂતો સાથેના વેપારમાં વધારે પડતો નફો કે નુકસાન થવાનો નબલ એછો હોય છે. છેલ્લાં થોડાં વર્ષે થયાં બીજેના બાવોમાં અણધાર્યાં મોટા ફેરફાર થયા હતા, હતા, હતાં ગામડાના જે વેપારીઓ માત્ર જથ્થાબદ લાવીને ખેડૂતોને છૂટક વેચવાનું કામ કરતા હતા, તેઓને બહુ નુકસાન થયું હોય તેવું જણવામાં આવ્યું નથી. જે લોકો આગળથી કપાસ વિગેરે ખરીદ કરી બાવ માટે તો તેનો જાબ લઈ મોટો નફો મેળવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા તેમને અત્યંત વાળું નુકસાન ખમતું પડ્યું છે; પરંતુ આવા વેપારીઓ વેપાર કરે છે તેને બદલે સડો કરે છે તેમ કહેવું વધારે પાંચ છે. આવો સડો સહકારી મંડળીઓ ન કરે, અને સભાસદોને સગવડ અથવા જાળ થાય તે માટે જરૂરનો વેપાર કરે તો તેમાં જોખમ હોય તો પણ તે ઘણું થોડું છે.

કાંચ લઈબર એમ પણ માની લઈએ કે શરાશી અને વેપાર એ બને એકજ કરવા તે બરાબર નથી, તો પણ ખેડૂતોને જરૂરની બીજ પ્રવૃત્તિઓ માટે પણ શા માટે જુદી જુદી મંડળીઓ રાખવાનો નિયમ જોઈએ ? એકજ મંડળી શા માટે બધું કામ ન કરો શકે ? આનો સંતોષકારક જવાબ આપી શકાય તેવું નથી.

ત્યાં એકનાં એક માથુસોને બધી મંડળીઓના કાર્યવાહક તરીકે કામ કરવું પડે છે ત્યાં તેઓ એકજ મંડળીના કાર્યવાહક હોય તો એક વખતેજ બધું કામ ઉકેલી શકે, અને દરેક મંડળી માટે જુદાં જુદાં કામ બતાવવાની તકલીફમાંથી બચી જાય જુદી જુદી પ્રવૃત્તિ માટે એક અથવા વધારે જોખમ પગારદાર માથુસ રાખી તેઓ પાસેથી કામ પણ લઈ શકાય કામ બહુજ વધી જાય અને પોતાના વખતનો વારંવાર ભોગ આપવાની બધા કમિટીના સભાસદોની

ધ્રુષ્ટિ ન હોય તો કદાચ કમિટીના સભાસદો—તેમને ડીરેક્ટરો કહો તો ડીરેક્ટરોને પણ દરેક સભામાં આવવા બદલ થોડી શી રાખી શકાય. અનુભવી માણસોની સલાહ અને હેમરેખ નીચે કામ થતું હોવાથી તે સારું થવાનો સંભવ વધારે તે ઉપરાંત જુદો જુદો મંડળીઓ હોય અને તેમાં એકાદ બે સભાસદો જુદા હોય તો તેટલીકવાર એક દૃષ્ટિ બિંદુથી કામ ચાલતું નથી એટલુંજ નહિ પરંતુ નહિ ઇચ્છવા યોગ્ય સ્પર્ધા અને છર્ષા પણ ઉત્પન્ન થાય છે. સર્વ સામાન્ય ઉદ્દેશોવાળી એક મંડળી હોય તો આ સર્વ ટાળી શકાય. તે ઉપરાંત હિસાબ વિગેરે સંબંધી ધણી તકલીફ ઓછી થઈ જાય તેવો જુદુંજ. એકજ સભાસદને સારાહી મંડળીમાંથી પૈસા ધીરવાના હોય અને તેને ખાતર કે ખીની મંડળીમાંથી ખાતર કે બી લેવાનું હોય તો હાલનો કાંતો સભાસદના હાથમાં પૈસા આપવામાં આવે છે અને તેમાંથી કેટલાકનો દુરપયોગ પણ થાય છે, અથવાતો કેટલીકવાર એક બીજી મંડળીઓમાં જગે કરાવવા પડે છે, અને તેમાં પણ ધણી અગવડો ઉભી થાય છે. હાલ સારાહી મંડળીઓમાં સભાસદોનાં ફાળવેલાં આકાર્યા ખાટની બધી પોળનાઓમાં એક મોટી મુશકેલી એ નડે છે કે મંડળી પાસે આખો દિવસ—છેવટે ત્યારે જરૂર પડે ત્યારે કામ કરે તેવો માણસ નથી હોતો તેવો માણસ પગાર આપીને રાખવાની તેનામાં શક્તિ નથી હોતી. જો એકજ મંડળીને જુદું જુદું કામ કરવાની પરવાનગી મળે તો તે એક સ્વતંત્ર પગારદાર માણસ રાખી શકે, અને તેથી ખેડૂતોની નાણાં સંબંધી રાખવાની ટેવ ટાળી શકાય.

બીજો એક વાંધો એ લેવામાં આવે છે કે ગામના ખેડૂતો ને મળે તો માન થાડું હોય છે અને વેપારનો અનુભવ પણ હોતો નથી. તેમાં તેમને જુદો જુદો જાતનું કામ કરવાનું કહેવું તે તેમને નિષ્ફળ થવાનું કહેવા બરાબર છે. પરંતુ આ વાંધો બ્યાબેજ નથી. ન સમજતા હોય, પોતાની શક્તિમાં અધ્યા ન હોય, સારાહી જેવું સહેલું કામ બાગેજ કરી શકતા હોય તેવા માણસોને જુદો જુદો જાતનું કામ સલકારી પદ્ધતિથી એકજ મંડળીમાં કરવાનું કામ કહેવુંજ નથી સુખ્ય સુદ્ધ. તે એટલેજ છે કે જ્યાં ખેડૂતો થોડાધણા અનુભવી છે, જ્યાં થોડા પણ યોગ્ય કાર્ય વાલકો મળી શકે છે, ત્યાં જુદો જુદો મંડળીઓ સ્થાપવા ન સારું છે. કે એકજ મંડળી રાખી સભાસદોને જરૂરનું બધું કામ કરવા કહેવું તે સારું છે. સવાલ એટલેજ છે કે એક ગામડું કે જ્યાં એક સારાહી મંડળી કેટલાંક વર્ષથી સારી રીતે ચાલે છે, જ્યાં કદાચ એક ખાતરની મંડળી પણ સારી રીતે ચાલે છે, અને જ્યાં સભાસદોને સલકારી સરંચાદાર બી અથવા ઓળંગર અથવા ધરના ઉપયોગનો સામાન પૂરો પાડવાની, અથવા, સભાસદોને હિતાવદ્ બીજી કામ એવીજ પ્રકૃતિ આદરવાની ઇચ્છા સભાસદોને થાય છે તે વખતે તેમને શું કહેવું? તેમને એમ કહેવું કે તમે દરેક બાબત માટે જુદો જુદો મંડળીઓ સ્થાપો કે એમ કહવું કે તમે સારાહીના અથવા ખાતર પુરું પાડવાના કામ સાથે આ પણ કામ કરો અને તે માટે પેટા કાયદામાં જરૂર જેટલો સુધારો કરો? એકજ મંડળીમાં જુદું જુદું કામ કરવાની રજ બધી સ્થિતિનો વિચાર કરીનેજ આપવાની છે. પરંતુ એક વખત સર્વ સામાન્ય ઉદ્દેશોવાળી મંડળી સ્થાપવામાં હરકત નથી એટલું સ્વીકારવામાં આવે તેનાર એવી મંડળીઓ થોડે ઠેકાણે પણ સ્થાપન કરી શકાય નહિ તો ગમે તેવી યોગ્ય જગ્યા હોય, સભાસદો ગમે તેટલા કેળવાયેલા હોય અને કાર્યવાલકો ગમે તેટલાં ઉત્સાહી અને કુશળ હોય તો પણ તેમનાથી એક મંડળીદારતો બધું કામ નજ થઈ શકે.

બીજા દેશનો અનુભવ જોઈએ તો પણ સર્વ સામાન્ય ઉદ્દેશોવાળી મંડળીઓના વિચારને પુષ્ટિ મળે છે. ઇંગ્લંડ જેવા દેશની સ્ટેટ મંડળીઓ પોતાના સભાસદો જોઈતો માલ બનાવે છે, તેમના માટે ઘરો બાંધે છે એટલુંજ નહિ પરંતુ કેટલેક ઠેકાણે તો પૈસા ધીરવાની શરૂઆત પણ કરવામાં આવી છે. છતાં ઇંગ્લંડનો દાખલો આપણને બરાબર લાગ્ય પડે નહિ સુબંધી ઇલાકામાં અનિયમિત જવાબદારીવાળી ખેડૂતોની મંડળીઓનું બધારણ જર્મનિમાં રૂઢીસન નામના ગૃહસ્થે કાલેલી મંડળીઓના નમુના ઉપરથી ધડવામાં આવ્યું છે. રૂઢીસે પોતે સર્વ સામાન્ય ઉદ્દેશો વાળી મંડળીઓની તરફેણમાં હતો, દુધમાંથી માખણ, પનીર વિગેરે બનાવવાનું, સભાસદોને જોઈતી વસ્તુઓ પૂરી પાડવાનું વિગેરે કામ સારાહી મંડળીઓનેજ સોંપવું એવો તેનો મત હતો. જો કે તેજ પ્રમાણે બરાબર બન્યું એમ તો ન કહી શકાય તો પણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે એકજ સંસ્થાદાર સભાસદોની ખેતીનાં સાધનો વિષેની કે ધરની જરૂરીયાતો પૂરી પડતી હોય તેવી મંડળીઓના દાખલા જર્મનિમાં સંખ્યાબંધ છે, અને એકજ મંડળી માફત બધી

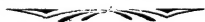
બનવું કામ કરાવી લેવાનું વલણ વધતું જાય છે. આયર્લેન્ડ કે જ્યાંની ખેતી સંબંધિની સ્થિતિ હિન્દુસ્તાનની સ્થિતિને મળતી આવે છે ત્યાં પણ દૂધનો માલ બનાવનારી મંડળીઓને સવ સામાન્ય ઉદ્દેશવાળી મંડળીઓમાં ફેરવી નાખવાનું વલણ વધતું જાય છે. દૂધનો માલ બનાવનારી મંડળીઓ વેચાતો લાભને અથવા ખાસ કારખાનાં ચલાવતી સભાસદોને માલ પૂરો પાડવા મંડી છે એટલું જ નહિ પણ પૈસા ખીરવાનું કામ પણ તેમણે શરૂ કર્યું છે. હિન્ડો વિગેરે બીજા દેશોનું વલણ પણ સવ સામાન્ય ઉદ્દેશ વાળી મંડળીઓ તરફ છે. કાન્યામાં તો ખેતી સંબંધનાં સિંકિટેટોદ્ધાર સહકારી અને બીજા પ્રજાસભ્યો થતી હોવાથી સિંકિટેટો તો વળી સર્વ સવ સામાન્ય ઉદ્દેશવાળી મંડળીઓથી પણ વધારે કામ પોતાના સભાસદો માટે કરે છે. સામેની બાબતોએ માત્ર એક ડેન્માર્ક દેશનો દાખલો આપી શકાય છે. તે દેશમાં એક ખેડૂત ચાર પાંચ કે તેથી પણ વધારે મંડળીઓનો સભાસદ હોય તે આવ સાધારણ વાત ગણાય છે. દૂધનો માલ બનાવી વેચવા માટે, ટુકરના માંસ માટે, ઈંડા માટે, ખેડૂતને જોઈતા ખાતર વિગેરે માટે એમ ઘણી બાબતો માટે જુદી જુદી મંડળીઓ હોય છે. તે દેશ પણ ખેતી પ્રધાન છે. પરંતુ તેમ હોવા છતાં એક બાબતમાં તે હિન્દુસ્તાનથી તદ્દન જુદો છે. હિન્દુસ્તાનનો ખેડૂત વર્ગ માટે બાજો અમાલ્ય છે, અને યુરોપના ખેડૂત વર્ગ સાથે તેની સરખામણી પણ થઈ શકે તેમ નથી. છતાં યુરોપમાંની બીજા બધા દેશોના ખેડૂતો કરતાં ડેન્માર્કના ખેડૂતો ઘણા વધારે કેળવણી પામેલા છે તેમાં જરા પણ શંકા નેત્રું નથી. તે ઉપરાંત વિશેષ તો એ છે કે ડેન્માર્કમાં સહકાર વિશે ઘણા ખરબતે ખાસ કેળવણી મળેલી હોય છે. આવા દેશમાં જુદી જુદી મંડળીઓ માટે કામ કરનારા મજૂર અને તેથી જુદી જુદી મંડળીઓ કાંદવામાં આવે તો તેમાં 'બહુ આશ્ચર્ય નેત્રું' નથી. પરંતુ ડેન્માર્કનું દૃષ્ટાંત હિન્દુસ્તાન જેવા કેળવણીમાં પછાત દેશને તો નજર લાગી પડી શકે.

આટલી ચર્ચાનું તારતમ્ય એ નીકળે છે કે:-

(૧) હાલની સારી શરાર્થી વ્યવસાય બીજા મંડળીને બીજા કાંઈ બાબ ન હોય અને અભાસદોની ખાસ કાંઈ હોય તો સવ સામાન્ય ઉદ્દેશ વાળી મંડળીનું બંધારણ સ્વીકારવા દેવું જોઈએ; જો તેમ ન બની શકે તો

(૨) શરાર્થીનો વ્યવહાર કાંઈ કરતાં બીજા બધી બાબતો-ખેતીનાં સાધનો, પૂરાં પ્રાડવાં, માત વેચવો, ધરના ઉપયોગ માટેની ચીજો પણ પૂરી પાડવી વગેરે-માટે એક મંડળી રાખવા દેવાની છટ આપવી જોઈએ; તેમ પણ ન બને તો છેવટે

(૩) ખેતીને લગતી બધી માલ પૂરો પાડવા માટે અને ખેતીનાં પાક વેચવા માટે એક જ મંડળીને, બીજા કાંઈ બાબતો, પરવાનગી આપવી જોઈએ.

અવકાશના વખત માટે મંડળીઓના સભાસદનાના કુટુંબોમાં કાંઈ ઘરગથ્થુ ઉઘોગો દાખલ કરી શકાય તેમ છે?

લેખક અહમદખાન. બી. પઠાણ.

સહકારી મંડળીઓ ઘણા બાજે ખેડૂતોની છે. ને તેઓનાં ઘણાં ખેતીનો છે. તેથી દરેક સભાસદને કપાસનો પાક થવાનો તે ધંધાની અગવડતાને લીધે વેચી ખેતીને જોઈતાં લુગડાં લાવે છે, ને પોતાના માલની બરાબર કીમત ગોપગતી શકતા નથી. ને ખેતીના કામથી નવરાશની વખતે વગર પધે બેસી રહે છે, તેમ તે વખત શામાં ગાળવો તેની સમજપણ તેમને પડતી નથી. તેથી તેમને બીજાજે વળગાડવાની ખાસ જરૂર છે. માટે દરેક કુટુંબમાં રેડીઓ કપાસ પીળવાનો ચરખો ને હાથ વણાટની સાળ દાખલ કરાવવાની જરૂર છે કે જોનાથી ખેતીનો દુરસદના વખતે કપાસ પીલી રે બનાવે ને તેનું સુતર કરી. પોતાના જોઈતાં સાધનના લુગડાં પૂરા પાડી શકે. ને એક રૂપીઓ જે માલમાં ખચવો પડતો હોય તે અડધી કીમતે તેમને મજૂર ને મનની ખીલવણી થાય શરીર સુધરે ને ધંધાને લીધે કલેશ દુર થાય. પોતાના માલ હોય તેના ઉપયોગ કરે. માટે સહકારી મંડળીઓના કુટુંબીઓ માટે રેડીઆ. ચરખા. ને હાથ વણાટ સાળનો બીજાજ દાખલ કરી શકાય તેમ છે. કે જો નવરાશનો વખત નકામો જાય નહીં. ને પોતાનો પકવેલા માલ એકાદી કીમતે નહીં જતાં પોતાને લાભ થાય.

સુરત-અંકડાના પુલ ઉપર આવેલા "સુરત સ્ટીટી" પ્રીન્સિપલ શ્રીમંત્રી ધીરજીભાઈ આલસિંહે બાબતું.

કાયદાને લગતા.

એક અનિયમીત જવાબદારીવાળી મંડળીનો સભાસદ, બીજી તેવીજ જવાબદારીવાળી મંડળીનો સભાસદ ન થઈ શકે તેવો પ્રતિબંધ હાલની પરિસ્થિતિમાં અનુકૂળ થયો ?

લેખક—વર્ણવન છોડાડાલ જાઉં.

ગઈ ઇલાકાની પરિષદમાં થયેલા ઠરાવ પ્રમાણે અનિયમીત જવાબદારીવાળી એક સહકારી મંડળીમાં જે ગૃહસ્થ સભાસદ હોય તેને બીજી અનિયમીત જવાબદારીવાળી સહકારી મંડળીમાં સભાસદ થવા માટે પ્રતિબંધ કરવામાં આવ્યો છે. આ પ્રતિબંધ જુદી જુદી જાતની સહકારી મંડળીઓની ખીલવણીમાં ઘણો અતરાય રૂપ છે તેથી ગઈ ઇલાકા સહકારી પરિષદમાં તે સંબંધે જે ઠરાવ થયો છે તેમાં સુધારો કરવાની જરૂર છે. એ ઠરાવથી જે સુરક્ષેલી પડે એમ જણાય છે તે ત્રણ રીતે દૂર થઈ શકે તેમ છે:—

૧ જે ગૃહસ્થ અનિયમીત જવાબદારીવાળી શરાફી મંડળીનો સભાસદ હોય તેને શરાફી સીવાયની બીજી અનિયમીત જવાબદારીવાળી મંડળીમાં સભાસદ થવાની છૂટ મળવી જોઈએ.

૨ શરાફી સીવાયની અન્ય પ્રકારની મંડળીઓ જેવી કે બી ખરીદવાની, ખાતર પુર પાડનારી, ખેતીના ઝોજાર પુરાં પાડનારી વગેરે મંડળીઓને નિયમીત જવાબદારીવાળી રાખવી જોઈએ, ને હાલમાં અનિયમીત જવાબદારીથી જે જે મંડળીઓ છે તેને નિયમીત જવાબદારીમાં ફેરવી નાંખવી જોઈએ. આ ઉપરાંત જે વખત લાગે તેથી પેહેલી રીત પ્રમાણે શરાફી સીવાયની મંડળીમાં સભાસદ થવાની છૂટ મળવી જોઈએ.

૩ ગાળા ગૃહસ્થોને એક કરતાં વધારે જુદા જુદા ઉદ્યોગોવાળી મંડળીમાં મંજૂરી આપવી અને દરેક મંડળીમાં તેઓની જવાબદારી નિયમીત કરી ને, અને તેની મીલકતની કુલ કીમત કરતાં વધારે જોગવાઈરી તે લઈ શકે નહીં તે ઉપર નજર રાખી તેને બીજી મંડળીઓમાં જોડા ને મંજૂરી આપવી.

આ સુધારો સુચવવાના કારણો નીચે પ્રમાણે છે:—

સહકાર્યના નિયમો તથા સિદ્ધાંતોનો જેણે અભ્યાસ કર્યો છે, એવો માણસ સહકારી શરાફી મંડળીમાં જોડાયો એટલે તે બીજી કોઈપણ અનિયમીત જવાબદારીવાળી મંડળીમાં જોડાઈ શકે નહીં, એટલે કે શરાફી મંડળીમાં જોડાયો એટલે તેની બીજી બધી પ્રવૃત્તિ નબટ કરી નાંખવાની. તેને બી કે ખાતરની જરૂર હોય. અગર વણકરની કે ડેરી કામની મંડળીમાં જોડાવું હોય અગર એવી બીજી પ્રવૃત્તિનો લાભ લેવો હોય તો તે કશામાં તેનાથી સહકાર્યની મદદ લઈ શકાય નહીં. આ ઘણું વિચિત્ર છે અને જે માણસ સહકાર્ય એ જીવન રસ છે એવું શીખ્યો છે તેને માટે સહકાર્યના દ્વાર બંધ કરવા એ તેનો જીવન રસ છીનવી લીધા બરાબર છે.

હવે દરેક ગામડામાં વસ્તી થોડી હોય છે ને તેટલી વસ્તીમાં પણ સહકાર્યનું તત્ત્વ અદ્યક્ષ કંઈ હોય એવા ગૃહસ્થોનું પ્રમાણ ઓછું હોય છે. એટલે જુદી જુદી જાતની મંડળીઓ કાઢવામાં એક મત થાય એવા માણસો મેળવવા સુરક્ષેલ પડે છે; કારણ કે દરેક અનિયમીત જવાબદારીવાળી મંડળીને માટે સભાસદોનો જુદો જુદો સમુદાય તૈયાર કરવો એ ઘણું મુશ્કેલ છે ને કેટલાંક ગામડામાં બની શકે તેવું પણ નથી.

